

EL MÓN DE GONÇAL CASTELLÓ

Jornada d'homenatge
Gandia, 13-11-2010

Edició a cura d'ÀNGEL VELASCO i VICENT TEROL i CALABUIG

AV
CEIC
ALFONS EL VELL
O.A. Ajuntament de Gandia

DOSSIERS *digital*s
Núm. 4

Gandia, 2013

A Francesc Candela Escrivà,
in memoriam

Gonçal Castelló:
la tossuderia d'home de trinxera

Joan Fuster

Índex

Nota de l'editor	6
Presentació de la Jornada «El món de Gonçal Castelló» Enric Ferrer Solivares	7
Paraules d'homenatge a Gonçal Castelló Francesc Candela	9

I. PONÈNCIES

---

1. Presentació de la ponència «Gonçal Castelló i la revista <i>Nueva Cultura</i> » Gonçal Castelló i la València dels anys 1920-1939 Enric Ferrer Solivares	12
Ponència Gonçal Castelló i la revista <i>Nueva Cultura</i> Francesc Pérez i Moragón	14
2. Presentació de les ponències «Gonçal Castelló i els processos polítics» i «Sobre cròniques des de l'altiplà» Gonçal Castelló i el franquisme: anys 40-70 Vicent Terol i Calabuig	19
Ponència Gonçal Castelló i els processos polítics Vicent Àlvarez	24
Ponència Sobre cròniques des de l'altiplà Xavier Ferrè Trill	28
3. Presentació de les ponències «Gonçal Castelló i <i>Gorg</i> » i «El Gonçal Castelló del <i>Canigó</i> » Gonçal Castelló com a editor Ignasi Mora	36
Ponència Gonçal Castelló i <i>Gorg</i> Joan Josep Senent i Moreno	38

Ponència	
El Gonçal Castelló del <i>Canigó</i>	
Isabel-Clara Simó	43
4. Ponència	
Gonçal Castelló i la Colla Tirant lo Blanc	
Julia Garcia Candau	54
5. Presentació de la ponència	
Gonçal Castelló i el compromís polític de l'escriptor	
La literatura i el compromís social	
Albert Hernández Xulvi	63
Ponència	
Gonçal Castelló i el compromís polític de l'escriptor	
Miquel López Crespí	66
6. Ponència	
Gonçal Castelló i la qüestió nacional: els Països Catalans	
Josep Guia i Marín	75

II. Presentació del llibre:

Final de viatge. Memòries d'un gandia: amics, coneguts i saludats, de Gonçal Castelló

---

1. L'arxiu i la biblioteca de Gonçal Castelló	
Borja Fuster i Jesús E. Alonso	88
2. Discurs-presentació de les memòries de Gonçal Castelló	
Àngel Velasco	91

III. Taula redona, amb els amics de Gonçal Castelló

---

1. Gonçal Castelló: un home del futur	
Antoni Miró	102
2. Gonçal Castelló: records i relacions	
Lluís Alpera	104
3. Gonçal Castelló: "un home d'esquerres, un home revolucionari i un home de Països Catalans"	
Isabel-Clara Simó	106

Nota dels editors

Els textos dels participants de la jornada en homenatge a Gonçal Castelló, que es va fer a Gandia la tardor de 2010 i que ara presentem (en ordre de participació d'aquell dia, excepte el text de Francesc andela que hem volgut introduir-lo com a presentació de l'autor) són, en algun cas —en pocs—, lleugerament distints als discursos que pronunciaren en aquella jornada. En altres paraules, a partir de les transcripcions orals, alguns d'ells han refet alguna cosa del parlament original, per millorar el text. En els altres casos, però, són els mateixos discursos transcrits i adaptats que pronunciaren aquell dia. És lògic que, en algun cas, aquests escrits presenten trets d'oralitat propis del discurs parlat. L'espontaneïtat i la coherència que mantenen ens ha determinat, amb el permís consegüent de l'autor/a, a deixar-los així.

D'altra banda, hem respectat i hem sigut fidels a la varietat dialectal geogràfica del català de cada autor, segons la seua procedència.

Presentació de la

JORNADA EN HOMENATGE A GONÇAL CASTELLÓ

Enric Ferrer Solivares

crític literari

conseller del CEIC Alfons el Vell

En representació del Centre d'Estudis i Investigacions Alfons el Vell, em plau presentar la jornada d'homenatge dedicada a l'escriptor gandià Gonçal Castelló. En primer lloc el CEIC, organitzador i promotor de la jornada, vol agrair la col·laboració de les entitats següents: Ajuntament de Gandia, Universitat de València —Centre Internacional de Gandia—, Càtedra Joan Fuster —Universitat de València—, Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, Centre Ovidi Montllor d'Alcoi, Acció Cultural del País Valencià i Institució de les Lletres Catalanes —Generalitat de Catalunya—.

Les ponències, la presentació del seu llibre de memòries, la taula redona, a més dels col·loquis, ens ajudaran a conèixer i estimar un poc més la personalitat humana i intel·lectual de Gonçal Castelló, la seua immensa activitat en favor de la nostra llengua i cultura, el seu compromís cívic i polític; és a dir, tot allò que, en definitiva, ha fet d'ell un referent important en la nostra història valenciana del segle xx. L'agraïment als ponents i als participants en els actes de la jornada va unit al reconeixement més entusiasta per la magnífica tasca realitzada per Àngel Velasco Crespo, responsable de l'edició i de la introducció de les memòries de Gonçal Castelló. Enhorabona i moltes gràcies, Àngel.

Pense, a més, que la jornada d'avui i la publicació de les seues memòries ha de contribuir a situar-lo en el lloc preminent que li correspon en la nostra cultura, superada l'etapa d'un cert enfosquiment de la seua obra. Li retem ara un

homenatge en la seua ciutat nadiua, el paradís de la seua infantesa i l'estimada i intermitent residència dels anys de plenitud i ancianitat.

Voldria acabar aquestes paraules amb una referència personal. En llegir el pròleg de l'enyorat amic Joan M. Monjo, he vist que citava un text meu dedicat a Castelló, aparegut en el segon volum de *l'Antologia d'escriptors de la Safor*, ara fa uns 25 anys. Per a mi, com per a molts dels presents, enllaçar els noms de Gonçal Castelló, Joan Monjo i la Safor, és, ara i ací, una emotiva evocació «d'un temps, d'un país» que va fent-se per l'esforç de persones com ells.

Que passen un bon dia tot recordant Gonçal Castelló. Moltes gràcies.

• • •

Paraules d'homenatge a Gonçal Castelló

Francesc Candela

advocat i polític

M'agrada pensar —i més que agradar-me, ho necessite— que, dintre d'un prudencial temps històric, aquest país estarà poblat per una gent raonablement civilitzada, havent —per fi— conquerit una memòria col·lectiva i un sentiment d'autoestima que, encara avui, ningú no gosa d'atribuir-li.

Serà un temps en el qual el pensament irracional i la pràctica del cinisme ja no seran paradigmàtics en els cercles polítics ni en les relacions socials, i la gent viurà, si no feliç, almenys reconciliada amb la seua condició humana.

En eixe temps, persones tan estimables com el nostre conciutadà Gonçal Castelló, gaudirà d'un natural i normalitzat reconeixement cívic, polític, cultural i institucional. Serà considerat com un prohom del nostre país que, ja de jove, va lluitar —i va patir— per la llibertat del seu poble i de la seua gent, quan aqueixa lluita era, no solament menyspreada pel poder i els seus servils beneficiaris, sinó arriscada i perillosa. I, després, va continuar mantenint, de forma incansable, la seua lluita, deixant constància, en fets i en escrits, d'allò que més necessitem en aquest país: la fidelitat als Països Catalans.

Jo em vaig assabentar que existia Gonçal Castelló entre les dècades dels 60 i 70. El més probable és que l'hagués conegut 10 o 15 anys abans, si el silenci —per la por— no haguera estat, en el temps de postguerra, una forma de supervivència. A Gandia —com arreu del País Valencià— tothom es coneixia i sabia què i qui era cadascú; però, davant la gent jove, callaven. I hom creixia sense saber ben bé què havia passat i sense acabar de conèixer i comprendre el món que habitava.

Els meus primers contactes amb Gonçal van ser de caire professional, però en un context polític: jo necessitava un col·laborador juridicoprocessal a Madrid, i em van adreçar cap a ell com si fos l'ambaixador jurídic de l'esquerra catalana a la capital de l'estat.

He de confessar que, el descobriment d'aquest gandia a Madrid, em va produir un neguitós desconcert. Era del meu poble, teníem les mateixes frustracions polítiques i me'l descobrien uns forasters. Però encara més: no era un gandia anònim. Provenia d'una família benestant, amb ranci casal a la Vila Nova (el carrer dels darrers patricis) i havia estat perseguit, empresonat, maleït i desterrat per comunista; una ovella negra impossible de dissimular en un poble de mitjana magnitud com Gandia.

El franquisme d'aquells temps, com l'espanyolisme d'ara, només pot sobreviure amagant-nos la història i, fins i tot, la més immediata realitat. Gonçal Castelló ha lluitat, des de ben jove, per mostrar-nos aqueixa història i aqueixa realitat durant tant de temps amagades. Mereix, doncs, tant com el que més, aquest petit homenatge que avui li fem.

Gandia, novembre de 2010

I PONÈNCIES

1

Presentació de la ponència

«Gonçal Castelló i la revista *Nueva Cultura*»

Gonçal Castelló i la València dels anys 1920-1939

Enric Ferrer Solivares

crític literari,

conseller del CEIC Alfons el Vell

La primera de les ponències serà dictada per Francesc Pérez Moragón. Una ja llarga coneixença i amistat entre tots dos m'allibera de la càrrega protocol·lària en la presentació de Paco, un exemple excepcional de treball ben fet, des del rigor del mètode més exigent i acurat. Ell, a través d'una obra extensa i diversa, ha anat posant les bases crítiques, ben documentades, i les orientacions més encertades a problemes endèmics (com la llengua i la seua manipulació interessada); a escriptors o tendències no massa coneguts actualment (Eduard López Chavarri, *Nostra Novel·la*) o amb altres més coneguts, però amb noves aportacions (Carles Salvador, Miquel Duran de València, Joan Fuster...); ha fet valuosos inventaris de la producció literària valenciana (com la primerenca obra *Publicacions Valencianes*, que va ser un toc d'atenció realista sobre la nostra vertadera dimensió cultural des de 1939 fins a 1974).

Amb una llarga experiència en l'àmbit de les publicacions periòdiques, ha escrit un gran nombre d'articles sobre la nostra llengua, la literatura i la cultura. En conferències i exposicions ha fet arribar a un extens públic autors i temes de gran interès, com Sanchis Guarner o les *Normes de Castelló*.

Tota aquesta immensa tasca d'erudició i crítica va sempre acompanyada per una anàlisi profunda de l'època, segons el tema tractat, sense deixar de banda la seua relació amb els corrents ideològics i polítics del present, tal com ha fet en

un dels treballs més recents dedicat a Eduard Martínez-Sabater (publicat en el llibre, coordinat per Gustau Muñoz, *Els reaccionaris valencians. La tradició amagada*), on el problema valencià identitari enllaça amb la desorientació actual. Val a dir que Martínez-Sabater, actiu als anys vint i trenta del segle passat, representa les antípodes, a València, del moviment intel·lectual i polític que va fer possible la revista *Nueva Cultura*, on Gonçal Castelló trobà idees i amistats que van contribuir a conformar la seua opció política i la seua vocació d'escriptor.

D'aquest tema, «Gonçal Castelló i la València dels anys 1920-1939: *Nueva Cultura*» ens parlarà tot seguit Francesc Pérez Moragón, a qui donem la paraula.

Gonçal Castelló i la revista *Nueva Cultura**

Francesc Pérez i Moragón

editor,

Universitat de València

En la nostra societat actual han canviat molt la situació i les característiques de la premsa periòdica i, en conseqüència, és ben probable que ara siga impossible per a molta gent d'entendre, de primera intenció, quan els setmanaris preferentment dedicats a temes de política i de cultura, la funció decisiva que determinades revistes van tenir en la formació —i fins i tot en la vida— de moltes persones, fa unes quantes dècades.

Per a copsar millor aquesta importància es pot pensar en el paper que dins de l'Estat espanyol durant el franquisme jugaren, en el pensament de generacions successives, publicacions setmanals o mensuals com ara *Destino*, *Triunfo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Serra d'Or* o algunes poques més.

Al meu parer, resulta imprescindible parar atenció en la funció renovadora que van jugar aquelles revistes, malgrat la censura —en totes les seues variants successives— per tal de copsar amb més claredat, des de la nostra perspectiva d'ara mateix, com degué influir *Nueva Cultura* en el Gonçal Castelló jove; de quina manera més poderosa degué pesar en la seua evolució ideològica i fins a quin punt lectures com aquelles que va trobar en les pàgines d'una publicació tan atractiva gràficament, gràcies a Josep Renau, el van impulsar a comprometre's amb un fort corrent de canvi polític. Un canvi que tenia com a model i punt d'orientació la Unió Soviètica, llavors ja governada per Stalin i que també es relacionava amb

---

* Atès el caràcter d'aquest escrit, prescindiré d'un aparell de notes i indicaré, en llista final, algunes referències bibliogràfiques útils per al lector que, en qualsevol cas, podrà trobar-ne una relació més completa en l'edició de les memòries de Gonçal Castelló que ara es tracta de glossar amb aquests articles.

l'actuació d'alguns partits comunistes europeus, especialment l'alemany —aviat decapitat per Hitler, després del seu ascens al poder el 1933 (com l'italià ho havia estat per Mussolini), però que havia estat tan fort durant la República de Weimar— i el francès —un dels components del Front Popular liderat per Léon Blum.

I convé tenir en compte aquestes referències, si pensem en el fet que els fotomuntatges de John Heartfield apareguts a la revista *AIZ* foren una inspiració directa per a Josep Renau, com a artista plàstic i com a propagandista, i que la Unió de Escriitores y Artistas Proletarios (UEAP) va ser la secció espanyola de l'Association des Ecrivains et Artistes Révolutionnaires, organisme creat a París per Paul Vaillant-Couturier amb Henry Barbusse i Romain Roland, el 1932, i amb el qual el mateix Gonçal Castelló féu alguna relació en un viatge a la capital francesa. De fet, Castelló fou un dels integrants de la UEAP, amb Francesc Carreño, els germans Manuela i Antoni Ballester, Josep Sabina, Pla i Beltran, Ángel Gaos, els germans Josep i Joan Renau, Rafael Pérez Contel i altres personalitats, amb bona part de les quals mantindria una relació continuada.

En aquell període, de la mateixa manera que Gonçal Castelló, altres joves valencians, com els de diversos llocs d'Europa i del món, nascuts en famílies de la burgesia, es van decantar pel comunisme, en la seua versió estalinista. És el cas dels fills del periodista republicà Fèlix Azzati, d'Alejandra Soler i d'altres, atrets per idees d'igualitarisme social i de revolta moral, probablement perquè havien entrat en la vida adulta en un temps en què van poder ser testimonis, quasi diríem que innocents —i en molts casos, ingenus—, de la caiguda d'un règim corcat, la monarquia restaurada a Sagunt el 1874, i, de manera immediata de la feblesa del règim republicà per defensar-se eficaçment dels seus poderosos i abundants enemics. I, en qualsevol cas, per emprendre canvis profunds que anivellessen les enormes diferències que hi havia entre les classes treballadores i les que ocupaven els estadis superiors en l'escala social. Molts d'aquests joves van ser militants de la Federació Universitària Escolar (FUE), estudiada per Fernanda Mancebo.

He anomenat un personatge que, parlant de *Nueva Cultura* i de Gonçal Castelló, com de moltes altres qüestions culturals i polítiques de l'etapa republicana, inclosa la guerra d'Espanya, sens dubte ocupa un lloc central. Però

també, convé no oblidar-ho, en anys posteriors. Cal recordar ací que va ser Castelló qui va aportar la col·laboració de Renau en un número de *Els Quaderns de Gorg*, que ell dirigia i animava, sobre les Falles de València, el 1974. Igualment va ser Castelló qui va cridar l'atenció de Renau, exiliat a Berlín, sobre la fulgurant aparició d'un intel·lectual valencià que se n'eixia àmpliament dels motlles habituals i de les limitacions imposades pel franquisme, que era Joan Fuster. Va ser arran de l'aparició de *Nosaltres, els valencians* (1962). Es pot veure ací que Castelló va mirar de complir una tasca de pont entre generacions distintes, separades pel fet de la guerra i de l'exili. En aquest cas, ho va aconseguir plenament, ja que una excel·lent relació uniria Renau i Fuster, en especial a conseqüència dels retorns finalment interromputs de l'artista al País Valencià, a partir del 1976, que es poden seguir en la biografia de l'artista establerta per Albert Forment.

En alguna mesura, aquests esdeveniments, que es produirien molt més tard, estaven prefigurats per la mateixa identitat de *Nueva Cultura*, per alguns dels seus signes distintius, que es poden atribuir, sense cap mena de vacil·lació, a la forta personalitat de Renau, a la seua capacitat per a organitzar i dirigir —i també per a obtenir els recursos materials per poder dur endavant una iniciativa periodística tan innovadora i tan arriscada a la València de 1935. El gener d'aquell any va eixir el primer número de la revista, que tenia una periodicitat mensual. La publicació es mantingué, en una primera època, fins a l'esclat de la revolta contra la República, el juliol de 1936, amb un total de tretze números, alguns dels quals dobles. Al març de 1937 va aparèixer, amb nova numeració, el primer lliurament de la segona etapa, que va durar fins a l'octubre del mateix any i que inclogué vuit números, un dels quals doble i el darrer, triple. Manuel Aznar, en un estudi aparegut el 1985, caracteritzava la primera etapa «pel seu antifeixisme militant i pel seu intent d'organitzar el front popular de la cultura espanyola», mentre que, durant la segona, la revista «tractà de desenvolupar, com a òrgan oficial de l'Aliança d'Intel·lectuals Antifeixistes de València, el front revolucionari de la cultura espanyola». Es tracta, doncs, no sols de dos moments cronològics distintes, sinó també d'una adaptació programàtica a la situació política, diferent, a què la revista pretenia respondre.

No cal dir que Gonçal Castelló se sentia plenament identificat amb aquest propòsit. En la primera època de *Nueva Cultura*, com un jove universitari que buscava una orientació ideològica; en la segona, com a home compromès amb la causa republicana en el front de combat militar.

Definida per Manuel Aznar Soler com «una revista marxista fundada per iniciativa d'un grup d'intel·lectuals comunistes valencians encapçalats per Josep Renau», no era, ni de bon tros, una publicació de partit. La nòmina de col·laboradors inclouria, a banda dels noms ja citats entre els membres de la UEAP, Emili Gómez Nadal, Max Aub, Ricard Blasco, José Bueno, Juan Gil-Albert, Carles Salvador, Antonio Deltoro, Ramón J. Sender, César M. Arconada, Rafael Alberti, Teresa León, Ramón Gaya, Juan Piqueras i Ricard Rosso, Jean Geheno, Ilya Ehrenburg, José Bergamín, Juan Serrano, Jean Cassou, entre d'altres. Certament, alguns foren membres del PCE o d'altres partits de la Tercera Internacional, o pròxims a aquestes organitzacions, però d'altres n'estaven al marge i fins i tot estaven afiliats a altres partits polítics. La temàtica estava, en general, orientada cap a qüestions de combat cultural i polític, i no hi mancaven les polèmiques, especialment sobre la funció social de l'art i de la cultura en aquelles circumstàncies històriques.

Val a dir que, en el panorama valencià, tot plegat resultava una completa novetat. Entre altres motius perquè, ací, el pensament marxista no havia tingut un gran arrelament, ja que la UGT i el PSOE havien vist reduït el seu camp d'acció a algunes poblacions del país, per la forta competència de la CNT i, després, de la FAI, i no havien tingut, en general, cap figura influent en l'àmbit de la divulgació teòrica. L'anarquisme, al contrari, havia tingut alguna publicació molt difosa, com ara *Estudios*, on el mateix Renau havia col·laborat activament com a portadista.

És ben probable que, en l'evolució del pensament de Gonçal Castelló, *Nueva Cultura* suscités la necessitat de pensar la qüestió nacional des d'una perspectiva que, segons Àngel Velasco en el pròleg de la seua excel·lent edició de les memòries de l'escriptor gandià, ja se li havia aparegut com a viable en la seua estada professional a Mallorca i per altres motius. En efecte, sobretot Emili

Gómez Nadal, posà damunt la taula en diverses ocasions, des de les pàgines de la revista dirigida per Renau, alguns aspectes d'aquesta reivindicació a la qual, temps a venir, Gonçal Castelló se sumaria de manera decidida i apassionada, d'acord amb la seua forta personalitat d'home d'acció.

Arran d'això, cal esmentar, només de passada, el fet que Àngel Velasco, en el transcurs de la seua tasca com a editor i prologuista, s'ha plantejat —i m'ha plantejat en alguna ocasió— un tema que ja ha estat abordat en altres moments. La possibilitat que aquells textos de Gómez Nadal, units a altres *síntomes*, permetessen detectar en el PCE del País Valencià una especial sensibilitat cap a la realitat nacional valenciana. És un tema que potser està encara pendent de ser tractat amb detall, però que en la meua opinió, no podria dur massa lluny, a banda de fer aflorar alguns noms, com ara el de Josep Mascarell i Gosp i alguns pocs més, que, provinents del Centre d'Actuació Valencianista i d'altres plataformes valencianisme republicà, s'acostaren durant la guerra als rengles del PCE. En el cas de Gómez Nadal, que en hipòtesi podria haver actuat com a capdavanter del grup, l'allunyament del comunisme trigà molt més, però igualment va ser definitiu.

València, febrer de 2011

2

Presentació de les ponències

«Gonçal Castelló i els processos polítics» i «Sobre cròniques des de l'altiplà»

Gonçal Castelló i el franquisme: anys 40-70

Vicent Terol i Calabuig

director del centre públic de
formació de persones adultes, Ontinyent

Quan l'Àngel Velasco em va demanar de presentar aquesta ponència i els ponents que l'havien de desenvolupar, no vaig poder dir-li que no, per moltes raons. Possiblement la més poderosa és que jo havia estat instigant-lo constantment perquè organitzara la jornada en homenatge a Gonçal Castelló, a partir del treball que havia desenvolupat en l'edició de les memòries de l'escriptor gandià.

Quan, fa quatre anys, Velasco em contà el projecte que tenia sobre la figura i l'obra de Gonçal Castelló, em va seduir ràpidament. Va ser als jardins d'aquesta casa, tot fent una cervesa. Velasco pensava que una de les primeres portes —si no la principal— que calia obrir era Gandia, pel gentilici de l'autor que volíem rescatar i homenatjar. Jo li vaig facilitar uns telèfons i dues converses amb unes quantes persones claus de la política cultural de la ciutat. No va caldre res més. En poques setmanes em confirmava un munt d'entrevistes amb els màxims responsables de determinats organismes i l'aprovació del projecte. Han passat uns anys en què no hem deixat de contrastar retocs, noms i maneres de traure-li el màxim profit a tot el treball que desenvolupava Velasco, i feliçment ja ho tenim ací: l'edició de les memòries i la jornada en homenatge a Gonçal Castelló.

Com tots saben, hi ha un debat permanent sobre la memòria. Aquests dies està ben viu al País Basc, precisament per determinar on s'hi posa la fita. Per on tallem? Fins a quin moment? La cosa té tanta implicació que —no s'espanten

vostés— va de dies. Deia Pierre Vilar sobre la història:

No pensar en l'actual per si mateix, ans a partir del passat; no interessar-se pel passat en si mateix, ans perquè pesa sobre el present. Aquesta és l'única manera d'apoderar-se encertadament de l'un i de l'altre.

La ponència que ens ocupa abraça els anys més durs del franquisme. Michael Mann, professor de Sociologia de la Universitat de Califòrnia (Los Angeles), a la pàg. 366 del seu llibre *Feixistes*, diu:

Prop del 45% del pressupost de l'Estat espanyol de 1946 es va destinar a la policia, la guàrdia civil i l'exèrcit. Això només ho podia requerir un règim ocupat en una capacitat excessiva de destrucció, mig paranoica i revengista. Cap altre règim a Europa —ni tan sols el de Hitler— assassinà una proporció tan gran d'enemics polítics (no ètnics).

Els enemics polítics de Franco, els demòcrates, eren també els qui tenien —i utilitzaven— una altra llengua i gaudien i conreaven una cultura diferent a la castellana. En això m'atrevisc a puntualitzar el professor Mann —sense qüestionar les xifres, evidentment— perquè en aquest punt la frontera entre enemics polítics i ètnics del franquisme ja no està tan clara. De fet, l'intent de genocidi cultural i lingüístic dels Països Catalans a mans dels franquistes és un fet inqüestionable.

Això és també important per entendre l'evolució literària i política de Gonçal Castelló. Començà militant en el PCE durant la joventut, el període bèl·lic i la postguerra. A finals de la dècada dels setanta del segle xx, milità en el PSAN i finalment passà a militar en ERC. De fet, ja el 1987 va ser signant de la Crida Nacional a ERC i a finals dels anys noranta afirmava que l'única organització capaç de portar els Països Catalans a la independència seria Esquerra Republicana. Hi va ingressar encetat el nou mil·lenni i, en l'acte de benvinguda als nous militants, va fer un gran discurs carregat d'emotivitat i alhora de clara definició de pautes polítiques, per la saviesa que dóna, també, l'experiència.

Sintèticament, el seu pensament polític seria: en primer lloc, per ser d'esquerres cal ser republicà, amb tot el que això implica; i cal començar per gestos clars de rebuig monàrquic, perquè mantenir la monarquia és la incoherència més flagrant com a màxim exponent dels privilegis i les desigualtats d'oportunitats. En segon lloc, la justícia social —d'acord amb el primer aspecte apuntat— i els drets individuals, són impossibles sense respectar els drets col·lectius. D'ací la lluita per la llibertat nacional.

Més que la faceta política, militar o professional en el ram del dret, la faceta del Castelló escriptor té ja —i tindrà encara més en el futur—, una projecció i consolidació molt més pregona. Llegir Gonçal Castelló et deixa una sensació molt gratificant, més enllà dels fets contats o de les idees expressades, per l'ús descarnat de la llengua catalana. Un estil literari que enganxa des de la primera ratlla. Millor que ho faré jo, ho han explicat ja escriptores i escriptors de la talla d'Isabel-Clara Simó o Avel·lí Artís-Gener. «El llenguatge amè i harmònic de Castelló m'ha enamorat de seguida», diu Isabel-Clara Simó al pròleg del llibre de Gonçal Castelló *Vida i Miracles d'Antoni Miró*. Al pròleg de *Sumaríssim d'urgència*, Tísner diu:

Abans que tot, cal que deixe constància del seu estil narratiu sec, tallat a colps de destrall, estremidor de la primera a la darrera ratlla del text. [...] Simple veritat esborronadora a seques, sense cap mena de disfressa literària. Posada, això sí, magistralment damunt del paper, amb un bell estil clar i directe [...] adreçat amb fina punteria, ben presa la mida i ben segur el pols.

I ara que cite aquest llibre, no puc deixar d'explicar una experiència personal, per l'impacte que em va causar la lectura de *Sumaríssim d'urgència*. Recordaran un capítol, cap al final del llibre, on es narren uns fets ocorreguts a Gandia, per boca d'uns presos acabats de traslladar a la Model de València. Diu així:

Havien dissolt les presons provisionals de Gandia i Llíria i de sobte entraren quatre mil presoners nous, les cel·les tornaren a tenir tretze estants i en algunes n'hi encabiren quinze o setze! [...] Els nouvinguts conten i no acaben de la brutalitat del règim en uns fets que succeïren a la presó que havien habitat a les Escoles Pies de Gandia. [...] L'antiga Universitat de Gandia creada pels Borja, i coneguda avui per les Escoles Pies, l'havien convertit en una improvisada presó on vivien apilotats els detinguts de la comarca de la Safor. Les forces d'ocupació s'encarregaren de la vigilància i els judicis sumaríssims dels primers dies de la «liberación». En una habitació especial hi posaren uns antics elements de la FAI [...] una presó dins la presó. Allí caigué castigat per llegir un diari un jove de les JSU anomenat Cueves, ja que no hi havia cel·les de càstig [...]. Els de la FAI preparaven una fuga col·lectiva a l'hora del passeig [...]. La fuga havia fracassat [...], a colps de peu i garrotades els reduïren a tots. El Cueves, malgrat no haver-hi participat, seguí la mateixa sort que els altres [...]. La inspecció regional de València estava en mans de «don» Ramón de Cuenca, un fanàtic perillós del nou Estat feixista. «Don» Ramón es traslladà a Gandia [...]. El mateix dia que arribà i per les ordres que havia rebut de Madrid, convocà un judici sumaríssim [...]. El sanguinari acte s'havia de fer al pati de la presó i davant de tots els presoners sense excepció [...].

A les cinc de la matinada van traure els set malaurats nuats de mans, els posaren contra la tàpia i els nugaren també els peus. A deu metres l'escamot de soldats que formaven el piquet d'execució amb el seu oficial, quinze en total [...] «don» Ramón baixà rodejat de tota la plana major [...].

—*Pelotón, firmes, ar! ¡Apunten, ar!*

—*¡Fuego!*

Aleshores tots a una cridaren rabiosament: *¡Viva la anarquía!*

—Visca la República! —va cridar Cueves.

Cristo rey! ¡Viva Cristo rey! Els soldats obrien i tancaven els panys dels fusells i sonaven descàrregues intermitents; finalment caigueren els desgraciats, i un bassal de sang s'es-tengué cap als peus dels soldats. El tinent que els comandava amb una pistola del nou llarg donà el tret de gràcia a aquells set joves assassinats. Després obligaren els presoners a passar per davant dels cadàvers, per damunt dels bassals de sang que formaven una macabra taca al sòl del pati.

En llegir aquestes pàgines em vaig quedar impressionat. Molt impressionat. Perquè jo coneixia aquesta història. La coneixia per boca del meu avi, un presoner més, que n'havia estat testimoni. Era mil·limètricament exacta. Recorde haver-me esborronat. Recorde també, com m'assaltaven les imatges del meu avi relatant-me aquests fets, molts anys abans de llegir-los en el llibre de Castelló. La narració era exacta. Ningú havia afegit, ni llevat res. Segurament era la brutalitat dels fets, que feia retenir-los com una fotografia macabra. I recorde els ulls del meu avi quan m'ho explicava; hi havia ràbia, dolor i por, molta por.

El meu avi em contava fets de la guerra i de la repressió franquista quan érem els dos sols. Mai li va contar a ma mare tot el que em va contar a mi. Va necessitar una nova generació per atrevir-s'hi, i així i tot amb l'advertiment de la perillositat del feixisme i que no creguera mai que havia desaparegut. Ara s'hi presentava amb altres cares. En el fons, el meu avi desitjava que no «em ficara» —deia ell— en política. (En aquest punt he de reconèixer que no li vaig fer massa cas). Siga com siga, el meu avi era llaurador i, encara que hagués volgut, no hauria arribat més que a unes poques persones. L'anècdota doncs, ens pot servir per veure la vàlua de Gonçal Castelló. Per veure l'enorme aportació que ens ha fet a tots els valencians i catalans i, si som capaços de projectar la seua obra, al conjunt de la humanitat. Perquè tota aportació contra el feixisme és aportació solidària per l'ésser humà.

Gonçal Castelló era, per sobre de tot, escriptor. I ho va ser fins el final de la seua llarga vida. L'estètica sublim de la seua prosa, ni lletja, ni bella, ens situa en un plànol diferent de l'acostumat. La genialitat de l'escriptor valencià compromés amb el seu temps, amb els valors democràtics i republicans, és el que homenatgem hui ací. I alhora, gràcies a ell i a través d'ell, homenatgem els milers de valencians reprimits pel franquisme. La veritat amagada.

I per últim, abans de presentar els ponents, estic en disposició d'avançar-los una molt bona notícia: m'acaben de confirmar des de l'Ajuntament de Gandia, que el govern municipal ha informat favorablement a la Comissió que s'encarrega del nomenclàtor de la ciutat, perquè li dedique un carrer o una plaça a Gonçal Castelló. Aquest era el tercer objectiu que ens vam marcar l'Àngel i jo quan fa quatre anys començarem aquesta aventura, per contribuir en la projecció d'un altre homenot dels Països Catalans.

Gandia, desembre de 2010

NOTA DE L'AUTOR:

A l'hora de revisar aquestes ratlles, agost del 2012, el darrer punt referent al nomenclàtor, ja hauran deduït que —ara com ara— no s'ha dut a terme, car el govern municipal ha canviat. Malauradament, la societat valenciana encara no ha fet net amb la dictadura i allà on hi hauria d'haver una línia divisòria molt clara entre demòcrates i feixistes —amb tots els *neos* que vulguen— segueix mantenint “els nostres i els vostres” com si tots foren iguals. Com si no hi hagués hagut un bàndol que defensava la democràcia i un que volia destruir-la, tal i com va fer. Mentre la dreta no condemne radicalment el franquisme seguirà sent hereva del feixisme. Qualsevol demòcrata, de dretes o d'esquerres, hauria de valorar i respectar la figura i l'obra de Gonçal Castelló.

Gonçal Castelló i els processos polítics

Vicent Álvarez

advocat i exmembre
del Consell Valencià de Cultura

Durant la dictadura el nivell de centralització administrativa va arribar a extrems límits; qualsevol cosa passava per Madrid. Era massa! El règim franquista arrossegava tota la inèrcia burocràtica del centralisme espanyol, així, com la imposició de la censura sobre qualsevol mitjà d'expressió d'idees, com llibres, cançons, revistes, etcètera. Tot comportava demanar permisos; en ocasions, per evitar multes o sancions. La gran majoria d'autoritacions o permisos i coses així depenien de les gestions a la «villa y corte».

En el nostre cas, a principis dels anys seixanta, quan Valerià Miralles, Alfons Cucó i Tomàs Llorens fundaren la llibreria Concret i l'editorial, van necessitar d'algun intermediari a Madrid, i contactaren amb Gonçal, un valencià que vivia entre Madrid i València, i que sabia moure's entre aquella gentola. D'aquesta forma, per primera vegada vaig escoltar el seu nom en les converses dels amics de la llibreria Concret, nom que heretàrem d'una revisteta que férem a la Universitat.

A partir d'aquell moment, ja vaig començar a establir contactes i relacions amb el nostre amic, especialment arran d'allò que em va contar la meua parella, Elia, filla de Joan Serrano, un metge de Dénia, el qual, durant la seua joventut, va compartir amistat i vinculació política amb Castelló en el Partit Comunista, i la va mantenir després, en resten com a testimoni algunes fotos de les dues famílies a les Rotes. El meu sogre ens va contar moltes coses i anècdotes, com aquella que en una ocasió, sembla que el 1931, en una manifestació del primer de maig, Gonçal Castelló anava en el seguici del PC amb la pancarta: «La tierra para el que la trabaja»; cosa curiosa en un fill de propietaris rics.

En els temes de la justícia les coses anaven igual. Quan es creà el Tribunal d'Ordre Públic (el TOP), en substitució del tribunal militar que presidia el Coronel Aymar, es produí un canvi amb tot el que afectava els processos polítics, pel fet de passar d'una jurisdicció militar a la civil. Però, repressora igualment; no cal oblidar-ho. És clar que es tractava d'una operació d'imatge, però que va permetre noves formes de combat contra el franquisme. Llavors calien lletrats i procuradors —aquests darrers, especialment residents a Madrid—, diguem, de *confiança* per als lluitadors antifranquistes, amb l'afegit que allò no era un negoci professional, sinó una mena de compromís moral envers els processats.

El cas és que al País Valencià un nucli d'antics membres de la FUE (Federació Universitària Escolar), els quals seguien mantenint una certa amistat, especialment animats per l'advocat Albert Garcia Esteve, van anar assumint la defensa dels antifranquistes valencians, tot i que tenien en compte el paper que en aquest aspecte jugava el PCE, sobretot, en la seua estratègia de generar solidaritat incorporant a la lluita sectors socials de les classes mitjanes i professionals. Junt a l'inoblidable Garcia Esteve, cal assenyalar Rafael Molina Galano, exjutge militar de la República; Enric Blanes o Joaquín Ruiz Mendoza, el qual, en els primers moments de la democràcia presidí el Plenari de Parlamentaris Valencians, i Rafael Lluch. Com a procuradors van estar: Jose Luis Zoroa i Higinio Recuenco, a València; i Gonçal Castelló a Madrid.

Cal dir també que malgrat que el TOP es va instal·lar a Madrid feu alguna sessió fora d'allí. Per exemple, el 1964, se'n féu una a València, amb un important cas, atès que els acusats eren la cúpula del PCE al *Levante*. Aquest TOP però funcionaria després sempre allà, a Madrid, on calia, repetisc, tindre procuradors de molta confiança. I què volia dir *confiança*? Doncs bé; significava, sobretot, eficàcia i compartir objectius polítics.

Gonçal tenia molts bons contactes, com el de Pedrol i Rius, degà del Col·legi d'Advocats de Madrid, i amb qui mantenia una bona amistat; i a més, gràcies al seu tarannà, la bona situació professional i el fet d'estar immers en l'antifranquisme dins l'òrbita del PCE, el van convertir en el principal procurador dels advocats valencians que portaren les primeres defenses dels valencians perseguits. Cal tindre en compte que, aleshores, els principals protagonistes de la lluita política eren els comunistes, i Gonçal encara era considerat com a company de viatge, una prova de la seua generositat.

La tasca del procurador durant gran part dels processos (polítics) era rellevant, especialment en la fase prèvia a la vista oral. L'advocat estava en un segon pla fins el judici o vista, en la qual el protagonisme sempre passava a la banqueta. Citaré alguns punts que poden donar una idea de la tasca de la defensa i de la representació del procurador:

a) En els primers moments després de la detenció calia intentar la llibertat condicional. La gestió s'havia de fer a Madrid.

b) Les notícies arribaven al procurador i aquest ho comunicava. Era una informació molt útil per a les campanyes solidàries, aspecte socialment important per a la propaganda. Cal, doncs, que ens situem en la pell d'una víctima de la repressió, i comprovar que podies comptar en aquests casos amb gent disposada a ajudar-te, a exercir la teua defensa, totalment desinteressada...

c) De vegades, després d'obtindre una resolució favorable, calia agilitzar la tramitació de la llibertat, i la sortida de la presó era sempre quelcom que donava ànims a la gent. Estic convençut que Gonçal es va desviure per accelerar les coses: molts cafès i cerveses anirien pel compte de la seua butxaca, de segur.

d) Els defensors podien visitar els empresonats, i això els permetia donar-los ànims, o traure o donar certa informació. Eren realment el contacte amb l'exterior i, per tant, amb els respectius partits polítics o organitzacions sindicals. També, el tema de la cura i informació a la família era central, ja que calia que cada processat tingués notícies —que circulaven com es podia—, de la seua companya, fills, pares, etcètera. De vegades els entregàvem notetes i cartes.

Durant els primers anys del TOP, la defensa i representació la van portar persones com les abans citades. Durant aquell període jo mateix em vaig veure implicat en una caiguda i procés; fou com a conseqüència de la manifestació del primer de maig de 1967. Em va defensar Molina Galano i vaig estar representat per Gonçal Castelló.

A poc a poc, estimulats especialment per Albert Garcia Esteve es va anar ampliant la nòmina d'advocats, tant de defensors com de procuradors. Es tractava de gent d'una altra generació, que no havia viscut la guerra, però que cal ara recordar. Segurament em deixaré algun nom —jo mateix em vaig estrenar amb motiu de la caiguda de Comissions Obreres, el 1969—, però cite ara lletrats com Rafael Fernández, Rafael Puertas, Ignasi Guillem, Dolors Montferrer, Miguel de Pedro, Josep Lluís Albiñana, José Antonio Noguera o Manuel del Hierro... i d'altres.

Durant el darrers anys del franquisme, les caigudes al País Valencià afectaren lluitadors i lluitadores, de diferent signe sindical i polític, i això va comportar també estratègies diferents a les anteriors i típiques dels comunistes. Ara eren més radicals, i incidien en l'aspecte no sols democràtic i de lluita per les llibertats, sinó amb evidents continguts revolucionaris i de denúncia i canvi social. Els processos contra estudiants van estar altres elements nous a destacar; en ocasions, perquè afectaven un nombre ampli de persones, fins i tot de fills de gent *arrimada* o dirigents del règim.

Al moment final de la dictadura, la lluita per l'amnistia va ser un capítol important, i el paper dels advocats del TOP fou reconegut. La gent, però, va oblidar-se dels procuradors, i de persones com Gonçal Castelló, potser perquè en aquells processos, en general, la seua fou una tasca, si voleu, més modesta i, per tant, menys reconeguda. Però estic més que segur que el nostre amic va dedicar moltes hores i esforços per treure gent d'aquelles situacions, per fer possible la defensa dels processats i la denúncia del TOP. I ho faria, sens dubte, amb la seua forma de ser: amb aquella simpatia i entusiasme que el caracteritzaven. Aquesta és, també, una faceta de la vida del valencià Gonçal Castelló, prou ignorada i oblidada, i recordar-ho és una part de la nostra memòria històrica.

I acabe. Espere haver complit, amb aquestes modestes notes, amb la recuperació d'una part d'aquella memòria, no tan llunyana en el temps, i haver reivindicat el paper de la colla de professionals del dret i, en concret, d'un personatge tan entranyable com fou Gonçal Castelló.

València, novembre de 2010

Sobre cròniques des de l'altiplà

Xavier Ferré Trill

historiador

Universitat Rovira i Virgili

Les cròniques que Gonçal Castelló (09-10-1912 / 01-02-2003) publicà entre els anys 1971 i 1972 a la premsa comarcal (*Ciudad*) i nacional (*Tele/Estel* i *Gorg*) destacaven fets socials i culturals d'aquella conjuntura que tenien a veure amb qüestions polítiques i intel·lectuals que incidien sobre el conjunt de la Safor i del país dels valencians. És a dir, les temàtiques sobre les quals escrigué Castelló Trevijano abastaven des de l'anacrònic *centralisme* espanyol fins a la comercialització internacional de la taronja —els problemes que se'n derivaven per al futur de l'agricultura valenciana—, fins a la prohibició de la revista *Gorg* (1969-1972) —concebuda pel mecenes Joan Senent i Enric Valor—¹, o els atemptats a llibreries, els Borja, el significat de les cançons de Ramon Pelegró i la coneixença de Josep Pla. Les anotacions i reflexions també remetien —tot el tercer bloc de l'assaig— a rememorar fets històrics i lideratges polítics contemporanis: des de la primera gran guerra a través de l'al·legat pacifista de Eric-Maria Remarque, passant per la glossa sobre Francesc Macià i l'advocat laboralista Francesc Layret.

En una entrevista que Josep-Carles Clemente féu a Gonçal Castelló per al *Diario de Barcelona* —publicada posteriorment a la *Revista bibliogràfica Gorg*—²

1. Segons m'assabentà Enric Valor per carta (València, 01-05-1993), Joan Senent finançà respectivament els 50.000 exemplars dels dos primers números de la revista: «els regalà per tot el País Valencià, a entitats culturals, col·legis, biblioteques, fins i tot en perruqueries, botigues importants. Aquell reg commogué el País Valencià».
2. «Gonçal Castelló: Un peu a Madrid i l'altre a València», *Gorg*, 23, setembre de 1971, pàg. 28-32. També, «Gonçal Castelló: un senyor de Gandia», Francesc Viadel, *El Temps*, 676, 02-06-1997, pàg. 54-55.

s'esbossaren els temes que aleshores preocupaven l'advocat i periodista gandià: el context polític de començaments dels anys setanta, la qüestió europea i la voluntat europeïsta; l'associacionisme polític de tipus corporatiu endegat pel règim tardofranquista; les lleis d'administració local i la desvertebració del País Valencià: el *Levante* i el *Sureste*. Gonçal Castelló també es referí a la fundació de la Colla Tirant lo Blanc —de la qual era el *gran manífesser*— arran d'un homenatge a Joan Fuster el 1968.³ Aquesta associació volia aglutinar l'expressió dels catalans, valencians i mallorquins a Madrid. També féu esment a l'orientació ideològica d'aleshores de l'autor de *València dins la tempesta*: socialdemocràcia d'orientació nacional valenciana. Finalment, l'advocat gandià féu referència als esdeveniments valencians recents com fou l'organització del I Congrés d'Història del País Valencià (14-18 d'abril de 1971), i el compromís que havia d'endegar la joventut compromesa amb el fet nacional.

Gonçal Castelló, doncs, es feia ressò de la dinàmica associativa que experimentava una certa projecció social. Però a l'ensem en la conjuntura dels anys seixanta i setanta, Castelló reflectia la voluntat de l'advocat a donar suport a iniciatives editorials, com fou la subscripció, corresponent a l'any 1965, als volums de la col·lecció «Raixa» i al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, publicacions de la mallorquina Editorial Moll.⁴

D'altra banda, els punts de vista expressats per Gonçal Castelló en aquesta entrevista situaven el context general de les qüestions fonamentals tractades a *Viure a Madrid (Cròniques des de l'altiplà)* (1973), i quatre anys més tard al capítol homònim publicat a *Dia a Dia des dels Països Catalans* (1977). El resultat de la comparació dels centres d'interès entre 1971/1972 i 1976/1977 fou la introducció d'un tema que, encara avui, té una certa notorietat: la reacció i agressió dels grups feixistes espanyols contra la presentació del Congrés de Cultura Catalana a Madrid i el desig de la unitat política davant el falangisme d'aleshores.

Dit això, una característica a destacar en l'articulisme de Gonçal Castelló era interrogar la mentalitat, és a dir, les actituds que planaven dessota dels acords polítics i els seus efectes envers els valencians. En aquest sentit, cal destacar la

---

3. Gonçal Castelló: «La Colla Tirant Lo Blanc», *Serra d'Or*, 371, novembre, 1990, pàg. 28-30.

4. Carta de Gonçal Castelló a Editorial Moll, (Madrid, 23-10-1965) en què abonava tres mil dues-cents vint-i-cinc pessetes a la subscripció d'ambdues col·leccions (Fons Editorial Moll. Correspondència).

reiterada insistència en l'absurditat de l'emplaçament geogràfic de la capital d'Espanya:

un pla, un, erm i, de sobre, amuntegaments de cases. Ja hi som! Ens trobem a la capital administrativa del país! Al criteri de la monarquia absoluta dels Borbons —crear una ciutat artificial al bell mig de la Península—, s'afegiren les idees jacobines dels republicans i polítics liberals posteriors. Sempre hi ha hagut una opinió de centralisme ignorant i ferm [...]. Oficinistes opositors a buròcrates, terratinents andalusos i extremanys formaven el padró més important de Madrid de fa cinquanta anys. Més tard es projectà un conjunt industrial que anava també atraient els estols de masses camperoles, fugitius famolencs de Castella, Extremadura i Andalusia. Les xifres començaren a pujar [...] sense preveure una organització municipal, racional, lògica [...]. La fita quilomètrica de la Puerta del Sol, que assenyalava el zero de les rutes radials que van a tota la perifèria, són també el resum d'aquest centralisme tancat a tota comprensió dels problemes d'Espanya (1973: 14-15 i 28).

La crítica a la ideologia centralista espanyola (o nacionalista d'estat) era, als anys setanta, un aspecte de denúncia no únicament en el sentit polític en què ho palesava Castelló, sinó que ho era en termes de formulació de les conseqüències econòmiques que la centralització castellanoespanyola tenia per a productes agraris d'exportació punters (com la taronja). La política nacionalista espanyola franquista no tenia entrada en el Mercat Comú Europeu.

Precisament, Francesc de Paula Burguera, un dels integrants de la Colla Tirant Lo Blanc, exposà, entre d'altres aspectes, el futur de la «Qüestió regional» i el rerefons politicoeconòmic del franquisme tecnòcrata en el «Quadern» de l'editorial Gorg —col·lecció dirigida per Gonçal Castelló—⁵ als articles del diari *Madrid* (1969-1971)⁶ i a *De cara al país* (1974). També cal recordar, en aquest punt, tot l'articulisme econòmic de Vicent Ventura a *Valencia Fruits* sobre la urgència d'entrada a l'Europa Econòmica —com a via indirecta per a aconseguir la democratització política— per part de l'economia exportadora valenciana.

Era evident, però, com destacava Castelló en un altre pas de l'assaig que comenté (p. 60), que una part de la qüestió econòmica al·ludida es derivava de la manca de consciència de país —lingüística i territorial— de l'empresariat

---

5. Gonçal Castelló: «L'atrevida i difícil aventura de *Gorg*», *Serra d'Or*, 381, novembre 1991, pàg. 27-30.

6. Vegeu: «Escritos de Francisco de P. Burguera» dins A. Fontán, F. Burguera i A. de Miguel: *Madrid, página 3*, Seminarios y Ediciones, Madrid, 1972, pàg. 47-151.

valencià. La tesi que mantenia Gonçal Castelló —i que mantenien els dos autor citats i la resta d'àmbits socioculturals valencianistes i també intel·lectuals (Joan Fuster)— era que la consciència de pertinença, la consciència nacional, era un factor de primera magnitud per a donar impuls —legítim, en definitiva— al conjunt de la potencialitat productiva de l'estructura econòmica del País Valencià davant Madrid i Europa. La conclusió que s'extreia aleshores era que una posició comunament assumida (en el llenguatge periodístic econòmic dels anys setanta: identitat *regional*) cohesionava políticament les reivindicacions exportadores.

Tot aquest posicionament —que conjunturalment coincidia, no pas per casualitat, amb la publicació d'estudis capdavanters en ciències socials com *L'estructura econòmica del País Valencià* (1970), *Idioma i prejudici* (1971), de Rafael L. Ninyoles; *País Perplex*, de Josep-Vicent Marquès (1973); l'article de Joan Fuster, «País Valencià, una singularitat amarga» (1973); el monogràfic «El País Valenciano» de *Información Comercial Española* (gener, 1974)— expressava la centralitat d'aspectes estratègics econòmics i territorials davant la renúncia política valencianista de la classe econòmicament dominant.⁷

Precisament, remarcar aquesta finalitat fou una aportació destacada de *Viure a Madrid...* No debades, l'autor de l'assaig, tenia accés a cercles d'opinió (i de decisió) que possibilitaven notícies de primera mà sobre aquesta panoràmica socioeconòmica.

Les reflexions de Gonçal Castelló sobre aquest context anaven en la direcció de destacar —tot comentant la difusió de *Taronja i caos econòmic* (1971), de Lluís Font de Mora— que «poc a poc (sic) van sortint llibres que generen una doctrina valenciana d'explicacions i desmitificacions» (1973: 181). En definitiva, aquesta literatura sociològica era la que havia de contribuir a la «nostra renaixença cultural, econòmica».

Una altra aportació rellevant, també en consonància als debats sociopolítics de començaments dels anys setanta (però que, en qualsevol cas, caldria contextualitzar-los dins el procés de liberalització/oberturisme endegat per la política econòmica de Joan Sardà Deixeus i Fabià Estapé entre 1959-1973) era palesar l'horitzó regionalitzador —segons el llenguatge de l'època— com a organització

---

7. Joan Fuster: «Un país, un trabajo, una historia», *Información Comercial Española*, 485, gener de 1974, pàg. 43-45.

idònia de l'Europa econòmica (i política). L'adequació entre el *demos* (societat) i l'*etnos* (cultura, identitat) era un referent que d'ençà dels anys seixanta s'estava consolidant entre intel·lectuals com Robert Lafont (*La Revolució regionalista* [1967(1968)]) i Guy Héraud (*L'Europe des ethnies*: 1963). Gonçal Castelló tradueix gradualment aquest projecte —escadusserament iniciat encara en l'actualitat— a través d'una concepció d'Europa que tendia a l'horitzontalitat, a la igualtat d'estatus polític, tot i tenir en compte el pes específic dels estats:

Dins l'Europa Unida del Mercat Comú, i cap a una unitat política, es veu que tan sols surarà sobre les nacions europees el sentit i la realitat regional. Les organitzacions administratives, departamentals o provincials s'esborren i se sosté la regió, com a entitat econòmica, política, d'ètnia i llengua. La unió d'Europa —si es fa— serà sobre els estats, però sempre recolzada (sic) en les regions que hi ha davall, com a base de sustentació geopolítica real (1973: 52).

I aquesta panoràmica plantejable era conseqüència d'un progressiu canvi en les atribucions de competències de l'Estat centralitzat convencional:

El fet és irreversible. El sentit d'Estat, que fins ara era la doctrina dominant al vell continent, és superat i es va cap a una federació de països que oblidaran a poc a poc el sentit nacionalista artificial, nascut al segle XIX, i restaran tan sols els pobles nus, amb la seua història autèntica no deformada al servei dels estats creats; amb el seu sentit nacional ben definit, autèntic, com a base d'integració supranacional europea. La Federació Europea o Unió Federal d'Europa amb un mateix sistema democràtic, economia unificada, sense duanes, moneda comú, parlament federal i uns interessos col·lectius cap a la nova entitat que s'està creant (1973: 55).

L'orientació de Gonçal Castelló es perfilava en un doble sentit. D'una banda difondre les propostes i materialitzacions de regionalització per als estats centralitzats, com s'esdevingué amb Itàlia i la posada en funcionament de l'organització regional d'abril de 1972 (1973: 79-80).

De l'altra, la vindicació de la unitat territorial del país davant les estratègies econòmiques d'entitats financeres de voler inventar, i impulsar, demarcacions administratives que res no tenien a veure amb la historicitat del territori: des de la implantació a Alacant, l'octubre de 1963, de la redacció del diari de Múrcia *La Verdad*, fins a la proposta, a mode d'*Hinterland*, de l'àrea Alacant-Múrcia-Albacete i Almeria. En aquest sentit, Castelló no feia altra cosa que exposar un debat actualitzat —sobre la valencianitat dels alacantins i l'articulació de l'eix València-

Alacant accentuat a partir dels anys seixanta— arran de l'assaig de Jose Vicente Mateo, *Alacant a part* (1965), la primera edició del qual anà, no debades, a càrrec d'Edicions d'Aportació Catalana, de l'activista català Joan Ballester Canals.

Aquesta preocupació pel territori portava també a denunciar l'explotació de l'ecosistema, un altra causa de protesta i de lluita als anys setanta, endegada per Germania Socialista i moviments cívics en la campanya «El Saler per al poble». Així, l'advocat gandià centrava la denúncia en l'estat de l'Albufera i, d'una manera més general, en el model de creixement occidental: «la civilització d'avui amb el monstre creat de la societat de consum, camina ràpidament cap a la seua pròpia destrucció» (1973: 205).

La denúncia política concretada des d'àmbits socials al voltant del fet nacional era el que traslluïa bona part del centre d'interès de les idees de l'autor de *Sumaríssim d'urgència*. Quan, des de la memòria històrica, el periodista evocava els fets del sis d'octubre de 1934 a Barcelona —tot fent una exposició del debat estatutari de 1932 sota el govern presidit per Francesc Macià— arribava a la conclusió que:

La història ens diu que sempre que es produeix una situació crítica, surt el problema de la varietat regional, més o menys agut, segons el tractament del context de l'època i la comprensió o intransigència dels actors [...]. Novament tenim al davant la vella qüestió: Unitarisme-Federalisme. Els republicano-socialistes neguen el federalisme com a solució i cerquen una posició mitjancera, fórmula de «l'Estat integral», «compatible amb les autonomies dels municipis i de les regions» (1973: 146).

Per Gonçal Castelló era (quasi) obligat evocar els anys trenta, car en fou protagonista directe: des de la seva intervenció en l'esplèndida iniciativa editorial comunista, *Nueva Cultura*, i com a partícip directe en la guerra d'Espanya. Per aquesta raó l'assagista també evocava espais de la memòria que rememoraven intel·lectuals-polítics que havien definit culturalment i política un programa social alternatiu al de la classe dominant. Fou el cas de Francesc Layret (1973: 149-153). Aquest extrem portà a Castelló a denunciar implícitament la dictadura del general Franco («Amb el permís de l'enterramorts», 1973: 155) i deixar la iniciativa civopolítica a les generacions futures: «Tan sols resta que el jovent d'avui valore el que deu valorar del passat i deduir-ne les conseqüències avinents» (1973: 155).

Aquesta crida a la joventut, però, no era nova. Dos anys abans, en l'entrevista citada de l'any 1971, arran de la celebració del Primer Congrés valencià d'història, l'escriptor destacava l'existència d'una

joventut prometedora i que forma un grup de qualitat entre escriptors, assagistes, economistes i historiadors, amb un gran rigor científic. Ha passat ja, afortunadament, l'època de les glòries municipals, sentimentals i folklobriques (1971: 30).

Malgrat l'optimisme de Gonçal Castelló sobre contextos que encara no s'han superat (i.e.: el folklorisme, victimisme populista sota la forma de sentiment provincià), el panorama que es descrivia als anys setanta era versemblant si tenim en compte el nombre de recerques crítiques produïdes (algunes de les quals anteriorment esmentades) sobre la societat i l'estat de la cultura valencianes, i les noves organitzacions polítiques que qualitativament plantejaven anàlisis sociològiques i ideològiques sobre el fet nacional i sobre l'opressió de classe i la denúncia de la connivència entre l'Estat espanyol i la classe dominant.

En aquest sentit, cal destacar que en el temps social indagat per Castelló sorgiren diverses organitzacions: Germania Socialista (curs 1970/1971), Nova Germania (1973), l'organització valenciana del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (1974) i el primer Partit Socialista del País Valencià (1974), l'objectiu de les quals, *més enllà de la lluita antifranquista* —i sota diverses estratègies— era vincular el fet nacional a la qüestió de classe.⁸ És a dir, un estat de coses semblants pel que feia als aspectes fonamentals de país comptava amb coincidències reflectides per Gonçal Castelló, malgrat tenir en compte el diversos nivells d'incidència del treball polític:

Però considerant la nostra situació especial, abans tenim un compromís amb el nostre poble; cal tornar, a ell, a aqueixa gent entranyable que ens dóna un exemple de tenacitat, conservant com la custòdia, a peu i a cavall, aqueixa llengua familiar, corrompuda a voltes, però guardada com l'esperit que ens uneix i ens dóna una personalitat, la nostra, per a bé o per a mal, però que ens fa sentir-nos, més sincers, més autèntics, saber que som un país (1971: 31).

Al «Pròleg» de *Dia a dia des del Paísos Catalans*, Joan Fuster definí Gonçal Castelló com un «home de trinxera», un resistent amatent als esdeveniments.

---

8. Rafael Xambó: «Els intel·lectuals al País Valencià. De la consciència crítica a la dispersió» dins *Terceres jornades. El nacionalisme català a la fi del segle XX*, Edicions de la Revista de Catalunya, Barcelona, 1989, pàg. 158-160.

I efectivament, les cròniques al·ludides des de Madrid, són textos que donaven compte de fets que tenien majoritàriament incidència en la vida dels valencians. Fuster hi deia també que fou a Madrid on l'advocat de Gandia congruà la seva «consciència nacional», «en una situació de distància i en les reflexions conseqüents» (1977: 10).

Com he intentat d'indicar, l'assaig *Viure a Madrid* (i fonamentalment la primera part) és significatiu —a manera de «consciència de la situació»— per a copsar com el seu autor veia el país: les seues noves actituds, però també —i sobretot— les seues problemàtiques. Unes problemàtiques que només serien superades amb el compromís d'un relleu generacional, atesa la dimissió d'una classe dominant, però no políticament dirigent, i la concepció d'un Estat que, és clar, no tenia en compte la realitat sociopolítica del país.

Gonçal Castelló escrigué aquest llibre quan portava 27 anys vivint a Madrid (com a conseqüència d'estar acusat de la participació en l'organització del Socors Roig i d'estar encausat pel *Tribunal de Delitos de la Masoneria y el Comunismo*)⁹ i el País Valencià coneixia la continuïtat expansiva del procés de nacionalització cultural i polític endegat als anys seixanta: nous grups de la Cançó; activitat d'agrupacions culturals i d'ateneus juvenils (com el Gandia); continuïtat dels aplecs (que a més de la concentració al Puig, s'organitzaven també comarcalment); fundació de noves llibreries (com succeí en aquesta ciutat el 1968, amb la llibreria Concret Llibres),¹⁰ l'edició de nova premsa, també comarcal, que com *Ciudad*, amb Josep Rausell al capdavant, reflectia les dinàmiques associatives territorials; campanyes per a la reivindicació de l'ensenyament en valencià (recordeu la iniciativa endegada el 1969, «El valencià a l'escola»), etc. És a dir, existia una confluència d'objectius nacionals des de diversos àmbits.

Tal vegada era això el que també volia *exportar* Gonçal Castelló des d'Espanya: que en un context de transformació social i econòmica, el denominador comú de la lluita política i cultural havia de ser la unitat. Una unitat imprescindible, ara com ara, des de la trinxera.

Reus, desembre-gener de 2010

---

9. Gerard Gort: «Entrevista a Gonçal Castelló», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 4, setena època, 2002, p. 35.

10. Enric Sòria: *30 anys de cultura literària a La Safor*, Gràfiques Colomar, Oliva, 1990, pàg. 54 i seg.

3

Presentació de les ponències

«Gonçal Castelló i *Gorg*» i «El Gonçal Castello de *Canigó*».

Gonçal Castelló com a editor

Ignasi Mora

periodista i escriptor

L'energia vehement de Gonçal Castelló se t'encomanava. Potser perquè jo era jove quan el vaig conèixer i, per tant, obert a tots els entusiasmes. Castelló em va proposar un projecte per a *Els Quaderns* de Gorg que em va fer molt de goig. Però la dictadura del general Franco complicava qualsevol cosa que intentara eixir-se'n del pensament gris, i el valencianisme no tenia capacitat més que per a un resistencialisme estrictament voluntarista. Dit més ràpidament: no es va dur a terme, aquell projecte.

Tanmateix, les primeres vegades que vaig veure Gonçal Castelló va ser a la redacció del setmanari *Ciudad* (edició de Gandia), que va durar des de gener del 1970 fins a l'octubre del 1972, i on ell va publicar articles assíduament, així com la secció fixa «Viure a Madrid», el recull de la qual més tard esdevingué llibre. Aquesta publicació mereix més atenció de la que se li ha donat fins ara. «És el primer periòdic saforenc que trau la llengua catalana de l'estret marc dels versets», segons afirmació del *Catàleg de la premsa comarcal la Safor (1880-1982)*, de Gabriel Garcia Frasset.

A casa seua, a la Vila Nova o carrer de sant Francesc de Borja de Gandia, Castelló, em va contar el projecte per a *Els Quaderns* de Gorg. A pesar de la meua il·lusió o al marge d'aquesta, aquella casa d'una antiga família benestant gandiana desprenia una atmosfera que presagiava el seu final. Desallotjada de la seua vida habitual, amb mobles només els imprescindibles, feia d'una mena de despatx-dormitori circumstancial de Gonçal Castelló. Al cap d'un temps, va ser una de tantes cases de Gandia que van enderrocar.

El projecte per a *Els Quaderns* de Gorg es basava en un precedent. El 1932, per encàrrec de la revista *Mirador*, Carles Sentís agafà a Múrcia un autobús pirata ple d'emigrants amb els quals viatjà fins a la seua destinació, Barcelona. El reportatge resultant va aparèixer en diverses entregues a *Mirador* amb el títol genèric de «Múrcia, exportadora d'homes», que més tard fou publicat en forma de llibre amb el títol de *Viatge en Transmiserià*. Ara, Castelló em proposava que m'hi pujara en un autobús d'emigrants des de Piles fins a París.

Com a bons admiradors de Josep Pla, véiem en aquell projecte una manera de començar a fer possible allò que el mestre havia dut a terme a partir de més o menys la meua edat d'aleshores: viatjar i escriure. No era la forma més confortable de viatjar anar de Piles a París en un autobús d'emigrants, però n'era l'única viable. Més ben dit, semblava que n'era l'única viable, si bé tampoc ho va ser. Com tants altres projectes culturals, la dictadura el feia intricat, massa costós, finalment irrealitzable. Aquesta anècdota és el que crec que he de contar sobre Gonçal Castelló i la publicació d'*Els Quaderns* de Gorg. La resta, la informació pura i dura sobre aquesta qüestió es troba a Internet.

La Vall de Gallinera, gener de 2011

Gonçal Castelló i *Gorg*

Joan Josep Senent i Moreno

professor Universitat Politècnica de València

La meua presència ha estat requerida per a parlar del món de *Gorg* i de la fonamental contribució que a dita publicació va fer Gonçal Castelló.

Definiria Gonçal Castelló com un activista posseït per la fe en una existència normal de la seua/nostra terra, el qual inevitablement havia de trobar-se amb un altre activista, Joan Senent i Anaya, d'una edat similar que, malgrat les diferències ideològiques: marxista Gonçal Castelló i liberal i democratacristià Joan Senent, es trobaren en el valencianisme i en una iniciativa fonamental en aquell temps com va ser la revista *Gorg*, que es va editar des de l'1 de juny del 1969 fins a l'abril del 1972.

Joan Senent Anaya és sovint recordat com a mecenes del valencianisme. Les tres primeres llibreries valencianistes (Can Boils, Concret i Tres i Quatre) naixen amb el seu ajut, hi posava gratuïtament el local, i en el darrer cas amb un fort ajut econòmic del 50% del capital inicial. Però és més que un mecenes; és un activista que, a més dels seus diners, posa el seu temps, esforç i entusiasme. I així ho va fer amb la revista *Gorg*, aprofitant l'acabament de la pena de presó d'Enric Valor amb què el franquisme el va reprimir, sobre la qual ja ha parlat Rosa Serrano al seu llibre, i durant la qual el meu pare, tot valent-se de la seua condició d'advocat per a entrar lliurement al càrrec, anava a visitar-lo cada setmana. Quan Valor va eixir de la presó li va proporcionar una activitat i un mitjà de subsistència, ja que li havien confiscat tots els seus béns, la quantia dels quals ignore, i així va ser el naixement de *Gorg*. En un racó al fons del local del negoci familiar, a la gestoria del carrer Colom, entre tots dos feien la revista.

En aquella època jo estava a Barcelona estudiant la meua carrera d'enginyer industrial i cada vegada que venia a València m'acostava a la gestoria per comprovar com mon pare anava gestant la revista *Gorg*, i així vaig arribar a tindre

un important i continuat contacte amb Enric Valor. La revista després va ser tancada per ordre governativa, però llavors Gonçal Castelló ja havia fet algunes col·laboracions importants: cinc en la secció «Taula de Novetats»; resums de llibres de recent publicació; un article original sobre Picasso; i el número 23, de setembre del 1971, en el qual la foto cremada (ara es diu *posteritzada*) de Gonçal Castelló surt a la portada i en l'interior del qual es reproduïa un article recent del *Diario de Barcelona* que parlava sobre ell. A més a més, l'editorial Gorg li havia publicat el seu llibre *Viure a Madrid. Cròniques des de l'altiplà*.

Arran de la prohibició governamental de la revista, feta amb l'excusa que el permís era com a butlletí bibliogràfic i es feia informació general, tot i que sempre es tractava d'activitats culturals, mai polítiques, el meu pare es va dedicar a recórrer l'acte administratiu per la via judicial contenciosa administrativa; recurs que arriba fins al Tribunal Suprem, el qual, en una mostra de parcialitat política, li dóna la raó al govern de la dictadura i demostra el seu grau de corrupció. Cal no oblidar que el poder judicial durant la transició va passar intacte al nou estat dit democràtic.

En aquestes circumstàncies, Gonçal Castelló, que és conscient de la gran labor realitzada per *Gorg* i el renom que això li havia reportat entre el valencianisme progressista, vol continuar-la. Hi havia hagut importants revistes valencianistes anteriors com *Sicània*, del meu oncle-avi Nicolau Primitiu Gómez Serrano, o *València Cultural*, de Vicent Badia. Però *Gorg*, a més de ser una revista íntegrament en valencià, havia aconseguit una cosa nova: congregar al seu voltant un estol de gent jove que col·laborava d'una forma espontània i gratuïta, gent que després es revelaria com uns grans professionals i intel·lectuals. Va ser extraordinari crear aqueix ànim, aqueixa atmosfera, de poder contribuir al valencianisme, amb tanta gent jove i amb alguns ja majors, com va ser el cas de Gonçal Castelló. Ell, en veure que això anava a quedar interromput, va voler continuar-ho, encara que ja no podia ser de la mateixa manera per la prohibició governamental. Per això, calia donar-li la volta i transformar-la en quelcom que no fos una revista però que s'hi assemblés: la marca «Gorg» seria ara una col·lecció de monografies.

En el primer número hi ha una circular als lectors que explica el canvi, on hi deixava molt clar que eren publicacions unitàries, va eliminar les seccions més atractives com «Cartes al Director» o els «Noticiaris Culturals», etc., va conservar només les aportacions literàries i va canviar el nom al d'*Els Quaderns* de Gorg.

Els onze números d'*Els Quaderns Gorg* van ser una iniciativa liderada per Gonçal Castelló, que es posa d'acord amb el meu pare, el qual li presta el nom de *Gorg*, li proporciona un local, un piset al carrer Calvo Sotelo, avui afortunadament Passeig de Russafa, on es fan aquests monogràfics i on funciona també la distribuïdora El Molinell. Allí ja no serà Enric Valor i Joan Senent Anaya, que està ocupat amb el recurs del tancament de la revista, sinó Gonçal Castelló qui lidera i imprimeix el seu caràcter al projecte. Els onze números són prou diferents entre si:

El primer número s'anomena *Estimem la nostra llengua*, amb pròleg de Gonçal Castelló, que conté un «Report sobre l'idioma» de Josep Melià i un article sobre «La Renaixença valenciana» de Manuel Sanchis Guarner, a qui mon pare tenia un especial afecte.

El número dos és la reproducció d'un text de Carles Salvador titulat *4 elogis i 4 cues*.

El número tres es diu *Cançoneret valencià de Nadal*, també de l'estimat Manuel Sanchis Guarner.

Després s'inventen una cosa, diguem-ne *rara*, una nova sèrie dins d'*Els Quaderns* que anomenen «La ploma», i que no arribarà a tindre més que el primer número, que reproduceix el text de *L'ingenu* de Voltaire.

Continua el número quatre amb *L'ombra de l'escorpí*, de Maria Aurèlia Capmany.

El número cinc és molt més llarg i sembla més una revista que una monografia, dedicat a les falles: *Falles 1974*, amb articles d'una munió d'autors (M. Sanchis Guarner, V. A. Estellés, Pere Riutort, Alfons Cucó, Joan Fuster, R. Blasco, Vicent Ventura, Josep Ll. Fos, Gonçal Castelló, R. Ventura, J. V. Marqués, R. Pérez Casado, Francesc de Paula Burguera, Rodolf Sirera, R. Esteve-Casanova, etc.), que continua amb una antologia i homenatge a la antiga revista fallera *Pensat i Fet*, amb la reproducció de textos antics d'autors com Santiago Rusiñol, Maximilià Thous i Llorenç, P. Lluís Fullana, J. Sanchis Sivera, Lluís Guarner, Carles Salvador, Bernat Artola, i molts altres, i que acaba amb els esbossos de totes les falles d'aquell any 1974. Intentà ser un llibret de falles però amb una gran altura intel·lectual oferta per la qualitat dels autors que hi intervenen.

Després hi ha un número doble, el sis i el set, monogràfic dedicat a fer un recull dels goigs valencians dels segles XIV al XX, amb selecció, pròleg i notes de

Ricard Blasco, amb unificació i modernització ortogràfica feta per Enric Valor.

El número huit porta per títol *La Germania dels menestrals valencians*, ordenada pel notari Miquel Garcia (1516-1535), un text antic de trenta-un capítols, altres notícies i documents, tret de la biblioteca d'Adolf Pizcueta, amb modernització, notes lingüístiques i glossari d'Enric Valor, i una «Qüestió prèvia» de huit pàgines de Gonçal Castelló.

El número nou es diu *Nova frontera econòmica (País Valencià 1974)*, també de diversos autors —no tants però com el de les falles—; concretament: Joan Fuster, Ernest Lluch, Marius Garcia Bonafé, Lluís Font de Mora i Vicent Ventura, tots experts en les diverses facetes dels fets econòmics.

El número deu, batejat amb el nom *De cara al país*, és un recull d'articles periodístics de Francesc de Paula Burguera, ordenats en tres blocs: «Temes del País», «L'Agricultura» i «La Qüestió Regional».

I l'últim número, l'onze, amb el títol d'«Homenatge a la impremta Valenciana: 1474-1974», que comença amb una introducció de Ricard Blasco, «Síntesi històrica de la impremta valenciana», i continua amb un «Índex (incomplet) de materials per a l'estudi de la impremta valenciana», amb la inclusió d'un treball de Pere Bohigas i quatre articles sobre *La biblia valenciana de Bonifaci Ferrer* de Luís Tramoyeres Blasco, Robert Moròder Molina, Joan Fuster i Josep Perarnau, en aquest ordre.

Amb aquest número, la vespra del Nadal del 1974, es va acabar la col·lecció *Els Quaderns* de Gorg. Ignore els motius. Isabel-Clara Simó m'apunta que creu que es van barallar. No ho sé, ja que el meu coneixement de Gonçal Castelló i la seua tasca va ser més aviat tangencial. El fet de fer-se en un lloc més distant i estar jo estudiant fora va fer que el meu contacte amb Gonçal Castelló i la gestió d'*Els Quaderns* fos molt menor del que havia sigut en l'etapa anterior amb Enric Valor i la revista *Gorg*. Per tant, no tinc tantes dades a hores d'ara, ni coneixia tant Gonçal Castelló, encara que sí que estava al corrent de com anaven les coses, per saber si es va barallar ni amb qui. El que sí que sé és que el fet que s'acabés aquesta tasca va ser una llàstima, ja que tan sols deu o onze mesos després es va morir Franco, i estàvem, per tant, en un moment crucial en què aquest tipus d'iniciatives ens feien molta falta.

Un més després de Franco es va morir mon pare. Els fills érem molt joves encara, i no teníem ni idea de com funcionava el món editorial. Fet i fet no vam

poder continuar amb la tasca del nostre progenitor ni la de Gonçal Castelló.

També va ser el final d'una època, atès que la mort del dictador canviava totalment tots els paràmetres de funcionament polítics i socials. En poques paraules, tot plegat, va ser el declivi d'unes activitats que van ser fonamentals en aquells moments del final del franquisme.

Aquest és el resum ràpid de la meua intervenció, ajustat al temps que m'ha quedat, i no vull acabar sense dir-vos o afegir una altra cosa, pels qui vulgueu i tingueu interès en tindre més informació sobre el tema de la revista *Gorg*, i *d'Elts Quaderns*. Hi ha una editorial, Faximil Edicions Digitals, que ha editat un CD, que cap en una butxaca, en què es troba escanejat en format pdf i digitalitzat de forma que es poden fer recerques informàticament, tota la revista bibliogràfica, tots els quaderns i el llibre que mon pare va deixar enllestit poc abans de morir en el qual conta tot el procés judicial que instà arran del seu tancament governamental.

València, novembre de 2010

El Gonçal Castelló de *Canigó*

Isabel-Clara Simó

escriptora

Primer de res, deixeu-me que doni les gràcies a l'Àngel Velasco, al CEIC Alfons el Vell, a l'Ajuntament de Gandia i a tots vosaltres perquè, realment, un homenatge a Gonçal Castelló és alguna cosa més que un acte acadèmic obligat. És, també, una obligació cívica i moral. Jo estic convençuda que si ell fos viu estaria contentíssim d'un acte com el que estem vivint ara mateix.

Jo voldria dir en primer lloc que Gonçal Castelló era un home molt múltiple, però hi ha dos trets, o dues circumstàncies, que en voldria destacar d'ell: una, que va ser un home valent; i l'altra, que va ser un home frustrat. Dic que va ser un home valent perquè, tot i que el vaig conèixer de major —ens vàrem conèixer justament als principis dels setanta—, de seguida vàrem sintonitzar i ell va començar a col·laborar en la nostra revista, *Canigó*. A partir d'aquell moment ens vàrem fer molt amics, i jo, que potser sóc d'una vanitat desorbitada, crec que en els últims anys de Gonçal, potser, el meu marit i jo vàrem ser els seus millors amics; almenys érem amb qui més ell es veia. D'aquí que dinàvem contínuament junts i parlàvem de les nostres intimitats d'una manera continuada. De manera que de la personalitat de Gonçal Castelló hi ha poques persones que la puguin conèixer igual que el meu marit i jo. Evidentment moltes d'aquestes coses són confidencials i no són traslladables aquí perquè són coses personals que s'han de respectar.

Sí que puc dir, però, que va ser un home valent en els dos aspectes capitals de la seva vida. Un, ja l'han remarcat tots els anteriors ponents, i és el que fa referència al fet que va ser un home valent durant la guerra i la repressió franquistes; això, no ens en cansarem de repetir-ho. I no sols valent: molt valent! Tant com a les pel·lícules de l'oest, com a *Sol davant del perill* o aquells altres films semblants, amb gent capaç de jugar-se el físic, fins i tot amb una certa alegria. Vaig saber per

un cosí seu, a una escola d'estiu que vàrem fer a Cocentaina, que a Gonçal li deien el *Saltatrinxeres*, perquè era d'aquests tan agosarats que era capaç de saltar de la trinxera en ple foc enemic. I puc recordar perfectament les amargues llàgrimes que va vessar quan la direcció general de trànsit li va denegar la renovació del carnet de conduir perquè tenia la pressió baixa i tenien por que patís algun desmai mentre conduïa. Recordo que ell ens deia: «Però si jo conduceixo millor que camino... Si jo als dèset anys ja portava un tanc!» És a dir, que Gonçal estava indignat de la poca consideració rebuda, i el seu principal neguit era com arribar a Gandia. Com arribaria ell a Gandia, a la seva casa pairal sense vehicle! I la seva dona li deia: «Doncs mira, anirem amb tren, com tot el món». Però ell estava enfurismat. De fet, jo mai l'hi havia vist tant, perquè per a ell conduir era una cosa molt senzilla.

Dels llibres que ens ha deixat aquest home tan valent, apart d'aquestes valuosíssimes memòries —ell n'és un dels pocs memorialistes valencians que tennim—, jo destacaria la novel·la *Sumaríssim d'urgència*, que és un dels llibres més esferèidors que he llegit en la meua vida, sobretot tenint present que és un llibre autobiogràfic, de coses que ell, personalment, va passar. De fet, quan el llegeixes és esgarrifós, però quan Gonçal Castelló et contava coses que no apareixen al llibre, aleshores aquests relats eren encara més esgarrifosos. Per exemple explicava què sentien els presoners condemnats a mort quan tenien una visita oficial, ja que havien de fingir que tenien activitats culturals, i que estaven molt ben tractats. I aleshores havien de fer representacions teatrals —en castellà, naturalment—, on ells fingien que estaven assajant, i cada pres representant un paper. I a Gonçal, tot i que era un home molt rialler, li queien les llagrimetes mentre em comentava que, en rebre una d'aquestes visitetes *oficials*, ells havien de cantar cançons *alegres*, del tipus «cantemos a la vida porque la juventud es preciosa». I clar, cantar cançons d'aquesta mena, una gent que estava condemnada a mort... Feu-vos-en la imatge. Clar, això li devia fer molta impressió als visitants, però ells es mossegaven la llengua de ràbia, cosa que devia resultar-li brutal a unes persones que, com he dit, en realitat anaven a pelar-les. Gonçal em comentà qui era Peset —amb qui va conviure a la presó—, i em va dir que era una bellíssima persona —cosa que s'explica també molt clarament a les memòries. M'explicà també, entre d'altres vivències d'empresonament, què eren les *saques*; o sigui, la quantitat de gent que agafaven cada nit per ser afusellada. I m'explicava com ho comentaven a la presó, amerats de por, fent córrer la veu de si hi hauria *saca* o no aquella nit.

Però bé, ja he dit que Gonçal Castelló era un home molt valent en eixe sentit. Després va continuar sent un home valent en el seu aspecte periodístic. Els seus articles eren absolutament incendiaris. Jo tenia dificultats, com a directora de la revista Canigó, per publicar-los normalment, perquè sabia que Gonçal i la seva dona no m'haurien perdonat mai de la vida que en toqués una sola paraula. Però és que a voltes allò es feia realment difícil, pel to del seu contingut, perquè Gonçal era un defensor abrandat de la idea de Països Catalans, de la independència —com ara us explicaré— i que hi va creure fermament en els últims anys de la seva vida. Ja sé que això mateix, en algun moment, ja s'ha explicat al llarg d'aquest matí, però crec que convé que recordem perquè Gonçal Castelló era tan abrandat en la defensa de les seves idees. Clar, ell, amb aquella actitud, comprometia tota la revista.

Gonçal Castelló, com a col·laborador de la nostra revista, va tenir dues etapes: en una, ho va fer des de Madrid; i en l'altra, des de Barcelona. L'etapa de Madrid va ser interessantíssima perquè ell s'hi va passar molts i molts anys, i aleshores coneixia perfectament el poder i la jurisprudència espanyols des de dintre. En coneixia totes les interioritats. I també coneixia molt bé la literatura espanyola des de dintre. Ell va ser amic personal, per exemple, de Pío Baroja, de qui deia que era el millor escriptor que hi havia hagut mai a l'Estat espanyol —i dels nostres, ell deia que Joan Fuster, per cert. El cas és que Gonçal coneixia els cenacles literaris de Madrid, i n'explicava anècdotes absolutament delicioses que jo explico de tant en tant als meus amics escriptors. Com aquella dels escriptors que entren al Café Gijón amb un tros de full de paper que s'insinuava a la butxaqueta de la jaqueta, i sempre hi apareixia un altre que treia, per la seva banda, un altre tros de paper, i tot reptant-lo, li etzibava: «Si me lees, te leo». I aquesta anècdota és molt descriptiva de la vanitat literària que gastem sovint entre escriptors.

El cert és que Gonçal, a Madrid, coneixia tothom. Ell va treballar un temps al despatx del Pedrol Rius, que, com sabeu, era un personatge del règim, però era també un home amb un tarannà lleugerament obert, amb les dues cares. I Gonçal deia d'ell que es trobava a gust al seu despatx, fent de procurador. I aquí ve una altra faceta del seu valor, que s'ha de remarcar, sobre la desmemòria dels nostres països, cosa que a Gonçal li sabia molt greu. El cas és que ell va defensar, per exemple, pràcticament a tot el POUM, els coneixia pràcticament a tots, se sabia ben bé tots els noms i els detallava de memòria. I sempre deia, a tall d'anècdota, que després d'haver-los defensat se'ls trobava pel carrer i ningú no el

saludava. Deia que els més agraïts eren sempre els bascos, els únics que li pagaven les defenses.

De Gonçal Castelló destacaria també molt i molt la seva memòria d'elefant. Era un home que s'ho sabia tot, i que, a més, ho recordava: com ja he dit en algun altre moment, una autèntica enciclopèdia amb potes. Era un home que et podia explicar qualsevol minúcia sagnant de la Guerra Civil, com les batusses entre comunistes i anarquistes, arreglant les seves diferències a trets, amb resultat de morts, i que en parlava amb aquell coneixement de qui havia participat en una guerra i que s'havia enfrontat amb la mort i l'havia ocasionada també. El cas és que era un home molt valent, cosa que ja he dit a bastament, i que a més a més no hi tenia pels a la llengua.

També va ser molt generós, va gratar-se sovint la butxaca, cosa que també s'ha de dir. Ell tenia una bona fortuna personal, amb una finca esplèndida a Gandia, de la qual estava molt orgullós, però que al final no podia mantenir-la, i va haver de vendre-la. Això va ser quan li van enretirar el carnet de conduir, que ja he dit que va ser una gran patacada per a ell, i que aleshores li va fer dir: «Ara sí que ja sóc un vell!». També va haver de liquidar els seus béns de Madrid, com sabreu. I, igualment, va tindre un seriós conflicte amb la seva exdona, Lola Gaos, malgrat que jo us puc ben assegurar que totes les coses que aquesta dona, gran actriu, però que, amargada i rancuniosa, va arribar a explicar a la revista *Interviú*, no eren certes, ja que Gonçal va ser prou generós amb ella. Fins i tot, em va ensenyar alguns dels resguards dels girs que li va entregar, alguns d'aquests sense cap obligació legal, com per exemple una part dels beneficis de la venda de la finca de Gandia. Això no obsta, però, perquè aquesta dona hagi passat a la posteritat com la gran actriu que fou, una de les grans actrius de Buñuel, etc.

Però tornant a Gonçal, i a la seva valentia, cal dir que ho va ser també com a periodista, com a continuador de *Gorg*, amb *Els Quaderns* de *Gorg*, aventura que li costà també un patrimoni terrible, a més de moltíssimes baralles internes, i que finalment en va ser també prohibida. Però el cas és que en aquesta aventura va deixar ben palesa tota la seva valencianitat, de la qual en parlaré tot seguit. Ell estava molt orgullós de la tasca d'*Els Quaderns* de *Gorg*, i guardava els exemplars com a joies, sempre disposat a ensenyar-los al primer que passés per casa seva.

També he dit que va ser un home frustrat. I això sí que és més trist de dir, ja que quan es fan homenatges, allò que se sol remarcar són totes les virtuts d'una

persona i totes les medalles que se li van penjar. Però sí que s'ha de dir que Gonçal va ser un escriptor frustrat. I això ve pel fet que als nostres països, a Catalunya i al País Valencià, dissortadament, no se'l va fer el cas que mereixien els seus escrits. Sobretot a Catalunya, on no va rebre cap reconeixement. A Gonçal, això l'amargava d'una manera extraordinària. Ell es va presentar a gairebé tots els premis convocats a Catalunya i en va guanyar poquíssims, per no dir-ne pràcticament cap. I això és una autèntica llàstima. Gonçal era un home que, tot i la seva edat, es va apuntar ràpidament a la informàtica, es va posar al dia amb els ordinadors, i això li permetia escriure amb un gran ajut d'auxilis, però no hi va haver manera. Fet i fet, jo he estat fent de jurat en premis on Gonçal s'hi havia presentat, i em vaig trobar amb una oposició radical per part de molts companys de jurat, sense explicacions. Jo crec que Gonçal va aterrar al món cultural català —i més en concret, al barceloní— massa major i, per tant, la gent d'aquesta cultura no li va fer cas. Això és una dramàtica injustícia i és l'explicació que jo tinc per al cas que ara comente. Perquè jo insistia en la vàlua que crec que Gonçal tenia —i que té la seva obra encara avui—, i era com parlar-li al buit. No hi havia res a fer, i ell, en cada nova deliberació de premi literari, s'havia d'anar prenent unes pastilles que portava per no patir del cor.

De manera que, en aquest sentit, Gonçal Castelló va ser un home frustrat, amb moltes amargors motivades per aquest no reconeixement a la seva obra, i va acabar la seva vida dient, senzillament, «jo no sé escriure». No sé si era aquesta la qüestió perquè a mi m'agradava molt llegir-lo —era un escriptor molt sucós—, però el cas és que la cosa va anar així. I és veritat també que Gonçal tenia un *handicap*, i és que no dominava la llengua catalana escrita. Li passava com a tots els escriptors que no han tingut el català com a llengua d'ensenyament, malgrat ser la seva llengua materna, i que han decidit ja majors posar-se a la tasca d'aprendre a escriure en català. Jo mateixa, que el vaig aprendre als vint anys —i encara tinc algunes dificultats—, imagineu-vos si puc entendre la lluita de Gonçal per enfrontar-se amb el català havent-lo après amb molta més edat. Jo no sé si li hauria anat millor si hagués escrit en castellà, no ho sé, això. El que sí que és cert és que ell s'hi entestà a fer-ho en català —cosa que és molt per felicitar-se'n—, i això li comportà fer-se servir de correctors, diccionaris de sinònims, ajudes diverses, etc. Per tant, a Gonçal li mancava, en certa mesura, la facilitat d'escriure que sí que podia tenir una persona molt més jove, formada des de sempre en català escrit.

Així i tot, per tancar aquest tema, diré encara que aquesta dificultat d'escriptura podia ser una petita explicació de perquè li negaren premis, però no pot ser mai tota l'explicació, ja que jo, que l'he llegit bé, puc dir que alguns dels seus textos són francament admirables. Potser no ho siguin tots, però molts són realment, repetisc, admirables. També és cert que ell tenia la manera d'escriure pròpia de la seva generació, més en la tradició de la novel·la decimonònica, i això l'allunyava dels escrits de generacions més joves, practicants del textualisme i seguidors de les avantguardes europees, com el realisme social alemany, per exemple. El mestre de Gonçal en aquest sentit era Enric Valor, una de les persones, per cert, que millor han escrit en tota la nostra història; i això volia dir escriure bé, però d'una manera que es podria titllar de convencional, amb principi, nus, i desenllaç, tot seguint els cànons aristotèlics. Però tampoc, finalment, crec que aquesta sigui l'explicació del per què va ser rebutjat literàriament tan sovint per la seva societat. Però el cas és que ho va ser sistemàticament, i com que això és veritat, doncs s'ha de dir.

També volia parlar avui de la contradicció que arrossega el personatge, i que fa que avui estem tots fent equilibris a l'hora de descriure'l. La contradicció es dona entre el passat marxista i leninista de Gonçal Castelló i el seu abrandat independentisme pancatalanista de finals de la seva vida. Al principi, quan ell va pertànyer al Comitè Executiu del Partit Comunista d'Espanya, a València, va ser un dels seus responsables, i en sabia moltíssimes qüestions internes —i ja que he llegit les seves memòries us puc assegurar que no conta de la missa la meitat; en part perquè ell mateix deia que s'hi jugava la vida, en part perquè sabia amb qui se les tenia, i en part per no revelar indiscrecions que pogueren perjudicar a certes persones. El cas és que ell va ser comunista de cap a peus, del comunisme espanyol, i ell vivia a Madrid i entenia el valencianisme, que el sentia molt sincerament, molt a dins, com una cosa sentimental.

I aquí és on aprofito jo per a explicar la meua visió freudiana del conflicte que els catalans dels nostres països diversos tenim amb la nostra nació i amb l'estat en el qual estem immersos. I és que jo penso que entenem la nació com la mare protectora, la mare que dóna les carícies, que conforta, la font dels sentiments, i a l'estat l'entenem com al pare que exerceix l'autoritat, que proveeix dels diners, que és la font del treball, que imposa un respecte immens. Això és un conflicte que jo crec que ens hauria de fer passar a tots plegats, com a poble,

pel sofà del psiquiatra. En el meu temps, encara que ara ja no passa tant, la gent jove que volia fer oposicions havia de passar per Madrid, i, igualment, en moltes altres qüestions, si volies ser algú a la vida, o passaves per Madrid o era impossible fer-se amb un nom. Per tant, Madrid era el centre de tot, la figura paterna en tots els sentits, i instal·lada en el nostre subconscient col·lectiu ben fortament. Allà estaven els màxims tribunals, els òrgans de govern, la hisenda, etc. Per tant, jo crec que els catalans del nord i del sud estem dividits en eixa dicotomia, i que Gonçal Castelló és un exemple claríssim d'eixa dicotomia.

M'explicaré millor: un home format en el marxisme-leninisme, un comunista com ell, amb responsabilitats polítiques i militars, un home que viu a Madrid i que conserva el seu valencianisme ben viu, que crea la Colla Tirant lo Blanc per aplegar alguns dels valencians que viuen a Madrid perquè es reunixin periòdicament fent sopars —com fem els valencians de Barcelona, que de tant en tant ens reunim per sopar, beure, i parlar de les nostres coses valencianes—, cosa que també té el seu valor, pels anys en què la va crear, però, en fi, un home pel qual, en aquells anys, el seu valencianisme no passava de ser una cosa sentimental, i en cap cas un factor polític.

Jo crec que ell es polititza molt ràpidament en els últims anys de la seva vida, especialment quan coneix a la seva última dona, Elisabet Orri, que era una catalanista nacionalista de pedra picada, d'una manera tan aferrissada com no us podeu imaginar. Gonçal era un home més reposat en aquest sentit, però és indubtable que la dona el transformà d'una manera profunda en la seva idea de Països Catalans. Doncs bé, un expert coneixedor del País Valencià, tan bon coneixedor que se'l sabia de memòria, fins i tot geogràficament —no he conegut mai ningú que m'expliqués tan bé la geografia de la Safor, de cap a peus—, però ell, repetisc, malgrat conèixer tan bé el País Valencià, Barcelona no la tenia tan apamada ni interioritzada. Per tant, quan ell s'enamora d'aquesta dona i deixa la seva vida anterior, i aquesta dona l'introdueix, en ple franquisme, en els cercles catalanistes, començant per Òmnium Cultural —que avui ens en pot semblar una cosa molt blanca i tova, però que en aquell moment va fer una faena impressionant en defensa del català i del catalanisme—, sense arribar a congeniar amb els de Montserrat, pel seu tradicional i demostrat anticlericalisme rampant de tota la vida, amb gent com Joan Ballester i Canals, el de la llibreria Públia, l'autor del mapa del Països Catalans.

A partir del cercle d'amics que tenia l'Elisabet Orri ell es va imbuir de tot, i al cap d'un cert temps va acabar militant en el PSAN. I allà, en el PSAN, Gonçal Castelló ho tenia tot, ja que era una formació marxista-leninista, i que a més era, i és, nacionalista radical, o sigui, independentista. Però ell tenia un cert distanciament que a mi, en alguns moments privats, me'l comentava. Ell em deia: «Escolta, reina. Us reuniu per discutir de la lluita armada i no heu tingut en tota la vida una pistola a les mans; així no arribareu enlloc. Jo sí que l'he tinguda, la pistola, però vosaltres no podeu encetar cap lluita armada; a vosaltres us fan por les armes». Per tant, ell va fer desencallar algunes de les eternes discussions que hi tenien lloc al si del PSAN sobre com guiar la nostra lluita independentista contra l'Estat espanyol. Ens va fer reflexionar sobre si seríem capaços de matar algú, i vàrem concloure que no ho seríem, de manera que la nostra lluita havia d'agafar camins diferents a les mampreses per organitzacions d'altres nacions. Gonçal sostenia que la majoria del nostre poble era igual de pacífic en aquest sentit, i que era millor mirar la realitat tal com era, sense matisos romàntics, i la veritat és que va ser una gran lliçó per a nosaltres. Allà és quan jo vaig començar a reflexionar que a la realitat no se la bonega, no se la renya, a la realitat se l'analitza. Això crec que és un dels principis més importants del pensament racional. I en aquest camí estic encara, intentant analitzar aquesta realitat que, com que canvia constantment, doncs costa molt d'entendre i d'analitzar. Però bé, el cas és que Gonçal Castelló es burlava de nosaltres, més joves i ingenus que ell, com a antic combatent que havia estat. Però ell es trobava còmode a dintre del PSAN, amb una certa ironia fins i tot, davant el nostre abandament, les nostres boques àgils i les accions en favor de l'Assemblea de Catalunya, que ens feien eixir al carrer a fer pintades molt sovint. En aquells moments, a voltes ens enxampaven, ens queia alguna bufetada, i havíem de petar a córrer davant dels *grisos*, però la veritat és que ens faltava un pensament articulat. Gonçal sí que tenia aquesta articulació de pensament, però nosaltres no, nosaltres volíem el divorci de la mare, ja que el pare la maltractava, però la veritat és que no teníem gens clar com s'articulava això, per tornar a la metàfora freudiana que us deia abans.

Doncs bé, seguint amb el nacionalisme de Gonçal, ell va arribar a aquest punt per via marital, com he dit, i es va convertir en un home radical de Països Catalans. I els seus articles, primer des de Madrid, i després des de Barcelona, van ser articles excessivament abandats. Dic excessivament perquè vaig suar tinta, a

voltes, per publicar-los. No m'atrevia a dir-li res de cap article perquè, com he apuntat abans, de seguida tenia a la seva dona dient-me cagada i traïdora a crits. I el cas és que a *Canigó* li'ls publicava tots, malgrat l'excessiva radicalitat de molts. Després de la transició ell ja va considerar que estàvem en un règim de llibertat, i va considerar que ja no devia callar res sobre cap tema, però no entenia que encara estàvem, i estem, crec jo, en una democràcia primeta, primeta. (Serveix com a exemple l'última polèmica sobre les curses de braus, que després de fer el que hem fet, ara venen de Madrid a dir-nos que d'això res; i que ara això serà una festa d'interès cultural nacional i que ens hem d'empassar les nostres pròpies lleis amb patates, tenint les competències de cultura traspasades o sense tenir-les, com una província més d'Espanya. En aquest sentit, l'última sentència del Tribunal constitucional diu clarament que som una «especie del género español». Però bé, torno amb Gonçal Castelló perquè si no acabaré fent un míting.) Així que quan Gonçal Castelló va entrar en eixe món, tenia algunes inseguretats personals que jo li vaig veure molt de prop, i que consistien bàsicament a què quan apareixia alguna figura comunista, que li recordava el seu passat comunista espanyol, ell romania intranquil perquè ell, en el seu passat comunista, mai no va dubtar de la unitat d'Espanya. Però clar, les persones tenim èpoques, canviem d'opinions, i ell s'havia fet de Països Catalans des de l'esquerra radical. I amb tot el dret, afegeixo. Però sigui com sigui, ell tenia aquell temor. Fet i fet, ell sostenia que hi havia dos Gonçal Castelló que xocaven entre ells; i això és simplement allò freudià que us deia abans: el xoc entre el pare i la mare, entre l'estat i la nació. Però va arribar finalment a creure ben fermament en els Països Catalans.

D'altre costat, també és bastant lamentable, sabent que va ajudar econòmicament a moltíssima gent, essent procurador a Madrid, el fet que ell no fos ajudat per molts dels seus auxiliats en moments molt necessaris i difícils de la seva vida. Això va ser una gran injustícia que Gonçal va haver de patir en carn pròpia, quan va haver de fer front a alguns lletjos que li feu gent a la qual ell havia ajudat enormement. Això del desagraïment, i la recança de no haver guanyat cap dels premis als quals s'havia presentat en el Principat, van ser els dos greuges més forts que Gonçal va haver de pair durant l'últim terç de la seva vida.

Pel que fa a l'escriptura de Gonçal Castelló en els seus articles, he de dir que sempre usava un estil o model directe, sense metàfores ni circumloquis. (Per cert, el seu pseudònim en *Canigó* va ser durant molt de temps *Diafebus*, l'entranyable

personatge del Tirant lo Blanc. Era el mínim que la seva devoció pels clàssics valencians, dels quals era un gran coneixedor, exigia.) Al contrari d'allò que feiem la majoria de nosaltres, que escrivíem amb perífrasis per tal de no dir les coses pel seu nom, Gonçal tirava de front. Nosaltres érem covards i salvatges, tal i com sostenia Espriu —un poquet per necessitat, és veritat; però covards i salvatges al cap i a la fi. Els articles de Gonçal, a l'igual que la seva literatura, eren sempre molt accessibles, i amb poques descripcions quan tractava d'explicar una situació. I aquestes situacions sempre les explicava molt bé. En els seus escrits trobarem poques descripcions de paisatges, però en canvi menava les accions entre personatges amb una mestria que avui no li podem discutir. Això sí, insistisc, situant-lo en la seva època, ni més ni menys.

Més coses: el millor amic de tota la vida de Gonçal Castelló va ser Sanchis Guarner, sens dubte. Gonçal admirava moltíssim a Manuel Sanchis Guarner; jo crec que fins i tot més que a Joan Fuster. Si ara es despertés Gonçal, jo crec que m'arrearria dues bufetades per dir això, però crec que és veritat. Gonçal admirava molt a Fuster, però sentia devoció per Sanchis Guarner, i quan aquest va morir, jo crec que una part de Gonçal Castelló va morir amb ell. És veritat que Gonçal va ser també molt amic de Vicent Ventura, i d'Ovidi Montllor, i de tanta i tanta altra gent del País Valencià, als quals acollia en la seua casa com si foren germans. Era molt generós amb tots, tot i que els seus últims anys havia de contar un poc els drets perquè ja no era un home ric en patrimoni, ja que aquests l'havien anat liquidant. I ja al final de la seua vida només tenien, el matrimoni Castelló-Orri, un pis modest; això sí, amb una biblioteca fantàstica. I clar, la cosa és que durant molts anys hi hagué una autèntica febrada per demanar diners per tota Catalunya. Quasi bé cada dia trucaven a les portes demanant diners, i, així i tot, Gonçal Castelló ho pagava tot, perquè s'ho creia. Perquè ell, la veritat, en aquest sentit, era profundament murri i profundament ingenu. També era un tant contradictori amb aquelles coses.

Bé. Crec que ja no vull afegir gaires coses més. Tan sols voldria dir, per a acabar, que considero aquest homenatge molt just; que considero que rellegir Gonçal Castelló és molt just també, i que llegir les seves memòries és també un homenatge a aquest País Valencià que ens han amagat, que no volen que recordem. És, igualment, una forma de combatre aquell exercici d'amnèsia obligada que ens han imposat. I que persones comptadíssimes han dit «no senyor, jo en

vull fer memòria». I una d'aquestes persones és Gonçal Castelló. Els llibres de Gonçal són llibres del poble i per al poble; no són llibres d'erudició. I són llibres que reivindiquen el teixit social valencià, un teixit que sembla que va néixer el dia que va morir Franco, però que hem de recordar que el País Valencià té molts segles d'antiguitat, molts segles de cultura. I quan aquella gent de Madrid diuen que només Navarra i el País Basc són forals, als valencians els hi agarren unes ganes irreprimibles de riure, sabedors com sabem què són realment els Furs. De manera que els ho podem explicar un poquet. Bé, doncs eixes memòries de Gonçal Castelló, memòries fetes en primera línia de trinxera, i algunes que no m'atreveixo a contar, per terribles —com les que ens va deixar el seu íntim amic, al Principat, en Tísner, que deixà unes memòries també valuosíssimes, i a més divertidíssimes. Memòries d'un País Valencià on, fins i tot quan comptem els nostres morts, ho hem de fer lluitant contra totes les administracions, contra males cares, contra tergiversacions de la realitat i contra uns governants d'una grolleria intel·lectual inabastable. Doncs de tot allò que hem de fer per recuperar els nostres avis, besavis i avantpassats recents; d'aquella gent que resultà afusellada a Paterna, d'aquelles criatures, ancians i mares afusellats acabada la Guerra Civil, mentre cridaven alhora que no hi hauria revenja contra qui no tingués les mans tacades de sang; en fi, de totes aquestes coses, tan criminals, Gonçal Castelló ens en fa memòria a les seves memòries. I ens la fa, també, de tots els intents que hi ha hagut per reviscolar tot això, i evitar l'autèntic drama del País Valencià, el d'aquelles dues o tres generacions amputades, silenciades per sempre més. I per tot això, la reivindicació de la figura de Gonçal Castelló és un acte cívic, moral, i necessari. Moltes gràcies.

Gandia, novembre de 2010

4

Ponència

Gonçal Castelló i la colla Tirant lo Blanc*

Julià Garcia Candau

periodista

Bon dia. Em perdonareu que avui no tinga ganes de fer broma, ja que acabe de rebre la notícia de la mort d'un dels membres de la Colla Tirant lo Blanc, d'un valencià internacional com és Luís García Berlanga. Encara que ell sempre parlava en castellà, venia alguna vegada als sopars de la colla i sempre donava suport a totes les activitats que fèiem al voltant de la nostra terra. De manera que vostés comprendran que estiga fotut, perquè no és el mateix acabar de rebre la notícia de la mort d'un amic, que parlar d'un altre, com és Gonçal Castelló, que ja fa anys que ens va faltar; i jo, això, ja ho havia pogut digerir.

Bé; parlaré de Gonçal Castelló, començant per dir que jo estava a València amb la colla de Raimon i d'Eliseu Climent, i quan vaig arribar a Madrid em vaig acostar al PSOE d'aquella època, amb les joventuts d'aquest partit. A mi em pertocava la feina de portar *El Socialista*, que era un diari que s'editava a Tolosa, i que jo l'havia de portar a la maleta i, en tornar, li'l donava a Eliseu perquè el repartís. I Eliseu sempre em deia: «Mira, això que fas està molt bé, però tu no te n'adones que allà no ens entenen, que Madrid és una altra cosa?» I, sí; temps després vaig entendre que sí que era tota una altra cosa perquè al diari, quan em trobava amb algun altre valencià, i parlàvem en valencià entre nosaltres, sempre hi havia algú que et cridava: «Habla en cristiano».

Doncs bé; quan jo vaig arribar a Madrid, allà encara existia la Casa de València, a la plaça de Santa Ana, que era una casa on donava classes Sanchis

---

* La ponència i l'autor foren presentats per Joan Noguera Tur (subdirector del Centre Internacional de Gandia-Universitat de València).

Zabalza, i on es reproduïen obres teatrals valencianes. Però no sé ben bé per què —potser perquè alguns van dir que en aquella casa no hi cabia tanta gent, que la construcció amenaçava amb esfondrar-se—, el cas és que la casa va desaparèixer. A continuació es va instal·lar allí la Casa de Guadalajara. Per tant, no amenaçava ruïna, i després anàrem al passeig de Rosales.

Però abans que jo passe a parlar de Gonçal Castelló, hauria d'explicar quin era el Madrid costumista que ens trobàvem els valencians en aquell temps. Podríem centrar-nos-hi, per exemple, a la Gran Via —ara que se celebra el seu centenari—, i contar que pujaves per aquest carrer i a l'esquerra trobaves una exposició de pintura o escultura on normalment hi exposaven pintors valencians com Vilaroig, Ramon Mateu, Ortells, Llorenç Poy i d'altres. Pujaves més amunt i a la dreta estava Chicote. I allí, en la tertúlia, era personatge Pérez Verdú, que era un advocat que defensava anarquistes. Enfront hi havia una casa de copes —amb senyorettes de molt bona presència—, a on hi anaven els venedors de taronges que havien de vendre la collita de satsuma o de nàvel, i també els regidors o alcaldes que havien d'anar a demanar quelcom a Madrid. Perquè ara ja es pot anar a demanar a València, però aleshores s'havia d'anar obligatòriament a Madrid perquè el Sindicato Nacional de Productos Frutícolas doncs, hi era allí. Si s'havien de reunir els taulellers, o el gremi que fos, havien d'anar a Madrid també. De fet, una conseqüència de la democràcia va ser que molts dels cabarets de Madrid tancaren per pèrdua de clientela.

Després, continuant per la Gran Via, ens trobàvem amb la Telefónica —on encara es parlava d'un president, que no era en Villalonga, sinó Navarro Reverter—, i a la vorera d'enfront estava el Palacio de la Música, que era un cinema que acaba de vendre fa poc Joan Bautista Soler. Allí es feia música, concerts de la *fiesta nacional* els diumenges, i algun que altre concert extraordinari. I allà hi assistien, per exemple, Amparo i José Iturbi, que hi donaven concerts tots dos. Molt a prop, al costat, estava el cinema Avenida, que també era d'uns valencians, i el Passaport, que era de la família Patuel, de Borriana, dels quals un d'ells, Vicente Patuel, era el més conegut perquè es va casar amb Carmen Sevilla. Al cantó mateix s'hi podia trobar la sabateria del senyor Segarra, que tenia dos sabateries: una a la plaça de Sevilla i l'altra a El Callao. L'amo, don Silvestre Segarra, com sabreu, era l'home que feia les botes dels militars de l'Exèrcit espanyol —unes botes magnífiques, per cert—, i, a més, tenia un magnífic negoci, perquè era un home del règim. Quan

volia donar una festa es feia portar una banda de música des de la Vall d'Uixó, i la feia anar des de la plaça de Sevilla fins a El Callao tocant pasdobles.

Més coses. En els baixos del Palacio de la Música hi havia un teatre, i allí dirigia obres José María Morera; actuava Olga Peiró, Paco Piquer, Mª Dolores Cordón, etcètera. I al cantó d'enfront hi havia un restaurant anomenat Valencia, on hi feien paelles —males paelles pel que em digué un amic. Més endavant hi havia un altre local, el Jay, on cantava el Titi. Un poc més endavant, Joan Cardona, el germà de l'actriu Lola, tocava en la seua orquestra; i enfront hi havia una sala on tocaven Gea y sus muchachos i cantava Lolita Garrido. Més avall ja s'hi arribava a la plaça d'Espanya, on hi vivia *doña* Concha Piquer; i a continuació estava la Parrilla del Plaza, on tocava el valencià, i virtuós en el violí, Pasqual Camps. Cal remarcar que, en aquells temps, l'orquestra de València estava en ruïna, no tenia cap protecció, i els millors músics de València havien tocat el dos. Entre altres coses, perquè quan es va promoure la creació de l'orquestra de Radio Televisión Espanyola, alguns músics, com els Sorní, violoncel·listes, tant el pare com el fill, hi ingressaren. I amb ells un bon grapat de músics valencians.

I al Palacio de la Música, del qual acabaré ara de parlar, se celebrava, desapareguda la Casa de València, la proclamació de la fallera de la mateixa associació valenciana. Un any va ser Beatriz García de la Resilla y Navarro Reverter, i el discurs de proclamació el va fer Rafael Duyos, tot en vers. Recordem ara que Rafael Duyos volia ser un poeta d'estil *lorquíà*, i que en aquell temps va tindre un cert èxit, sobretot amb aquell poema de la Chata que tant es recitava per la ràdio. I allà se celebrava també un festival que presentaven Joaquín Prat i Vicente Marco. Aquest últim havia estat secretari de la Federació Universitària Escolar (FUE) a València; i el seu pare, Vicent Marco Miranda, va ser qui va traure la bandera republicana a l'Ajuntament de València el 14 d'abril. El fill, quan va poder, se'n va anar a Madrid i, fins i tot, va comprar-se un barret d'ala blanca perquè no fos reconegut. Així i tot, finalment va ser un home molt popular, ja que fou el creador del programa esportiu *El Carrusel Deportivo*, i era també un home molt important dintre de la ràdio de Madrid.

I subratlle també que en aquells festivals de la Casa de València van debutar artistes com Nino Bravo, Jorge Sepúlveda —cantant allò de «Malvarrossa, Malvarrossa»—, i sobretot, al final s'interpretava l'himne regional de l'exposició, que el cantava Ana María Olarí. Però bé: eixa era la València que nosaltres, tam-

bé Gonçal Castelló, teníem allà i que coneixíem molt bé.

I de prompte, un dia, uns quants, amb el *Gran Manífasser* Gonçal Castelló —que ja va ser designat així des d'un principi—, i també amb Paco Burguera —que és qui, si no és perquè es troba just de forces, hauria hagut d'impartir aquesta ponència—ens ajuntàrem, per ells convocats, per a anar al pavelló de l'arròs, quan encara existia la Feria del Campo. I allí, en aquell pavelló de l'arròs, vam fer un dinar i ens aplegàrem els qui formaríem el primer nucli de la Colla Tirant lo Blanc. (Existeix alguna que altra fotografia històrica, on som alguns dels fundadors d'aquesta agrupació.) I érem, certament, una colla ben curiosa perquè, a més de valencians, hi estaven, entre d'altres, el mallorquí Josep Melià, o el català Lluís Carandell.

Érem una colla, les reunions i els sopars de la qual eren quasi ben bé com els d'alguns sopars polítics. Fet i fet, un dia, jo mateix, les vaig intitular «las cenas del centrocampismo», perquè allò era ben bé com una reunió del centre (polític). I, també, Paco Burguera digué en una d'aquelles nits que allò semblava «regionalismo bien entendido». El que passava, però, és que nosaltres sí que fèiem alguna cosa més per intentar que aquest regionalisme, d'alguna manera, és manifestés amb més pretensions. Per cert, recorde ara aquell article que Paco Burguera, en el diari *Madrid*, aquell que el règim va dinamitar, va publicar: «Levatinos del mundo, uniros». Perquè una de les coses que nosaltres teníem al cap i ens qüestionàvem era allò de: per què nosaltres no podíem ser valencians? Si els catalans són catalans, els andalusos són andalusos, i els gallecs són gallecs, per què nosaltres no érem valencians? Per què havíem de ser sols que *levantinos*, i prou? I en aquest sentit, no sabeu la quantitat de coses que vam haver de fer perquè televisió espanyola i la ràdio nacional espanyola no encetaren, quan obrien l'espai de l'oratge, amb allò de «y en el Levante hace un tiempo...». Nosaltres els hi ho explicàvem: «Mire usted, Levante es Mahón, y más allá Estambul; y dentro de la península es el cabo de Creus. O sea, que no somos los más levantinos, los valencianos».

En fi, nosaltres anàvem fent campanyes d'aquestes, i, de prompte, un dia va vindre l'ocasió, a Borriana, en un d'aquests discursos de mantenidors durant la proclamació de la fallera major del poble. Jo tenia els meus dubtes, però hi vaig anar finalment. I no només a Borriana, sinó també a Betxí, a Vila-real, a l'Alcúdia... i a tot un grapat de pobles. I de què en parlava? Doncs ja sabreu allò de «Dios, patria y amor», però els explicava la pàtria nostra, i els parlava de l'amor a la nostra llengua, del futur del nostre poble... És a dir, que acabava per

fer un discurs d'allò que ens convenia, mirant de no fer *saltar les alarmes*. I així i tot, alguna vegada, per cert, ens *passàvem* de ratlla, com em va ocórrer a Borriana quan vaig parlar de qui va ser el que va lliurar París durant la Guerra Mundial, Amat Granell Mesado, fill del manescal de Borriana. I, clar, la gent de Borriana va rompre a aplaudir quan em sentien dir que Lapierre i Collins s'havien oblidat de quins eren els autèntics alliberadors de París... O que Granell, quan se li va proposar de fer-se ciutadà francès, va dir que «París és la meua nòvia, Borriana és la meua mare; i una núvia no es canvia per una mare». Allò ho vaig dir en to de míting, i l'aplaudiment va ser extraordinari.

I continuant fent tombs pel país, recorde que a l'Alcúdia em va passar una cosa curiosíssima. Allí hi havia xiquetes falleres que pujaven amb la banda en blau, unes altres sense blau, una altra portava una mica de blavet... I nosaltres havíem de fer aquells discursos de la bandera, del penó de la conquesta, de les barres, del rei en Jaume... Perquè, és clar, fèiem el que podíem davant una situació on imperava allò que deia abans del «regionalismo bien entendido». Paco Burguera, per exemple, explicava allò de l'arròs, que quan a València s'havia hagut de baixar la producció, a Catalunya i a Andalusia s'havia apujat, que hi havien problemes al pantà d'Alarcón... En fi, que fèiem i explicàvem aquelles coses que es podien fer i explicar.

A banda d'això, però, en les nostres reunions de la colla, nosaltres anàvem defensant la nostra cultura, i anàvem fent actes de *meliquisme*; eixa és la realitat. Perquè si, per exemple, venia Raimon, doncs fèiem el dinar i parlàvem de les nostres coses; si venia Sanchis Guarnier, exactament el mateix; si venia Joan Fuster, doncs igual. Per cert, recorde quan Joan Fuster em va encomanar, per a l'Enciclopèdia Catalana, les biografies dels toreros valencians, catalans i mallorquins. Un d'ells, ara que estem a Gandia, era d'aquesta ciutat: Miguel Báez Espuny, de mare gandiana. A banda d'aquesta anècdota, simplement volia remarcar que per allí passaren moltes personalitats de la nostra cultura; a més dels citats, també recorde ara Vicent Andrés Estellés, i d'altres.

I he de dir que, com sempre que arribava a Madrid algun personatge important dels nostres, a la colla fèiem la *fiesta* corresponent. Ho comentàvem abans, miràvem de fer que els diaris se n'assabentaren, i fèiem també tasques pròpies de gent que volia defensar certes coses nostrades. Per exemple, hi hagué un moment en qual, a la banda municipal de música de València, per raons d'edat, jubilen

al mestre Palanca, i n'hi quedava la plaça lliure. Doncs es presentà Joan Garcés Queralt, i li la donaren. Però de prompte algú se n'adonà que aquest era el pare de Joan Garcés, assessor i secretari de Salvador Allende. Llavors començaren a qüestionar si podia obtindre aquesta plaça tan honrosa el pare d'un roig que estava a Xile amb el seu president. Doncs es paralizà el procés de nomenament, i ja ens podeu imaginar a Madrid parlant amb Vicente Mortes a veure què es podia fer. També parlàrem amb el cardenal Tarancón. Vam remenar tot allò que podíem perquè el senyor Garcés poguera ser director de la banda municipal de música de València. I bé, això ho conte simplement per a donar fe d'algunes de les coses que fèiem en favor de la nostra terra i de la nostra llengua i d'aquelles coses que creïem que eren molt importants.

I per a parlar d'aquestes coses importants, en els nostres dinars o sopars de la colla sempre tractàvem també de portar a més gent de fora per implicar-los en els nostres afers. Als últims temps d'aquestes reunions Gonçal ja no hi era a Madrid; ja havia deixat de ser el *Gran Manifasser*, i Paco Burguera havia agafat el seu relleu.

Ja en democràcia portàrem també algun ministre, algun director general, secretaris d'estat, etcètera. És a dir, que si, per exemple, allò que tocava en aquell moment era impulsar l'autovia, doncs intentàvem parlar amb aquell ministre i li ho explicàvem: que si ja tenen autovia a Sevilla... i nosaltres no; que si la tenen a Saragossa i a Barcelona i nosaltres no la tenim; etcètera. En fi, fèiem el que podíem pel progrés valencià des d'una colla que no tenia poder polític, però que teníem una certa influència i repercussió i fèiem una tasca important, sobretot, en el món de la cultura i de la promoció dels nostres escriptors. Recorde el cas de Joan Fuster, el qual no era gens comprés a Madrid; en canvi, Raimon, en aquells temps, sí que ho semblava, que era més acceptat. I també, en aquells moments, estàvem allí, a la colla, especialment tots aquells que podíem dir alguna cosa amb una mica de transcendència mediàtica, com per exemple, Manuel Vicent.

Jo crec que amb l'anada de Gonçal Castelló a Barcelona —que, per cert, des d'aleshores quan tornava a Madrid ja era objecte d'homenatges de la seua pròpia colla—, vam perdre un poc al cap de la colla. (Gonçal, del qual, se n'ha parlat ací d'aquelles actuacions davant el TOP, però que també va fer coses semblants en altres camps, com per exemple, per lliurar a algú de la *mili*. Gonçal, llavors, feia passar al jove *quinto* com a què treballava per a ell en el bufet, o que s'encarregava

d'alguna cosa a l'administració, etcètera. I és que Gonçal estava sempre disposat a fer les coses més inesperades que se'l podien ocórrer.) Però tornant a la Colla Tirant lo Blanc, després de Gonçal, se n'encarregà Paco Burguera. Però aquest, poc temps després, també va marxar. Burguera va deixar d'escriure a l'*Avui*, va deixar d'anar a les Corts espanyoles i se'n va tornar a València. I després d'anar-se'n Burguera a València vam tindre una parada. La colla, fins i tot, pràcticament va desaparèixer, encara que Ricard Blasco va mantenir el seu esperit. Ricard Blasco era l'home que si podia fer alguna cosa de televisió, alguna sèrie, o el que fos, ho feia. I era, a més, un home molt important dintre de la colla. De Ricard Blasco recorde, sobretot, quan un dia, quasi l'any 1970, ens va dir a uns quants: «Veniu, que aneu a veure una cosa meravellosa». I ens va passar *El fava de Ramonet*, una pel·lícula que va fer Lluís Martí —l'oncle de Luís García Berlanga.

Tornant a Gonçal, he de dir que ell va parlar amb mi prou vegades de l'esport valencià. Perquè ell era de la FUE, i aquesta organització estudiantil era el principal promotor de l'esport valencià. Fins i tot Alejandra Soler —de la qual s'ha parlat ací, i que no ha pogut vindre avui perquè ja és molt major— corria els cent metres. Les que guanyaven sovint eren dos Soler, Pilar (que fou la dona de Gonçal Castelló) i Angelita, que eren justament les filles d'Azzati, però que s'anunciaven com a Soler. Però la que les va guanyar a ambdues en el campionat de València era Juana Reinés, que acaba de morir fa poc. Els fills li varen posar una esquila que deia així: «Juana Reinés, mujer republicana». La cosa és que aquesta Juana Reinés era la dona de Manolo Torres, àlies *Botacadires*. Li deien així perquè com no hi havien tanques per a entrenar-se, aleshores ell portava cadires. Aquest home, quan entraren els *nacionales*, va anar a la presó. Després, com Gonçal, el van exiliar a Madrid, on es va dedicar al cinema. Jo el coneixia d'algunencontre al Café Gijón (on també, en el seu moment, va freqüentar Gonçal), on hi preniem cafè alguna vegada que altra. Resulta que ara un dels candidats a la presidència de Catalunya és Joan Herrera Torres, nét de Botacadires.

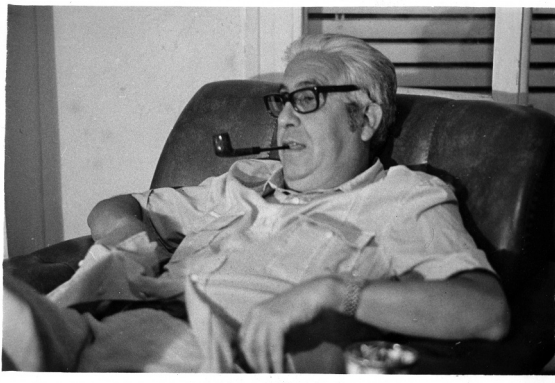
Efectivament, en aquella València —i que tant bé coneixia Gonçal Castelló—, també hi havia els clubs de futbol del València, del Llevant, i existia encara el Gimnàstic —del qual era fill d'un soci Ricard Zamorano, el pintor que ens va fer la rajoleta per al dibuix de la Colla Tirant lo Blanc. I recorde també ara i ací una anècdota que poca gent en sap. I és que Josep Renau va arribar a ser professional del futbol. A Joan Genovès, que l'altre dia li vam retre homenatge als Premis

Octubre, li vaig demanar que li preguntés a la filla de Renau per aquesta qüestió. I sí, resulta que així va ser.

Però bé, el cas és que aquella València era la València de les Soler, dels Azzatti, dels Uribe —a un dels quals van afusellar perquè el germà, dirigent comunista destacat, se'n va anar a l'URSS—, o de l'home que va ser secretari i policia personal de Negrín durant els anys de la guerra, Enrique Georgacópulos, nascut a Vinaròs. El seu pare va ser un home grec qui, casualment, era el mestre d'esport a València en diverses especialitats. I Gonçal Castelló va conèixer tota aquesta gent. Em contava que Juana Reinés, Vicent Marco, els Uribe i companyia van anar a l'Olimpíada Popular de Barcelona, però que no es va celebrar perquè el 18 de juliol, quan aquests estaven a Barcelona, a Montjuïc, doncs va començar la guerra i, com que la cosa anava per a temps, van haver de tornar d'immediat a València. Gonçal no era un home excessivament entusiasta de l'esport, però sí que l'havia conegut i practicat a la València d'aquell temps. A mi solia parlar-me dels mèrits que tenien aquells que practicaven alguna cosa que no feia quasi ningú, però que al final, en algun cas, s'ha convertit en una de les facetes més importants de l'esport.

I acabe. Gonçal era un home polifacètic, amb caràcter aglutinador, impulsor de moltes coses, i jo crec que si va existir la Colla Tirant lo Blanc, i si ens aplegàrem allí diversa gent amb diverses idees, capaços de ficar-nos d'acord en el noranta per cent de les vegades, era gràcies, en gran part, a Gonçal. Ara estem tractant de revivre-la, de tornar-la, i en memòria de Gonçal Castelló us dic que la Colla Tirant lo Blanc seguirà existint. Moltes gràcies.

Gandia, novembre de 2010

Gonçal Castelló als 60 anys (1972). [Fons Gonçal Castelló: AHCG].

Gonçal Castelló al seu despatx de l'antiga casa familiar de Gandia (1987).
Amb Elisabet Orri i Rafa Sena. [Arxiu i fotografia de Rafa Sena].

5

Presentació de la ponència

«Gonçal Castelló i el compromís polític de l'escriptor».

La literatura i el compromís social

Albert Hernández Xulvi

escriptor

En primer lloc vull felicitar molt efusivament Àngel Velasco Crespo pel seu magnífic treball sobre el llibre de Gonçal Castelló: *Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats*, editat pel CEIC Alfons el Vell amb la col·laboració de l'IMAB, on el lector es passeja per la vida intensa i també pot nodrir-se d'una història contada en primera persona, i on apareixen infinitats de personatges il·lustres, coneguts de totes les vessants de la cultura i de la política, com per exemple Pío Baroja, Ernest Hemingway, Buñuel, Cela, Berlanga, Bardem, Fernando Rey, el fill del coronel Casado, militar republicà, etc. Gonçal Castelló els va conèixer i els recorda exactament com eren en aquell temps amb la mirada i l'experiència d'un home íntegre i lluitador per la democràcia i la llibertat.

Després la gran sorpresa del llibre que ha recuperat la seua existència, m'ha cridat l'atenció de manera grata la pàgina 385 quan va retrobar-se amb Manuel Torres Larrodé, Botacadires, natural de Catarroja, cap de producció de la pel·lícula *Tristana*. La casualitat va ser que jo, en aquells finals del seixanta, també vaig ser convidat a casa de Manuel Torres que va ser amic d'infantesa de mon pare. El dia de l'homenatge, abans de llegir el llibre, vaig tenir la intuïció que Manuel i Gonçal serien amics perquè tots dos pertanyien a la FUE i eren més o menys de la mateixa edat. Pel que conta Gonçal en les memòries jo també vaig coincidir amb ell, sense saber-ho, allà a Madrid en el rodatge de *Tristana*, aquella mítica pel·lícula de Buñuel.

A mi, no sabia ben bé el perquè, sempre m'ha agradat l'estètica dels *perdedors*, tal vegada perquè els he conegut de ben prop; i els qui he conegut mai no m'han defraudat.

El dia 13 de novembre va ser l'homenatge; reconec que jo era quasi un mer espectador perquè només em pertocava presentar la ponència de Miquel López Crespí, però vaig respirar l'esperit de l'homenatge tan digne que li vàrem oferir, i també l'edició a la vegada del llibre esmentat; tot un dia intens i cultural, on la personalitat de Gonçal Castelló va emergir poderosament. Totes les ponències, que van ser sis (amb vuit ponents), i una taula redona, expressaren les seues vivències de manera polièdrica. A més, els aspectes més desconeguts foren exposats de forma admirable, i les anècdotes, les vivències i les coneixences que es contaren a través dels amics i familiars, va ser com si Gonçal tornara a la vida. Va ser-hi com un tòtem en la memòria de cadascú. Jo, en particular, semblava veure'l de jove empresonat en el càrrec Model on va passar uns anys de la seua joventut, o passejant-se amb la seua núvia pel carrer de Colom fins el Parterre, baix l'estàtua de Jaume I el Conqueridor i amb la Pilar de la novel·la totalment enamorats, agafats de la mà, amb la il·lusió de canviar la societat enclaustrada de l'Espanya que els va tocar viure. M'imagino la figura jove de Gonçal travessant aquella porta sinistra de Capitanía General en els dies de postguerra, o la fugida plena d'incertesa cap el port d'Alacant. Eixes imatges i esgarrifances van ser provocades pel llibre *Sumaríssim d'urgència*, on demostra la seua mestria en abocar l'experiència viscuda en les pàgines d'una narració on explica de manera senzilla i realista aquest relat. Emanava unes imatges tan colpidores, amb tanta força i amb tanta veritat que sense cap dubte darrere hi havia un vigorós escriptor. Particularment la narració em va emocionar. Per a mi una novel·la que no m'emociona no és una novel·la... deu ser una altra cosa.

El que va succeir a les presons franquistes després de finalitzar la guerra va destruir tota una generació perduda d'intel·lectuals, científics, catedràtics, ciutadans que van creure en la llibertat; molts d'aquests van ser morts o van haver de prendre el camí de l'exili, que seria, també, una manera de morir.

Una de les pàgines que em van quedar en la memòria, tornant al llibre abans esmentat, és quan relata els fets relacionats amb Joan Peset (del qual alguns dels ponents van fer referència). Transcriuré tot seguit quan Gonçal Castelló escriu amb tanta subtilitat i realisme el que va ocórrer:

Don Ramon arriba per fi. Passa ràpidament per davant les rengleres dels «xapats», que tots fermes en passar ell aixequen el braç fent la salutació feixista —obligatòria sempre que estàs davant d'un funcionari—; aquest gest nazi li agrada molt a en Cuenca; ell

el fa a l'estil d'en Hitler, aixeca el braç displicentment i amb l'altra mà sobre la sivella del cinturó.

S'atura davant d'en Joan Peset.

—*A ver, sus pies.*

Peset, tranquil·lament i amb parsimònia, li ensenya un a un els seus peus nus. Són uns peus llargs, molt blancs, nets, d'ungles retallades i polides. Darrera les seves ulleres, els bondadosos ulls traspuen una mirada irònica; tota la seva actitud és correcta, el cos guardant un difícil equilibri, i aixeca les cames per mostrar l'objecte de la inspecció.

Joan Peset i Alexandre, a més de la seva importància intel·lectual, puix té tres llicenciatures, medicina, farmàcia i dret, és un home d'una humanitat generosa. Un dia que a la seva cel·la es comentava l'actitud del denunciant més aferrissat del doctor, aquest no s'explicava el perquè de la conducta d'animadversió en un company seu de professió, ni la malignitat que suposava el signar denúncies falses. I deia:

—El dia de demà, si en surt d'aquesta i me'l trobe pel carrer, sóc capaç... de negar-li el bon dia.

La vida i obra de Gonçal Castelló per intensa, per autèntica, per defensar les seues idees, pel seu tarannà humà, per la seua coherència, ha sigut objecte d'un formidable homenatge per part de l'Ajuntament de Gandia i el CEIC Alfons el Vell, amb la col·laboració d'altres institucions i organismes, i dels amics, per tal que siga recordat com veritablement s'ho mereix.

Catarroja, novembre/desembre de 2010

Gonçal Castelló i el compromís polític de l'escriptor

Miquel López Crespí

escriptor

Per a copsar el motiu del silenciament de tants intel·lectuals dels Països Catalans en la posttransició haurem d'anar a les paraules del poeta i de l'investigador Ferran Lupescu. En el pròleg al meu llibre, *Literatura mallorquina i compromís polític. Homenatge a Josep M. Llompart* (Palma, Edicions Cort, 2003), escriu:

Algú hauria de reconstruir la branca específicament literàriocultural (sic) d'aquest procés, científicament, metòdicament: qui, quan, com, on, per quins mitjans, amb quines eines, des de quines plataformes. Breu; a la mort de Franco, la nostra literatura nacional vivia un moment eufòric: amb riquesa i varietat de propostes, els creadors —en especial els joves— avançaven espontàniament per la vida nacionalpopular consagrada en aquella obra col·lectiva de tot un poble que fou el segon Congrés de Cultura Catalana; sense detriment de postríbians com Joan Triadú, la crítica i la historiografia literàriocultural eren hegemnitzades per l'escola de Joaquim Molas conjuntament amb un Josep Iborra, un Lluís Alpera o un Pérez Moragón; tot plegat reflectia una dinàmica social en marxa ascendent. Pels volts de 1979, a penes consumada la transició, el clima de frustració i de marasme ja era general, en la literatura i arreu; Patrícia Gabancho ens n'ha llegat una fotocòpia d'extrema lucidesa. Però els minirègims autonòmics començarien a actuar tot seguit; cada fragment autònomitzat de la nació es bastirà la seva cultureta oficial convenientment aïllada de les altres, i entre tots bastirien una esplèndida impotència .

Entre, diguem, el 1980 i el 1985, el gruix de plataformes d'incidència pública acabà monopolitzat pel nou tipus d'intel·lectual conformista, sovint amb càrrec públic i carnet de partit a la butxaca, mentre l'intel·lectual que romania crític era sotmès al desprestigi sense gaire possibilitats de rèplica, o bé es retirava a un silenci d'estricta supervivència. Una recerca hemerogràfica centrada en aquests anys desenterraria munió d'articles, discursos, ressenyes, etc., ridiculitzant allò que anomenaven «resistencialisme» i instant els escriptors a produir una literatura «normal», és a dir, acrítica, integrada i narcotitzadora. Hom comença a parlar de «productes culturals», i hi ha qui es lliura a una lluita fratricida per tal d'enfeudar el públic catalanolector ja existent,

en comptes d'ampliar-lo mancomunadament a expenses de la cultura imperial. Era, és clar, la mateixa mentalitat que presentava com a «política de normalització lingüística» la mera despenalització del català en certs usos, a títol merament optatiu, sense mobilització ni conscienciació de les masses i sense la menor reculada tendencial de la llengua sobrevinguda. Aquesta desarticulació organitzada no podia aduir inconsciència: era l'època del Manifest d'*Els Marges*, de valents articles de Pitarch i Leucà a *Serra d'Or*, de l'emblemàtic *Ara o mai* de Joan Fuster i dels reculls d'Aracil en volum; de la «batalla de València» i el *Manifesto* dels colons; de l'agressiu neoespanyolisme impulsat i legitimat pel PSOE; d'una persecució antiindependentista la complicitat mediàtica amb la qual acabaria provocant la naixença del verb *criminalitzar*.

Allà on hi havia una burgesia amb tradició autoctonista, és a dir, al Principat i a Mallorca, la neocultureta oficialista s'emmotllarà sobre les supervivències de la branca dretana de la cultura nacional: noucentisme i Escola Mallorquina. Des de l'òptica de la meua generació i des del meu camp de la poesia, el crític Ramon Salvo sintetitza lúcidament aquest procés: «La situació polític-poètica (sic) d'aquells anys [dècada dels setanta] va fer que un mateix s'hagués de construir la seva pròpia tradició a cops d'intuïció i d'afinitats electives donada la pèrdua, a causa del franquisme, dels referents dins la tradició poètica catalana. A més, es vivia al carrer. En aquell context, diferents vies poètiques intentaven obrir-se camí lluitant contra el corrent hegemònic, la poesia socialrealista, en un doble front antagònic i des de posicions divergents: una nova avantguarda i un nou formalisme. La primera, una poesia formal que preconitzava la recuperació del metre i de la rima i d'un llenguatge culte. En darrer terme, dues posicions que tenien molt a veure amb les *Dues Catalunyes: jocfloralescos i xarons*, d'Angel Carmona, mítica obra del 1967.»

I continua:

Els anys vuitanta van significar, a Barcelona, la consolidació poètica i editorial dels nous formalistes i, per tant, l'ostracisme dels altres.

Gonçal Castelló, marxista (però no carrillista), va tenir sempre problemes per a veure editada la seva obra. Una aportació notable a les lletres catalanes amb títols de la importància de *Sumaríssim d'urgència* (València, Editorial Prometeo, 1979); *València dins la tempesta* (València, Editorial El Bullent, 1987) i *La clau d'un temps* (València, Editorial Prometeo, 1984). També caldria destacar els reculls periodístics *Viure a Madrid* (València, Editorial Gorg, 1973); i *Dia a dia des dels Països Catalans* (Barcelona, Edicions La Magrana, 1977). O els contes *Un sopar de roders* (València, Editorial Prometeo, 1978); *A gat vell, ratolí ten-*

dre (Barcelona, publicat a *El Pont*) i *Terra guanyada i altres contes* (Barcelona, El Llamp, 1985). També va escriure la biografia *Vida i miracles d'Antoni Miró* (Alcoi, Edicions Marfil, 1994).

Dins una compromesa línia d'investigació memorialística, Gonçal Castelló escriu *La clau d'un temps*, una novel·la en forma de dietari on un jove estudiant narra els anys compresos del final de la dictadura del general Primo de Rivera fins l'adveniment de la Segona República. Un període de vivències intensíssimes per a l'autor en què la ciutat de València apareix en tots els vessants polítics, socials i costumistes de l'època.

Hi ha dos llibres que situen a la perfecció aquells anys de la Segona República i de la Guerra Civil i que fan referència concreta a les il·lusions d'aquella generació de republicans, de comunistes i d'anarquistes que lluitaren activament contra el feixisme. Un és l'imprescindible *València dins la tempesta*, que edità Edicions del Bullent l'any 1987 i que l'autor, Gonçal Castelló, em dedicà l'any 1995 amb aquests mots: «A l'amic Miquel, amb l'admiració i afecte d'un company, aquesta crònica d'un temps tràgic. Gonçal Castelló. Barcelona 1995». L'altre llibre té per títol *La guerra en Valencia y en el frente de Teruel. Recuerdos y comentarios* de Carlos Llorens, editat per Fernando Torres l'any 1978.

Amb aquests dos llibres tindriem la versió, diguem-ne, *comunista* d'aquella generació antifeixista que en els anys 1936-39 s'enfrontà amb les armes a la mà amb el feixisme espanyol i internacional. *València dins la tempesta* va ser definida pel mateix Castelló com a *novel·la-crònica*, i des d'aquest vessant novel·lístic no deixa de ser, emperò, una verídica crònica històrica de la generació de republicans dels anys trenta i dels fets bèl·lics.

Els records de Carlos Llorens, unes memòries prou interessants, no tenen la forma novel·lística de l'obra de Gonçal Castelló, però així i tot, són tan importants que, amb tot dos llibres es podria bastir una gran obra èpica a l'estil de *Novecento*. Carlos Llorens i Gonçal Castelló són comunistes del PCE. La versió *comunista* d'ambdós no té, per tant, res a veure amb els *altres comunistes* que també lluiten en els Països Catalans i a l'Estat espanyol contra el feixisme. Ens referim evidentment al POUM.

La versió anarquista de la guerra al País Valencià la podem trobar en el llibre d'Abel Paz *Crònica de la Columna de Hierro* (Barcelona, Virus Editorial, 2001). Recordem que el pare Paulino López lluità els primers mesos de la guerra

enquadrat en aquesta columna confederal fins que molts dels seus components entren a formar part de les unitats regulars republicanes després dels decrets de militarització. El llibre d'Abel Paz ens ajuda a copsar l'*altra* visió de la Guerra Civil, la concepció de la *revolució social* en opinió dels militants de la CNT.

Els tres llibres, uns des de l'òptica del comunisme de José Díaz i la Pasionaria, l'altre des de la visió dels partidaris de Durruti, ens permeten copsar les diverses formes i com els joves revolucionaris dels anys trenta s'enfrontaren al feixisme i al capitalisme.

Cal tenir present que amb els anys Gonçal Castelló ja no era aquell jove estalinista seguidor de José Díaz, Santiago Carrillo i la Pasionaria. L'escriptor ho deixa molt ben aclarit en la citada entrevista del 2002 quan contesta a la pregunta sobre si manté els ideals *comunistes* (el periodista entén per *comunisme* la deformació carrillista espanyola). La contestació de Gonçal Castelló és aquesta:

No. Ja fa molt temps que no. Va tenir molta importància però, després de la Unió Soviètica, va ser un fracàs. Si vaig militar al PCE va ser perquè en aquell moment a València, a part dels anarquistes, ningú més no qüestionava l'estat de les coses. Era un partit molt rígid, amb una disciplina terrible. Quan vaig començar a escriure a *Canigó* tots els meus articles anaven en contra de Santiago Carrillo, perquè tot i ser el secretari general del PCE era l'enemic número u del comunisme i la prova és que ara va demanar per entrar al PSOE.

Després d'afirmar rotundament que en l'actualitat (2002) «l'únic moviment revolucionari que hi al món són els moviments independentistes, els moviments d'emancipació dels pobles», torna a la qüestió del *comunisme* i conclou: «Els comunistes ja no són el que eren. Els homes del PSUC —IC-V—, ja no tenen res de comunistes».

No sé exactament quin any després de la guerra, tornaren a contactar els dos antics membres de la 22 Brigada Mixta de Francisco Galán: l'oncle José López i Gonçal Castelló. El cert és que en alguna ocasió, quan anava a veure'l, trobava l'oncle parlant per telèfon amb el seu antic company de lluita antifeixista.

Per la meua part jo havia llegit alguns dels seus assenyats articles a les pàgines de les desaparegudes *Tele-Estel*, *Gorg* i *Canigó*. Aleshores —parlam de començaments dels anys setanta, dels anys de la transició—, Gonçal Castelló, malgrat la seva vàlua, ja tenia seriosos problemes quant a una publicació diguem-ne *normal* de la seva obra. Ahir com avui (pareix que el temps no passa, i sempre

hi ha els mateixos reaccionaris comandant!), l'obra d'escriptors d'ideologia i combativitat antifeixista era —i és!— menystinguda. Sí, molts de copets a l'esquena, algun homenatge escadusser a l'*històric lluitador*. Però, a l'hora de la veritat, les seves obres no rebien el reconeixement que es mereixien, i cap editorial de les que oficialment *consagren* un autor va voler saber res de les seves novel·les, altres narracions ni llibres de memòries (que fins fa poc no havien trobat editor).

La nostra relació s'intensificà a partir que vaig guanyar el Premi de Narrativa «Constantí Llombart», en els «Ciutat de València 1998», amb la meua obra *Necrològiques*. Obra que posteriorment seria editada per Amós Belinchón (València, 1988). El Premi, en plena orgia blavera i de persecució del català normatiu, em va ser lliurat per un jurat format per Ferran Torrent, Joaquim Soler i Martín Quirós Palau. Uns dies després de fer-se pública la notícia, Gonçal Castelló em trucà emocionat, talment un jovenet de vint anys, tot content perquè havíem «vençut els blaveros». Per a ell, marginat sempre a la seva terra (com Joan Fuster, com Raimon, com tants d'altres), era una alegria saber que una obra en català normatiu havia pogut guanyar en plena època d'ofensiva blavera. No se'n podia avenir, i entre els seus amics va fer tot el possible per a rompre la murada de silenci que, com de costum, encerclava i encercla l'obra dels autors considerats *dissolvents* pel comissariat de torn.

No solen abundar aquest tipus de felicitacions i d'ajuts. A partir d'aquell moment les nostres relacions i contactes s'intensificaren. Per telèfon m'explicà les dificultats que tenia per a publicar i, també, no en mancava d'altra, em narrà la història de la marginació i persecució que patia quan enviava les seves novel·les a alguns dels nombrosos premis que es convocaven arreu dels Països Catalans. Quan l'escoltava, em semblava sentir relatar la meua pròpia història i la de tants d'altres companys i companyes marginats i silenciats per la reacció cultural. Novel·les com *La llarga nit*, de la qual m'envià l'original mecanografiat, van ser rebutjades en tots els premis de novel·la del país. I això en temps en els quals encara no s'havia afermat, com en l'actualitat, el control del comissariat postmodern i neonoucentista damunt la nostra cultura!

Les anècdotes eren sempre les mateixes. Les *excuses* per a no donar-li un premi literari o les *acusacions* contra la seva obra eren els acostumats clixés de sempre: «desfasat realisme social», «guerracivilitisme que a ningú no interessa», «escriptor d'accentuada ideologia comunista»... Bé, la cançoneta acostumada. A

hores d'ara, no us penseu: els escriptors que tenim les mateixes idees que Gonçal Castelló patim els mateixos mals i, referent això, res no ha variat. Igualment quan concursava Gonçal Castelló, de seguida que descobriren, per la màquina d'escriure o el tipus de lletra de l'ordinador, per la temàtica de l'obra, que pot ser un llibre d'un o d'un altre autor qualificat de *conflictiu* (diuen *conflictiu* al fet de no ser servil, al fet de no voler, amb la nostra obra, engreixar la superestructura ideològica del sistema), de seguida som desqualificats amb idèntics subterfugis i les mateixes ximpleries.

La ideologia reaccionària, el *menfotisme neoformalista* i postmodern que ha provat de silenciar Salvador Espriu, Joan Fuster, Manuel de Pedrolo o Gonçal Castelló, continua més ferm que mai. I per això mateix, perquè teníem i tenim els mateixos enemics, de seguida congeniàrem. Bé; per això i per la seva personalitat encantadora.

Aleshores jo li feia arribar els llibres que dificultosament aconseguien rompre el blocatge de servils i menfotistes, i ell m'enviava les obres que, enmig de mil problemes i dificultats, havia aconseguit editar. Em referesc, per exemple, a *Sumaríssim d'urgència* (València, Editorial Prometeo, 1979), que em dedicà amb aquestes sentides paraules: «A l'amic Miquel López Crespí aquests records d'un temps mai oblidat. Gonçal Castelló. Barcelona, 1986.» Tampoc no podem oblidar *A gat vell, ratolí tendre* (Barcelona, publicat a la revista *El Pont*) i *Vida i miracles d'Antoni Miró* (Alcoi, Edicions Marfil, 1994).

Malgrat les obres publicades, Gonçal Castelló, com em digué en nombroses ocasions, no va tenir prou sort ni en els concursos literaris ni amb les editorials i, evidentment, molt manco en la promoció i difusió de la seva novel·lística, llibres de contes i reculls d'articles. Com a escriptor, tot s'ho va haver de guanyar a pols. Resten encara inèdites novel·les com l'esmentada *La llarga nit* (de la qual, ja ho he dit, conserve, com autèntic tresor, un dels originals) i *Les corrupcions*, una novel·la que aconseguí quedar finalista en els famosos Premis Octubre, en l'apartat de novel·la. I acaben de publicar-se, això sí, com ja he dit també, les seves memòries: *Final de viatge. Memòries d'un gandia: amics, coneguts i saludats*, una obra, originàriament, en quatre volums i de 661 pàgines que l'autor no va poder veure editades en vida.

No cal dir que, en unes altres circumstàncies, amb un suport adient de la crítica i dels mitjans de promoció cultural (suplements de cultura dels diaris dels

Països Catalans, ràdio, televisió...), Gonçal Castelló s'hauria animat (i ja ho era d'animós!), i ben segur que ens hauria donat moltes més novel·les, llibres de contes o de memòries, ja que era un escriptor total al qual la literatura tenia corprès absolutament.

Gonçal Castelló hagué de patir aquest menysteniment durant tota la seva vida. Cap a mitjans dels anys vuitanta, que va ser quan el vaig tractar més, era ben conscient del control eminentment conservador —neonoucentista diem ara—, damunt de la nostra cultura. Però, home d'un humor que mai havia pogut ofegar ni el feixisme en els seus llargs anys d'empresonament, no es donava per vençut i sempre animava els qui ens entestàvem a seguir el camí del compromís i el de la lluita per a una cultura nacionalpopular catalana. El seu exemple resistent ens animà a continuar lluitant, sense defallença, per la república, la independència i el socialisme.

Varen ser aquestes discussions, la constatació de la injustícia que es feia amb la seva persona i amb la seva obra, el que em decidí a fer-li una entrevista per a la revista *El Mirall* de l'Obra Cultural Balear. En principi, l'entrevista havia de sortir a les pàgines de cultura del diari *Última Hora* de Ciutat on, durant uns anys, m'havia encarregat de la secció titulada «L'ofici d'escriptor» i on ja havien sortit la majoria d'escriptors dels Països Catalans. La inesperada supressió d'aquestes pàgines va fer que l'entrevista sortís en el número 70 (setembre-desembre de 1994) d'*El Mirall* (pàg. 62-67).

En l'entrevista, feta, dins les meves minvades possibilitats, per provar de rompre la murada de ciment armat amb la qual els exquisits proven de silenciar els homes i les dones del tarannà creatiu i combatent de Gonçal Castelló, aquest deia, entre moltes altres coses:

Em pots donar la teva opinió sobre els problemes de l'escriptor català?

El problema principal dels escriptors catalans és i ha estat els quaranta anys de manca d'escola catalana i persecució del nostre idioma, cosa que ni de bon tros no està solucionada encara. Hem de reconèixer que la majoria del poble dels Països Catalans és analfabet en la pròpia llengua i que, malgrat això, mai no s'havien venut tants llibres en català com ara, sobretot al País Valencià. Hem de partir de la base que abans de la guerra era impensable de trobar una llibreria amb totes les novetats catalanes, i avui a València ciutat n'hi ha almenys una dotzena; i també n'hi ha a tots els pobles de certa importància: a Gandia, per exemple, n'hi ha tres.

Per altra banda, no hi ha la promoció que caldria de llibre català; la ràdio i la TV catalanes no s'esforcen massa a tenir un to cultural que afavorisca la lectura, i no tenen cap espai periòdic dedicat a l'escriptor i la seua obra.

Membre de les Joventuts Comunistes d'ençà el 1931, fundador de la FUE i de la UEAP... Quina opinió et mereix la reforma del franquisme, aquest canvi aigualit que ens ha tocat en desgràcia?

La transició ha estat una estafada al país. Després de quaranta anys de dictadura, el dictador morí tranquil·lament al llit fent bona la frase «los generales mueren en la cama», i supose que per aquest motiu no hi ha hagut el trencament que calia. L'Estat espanyol es troba avui amb els mateixos problemes amb què es trobava a les acaballes del regnat d'Alfons XIII; és a dir, la revolució democràticoburguesa, i oprimides les nacionalitats. Espanya és una entelèquia que amaga el domini de la nació castellana sobre el mosaic de les altres que formen la Península Ibèrica. El Partit Socialista, que en el segon cognom porta l'apel·latiu de «Espanyol» (sic), des del seu naixement amb Pablo Iglesias, ha estat sempre un element unificador igual que tots els altres partits castellans. Malgrat que en els seus estatuts s'anomenen «federalistes», els socialistes són tan centralistes com l'AP de Fraga. El seu obrerisme és una trista còpia i traducció de la dilatada història de traïcions i revisionisme de la socialdemocràcia de la II Internacional. Per això, no és gens d'estranyar el gir cap a la dreta que pren ara el PSOE, actualment en el poder.

Ets un escriptor que fa literatura pel gust de fer-ne?

Jo no m'he considerat mai un escriptor que fa literatura pel gust de fer-ne. Els meus llibres sempre han estat motivats pel desig de despertar en el meu poble les preocupacions que a mi m'han colpit. Sóc d'una generació dominada per un clima polític de gran ebullició. Els meus nou anys de la Segona República i de la guerra són fets prou importants per marcar tota la meua producció literària. En canvi, la col·laboració periodística, sobretot al País Valencià, i també al Principat, és clar, ha estat encaminada a conscienciar sobre la realitat i la necessitat de reunificar els Països Catalans.

Ens pots parlar del teu mètode de treball?

Com que els meus llibres, fins ara, són de vivències i records d'un passat que no convé oblidar, he consultat periòdics de l'època que m'han fet recordar fets que ja tenia un xic boirosos; prenc notes que em serveixen per redactar un primer

esborrany a mà, després ho passe a màquina i finalment, un cop corregit, ho dicte a la meua dona i col·laboradora. De tota l'estructura de l'obra en faig una sinopsi per capítols que vaig desenvolupant poc a poc (sic).

Els contes em surten fàcilment recordant personatges i anècdotes de la ja meua dilatada vida; guarnits amb detalls de la meua pròpia imaginació, són una recreació de realitats viscudes.

Mai no he intentat d'assajar estils literaris nous. Després de l'*Ulisses* de Joyce, mai no he fet com altres que han volgut imitar-lo. Els articles periodístics són comentaris o rèpliques, diuen que força punyents, de notícies polítiques que ataquen o ridiculitzen la nostra realitat de nació catalana.

Arribam al final de l'entrevista. Has deixat res al tinter?

M'agradaria fer constar l'oblit en què tenen els nostres mitjans d'informació el millor novel·lista viu del País Valencià: em referisc a Enric Valor i Vives, gramàtic i lingüista per afegitó, d'una força narrativa excepcional. Recomane la lectura de les seues últimes novel·les, com *Sense la terra promesa* i *Temps de batuda*, que, crec, són comparables a les millors de l'escola realista francesa i russa.

6

Ponència

Gonçal Castelló i la qüestió nacional: els Països Catalans*

Josep Guia i Marín

Universitat de València

En aquest treball estudie l'evolució del pensament sobre el fet nacional català de Gonçal Castelló (1912-2003), a partir sobretot de la seua relació amb el PSAN i, especialment, de les seues col·laboracions a la revista *Lluita*, a més del meu coneixement directe derivat del tracte personal i de l'amistat que vam mantenir.

Introducció

La primera notícia que vaig tenir de Gonçal Castelló va ser al despatx de l'advocat Albert Garcia Esteve, cap allà el 1972, quan aquest va parlar amb ell per telèfon, en relació al cas de repressió política motiu de la visita, i va comentar, en acabar la conversa telefònica, que el procurador Gonçal Castelló era mereixedor d'un gran homenatge per tot el que feia, de franc, en favor dels lluitadors antifranquistes. Com així mateix se'l mereixia el mateix Albert Garcia Esteve.

Vaig conèixer personalment Gonçal l'any 1977, a Madrid, al carrer Ríos Rosas, on vivia amb la seua companya, Elisabet Orri, i on tenia el despatx com a procurador dels tribunals. El motiu que ens hi portava, a Francesc Candela i a mi, era al·legar contra la il·legalització del PSAN, que havia estat decretada pel Ministeri de la Governació. Després de diverses vicissituds, el PSAN va ser legalitzat el 10 de setembre de 1977 i, a partir d'aleshores, si no abans, Gonçal n'esdevingué un simpatitzant destacat. Sempre l'he conegut, doncs, defensor de la integritat

---

*La ponència i l'autor fou presentada per l'advocat i polític Francesc Candela Escrivà, que ha faltat recentment, mentre s'hi preparaven aquests textos. (Vegeu el seu text al principi del llibre, pàgines 9-10).

de la nació catalana (dels Països Catalans) i de la seua independència. Elisabet Orri, deixeble i amiga de Joan Ballester Canals, va contribuir força a l'assumpció d'aquest ideari per part de Gonçal, així com Francesc Candela, durant les estades de Gonçal a Gandia.

Primeres manifestacions: congrés del PSAN (1978) i campanya del BEAN (1979)

Una primerenca manifestació pública de les conviccions de signe patriòtic de Gonçal Castelló es produí al primer congrés del PSAN, celebrat a València (Societat Coral el Micalet) i a Barcelona (Orfeó de Sants), l'abril del 1978. Gonçal hi va fer un parlament en l'obertura, a València, i una salutació, juntament amb altres dos independents: Josep Maria Llompart i Jordi Carbonell, en la cloenda, a Barcelona. D'aquests textos són els fragments següents:

En les lluites passades del poble valencià per la seva llibertat no s'havia comprés ben bé que el propi (sic) alliberament de les classes populars i la solució socialista per una societat més justa passava necessàriament pel propi alliberament nacional, doncs ens havien ocultat curosament que érem un país, un poble, una cultura; en definitiva, una nació oprimida i colonitzada. Avui ho tenim tot molt clar, les velles tradicions de lluita revolucionària per objectius polítics, que aleshores estaven poc definits i eren boirosos, avui s'han aclarit amb una solució única, per al poble dels Països Catalans: l'alliberament nacional, la seva independència. [...] Ara estem assistint a unes vergonyoses claudicacions, renúncies i fuites per part de molts que s'anomenen catalans o valencians [...] Davant d'aquesta lamentable situació, el PSAN pot ser i ha de ser l'instrument que unifique les forces independentistes i que continue endavant la tasca iniciada. [...] Davant d'aquesta foscor que ens envolta, s'obre una porta a la llum de l'esperança, l'esperança d'un objectiu clar: un País Valencià lliure i un Estat socialista dels Països Catalans. Visca el PSAN!

(Parlament en l'obertura del Congrés)

• • •

Jo vinc ací del País Valencià, i precisament per ser valencià i cercant les arrels i orígens nostres, vaig arribar a la conclusió que som catalans. Quina descoberta! Aleshores vaig veure clar, exactament clar, que el nostre camí era traçat en l'alliberament dels Països Catalans.

Com a valencià i com un català més —encara que algun senyor no ho reconega— vinc a saludar el PSAN, perquè per a mi és un partit d'alliberament nacional, una plataforma unitària dels independentistes; per a mi és una esperança davant el panorama tan obscur que alguns presenten, davant del panorama de les fuites, davant del panorama dels fracassos d'una sèrie de gent que el que volen —i és ben clar— és situar-se, situar-se econòmicament, en càrrecs o en el que siga.

Davant d'aquesta porta oberta d'esperança, que per a mi és el PSAN, des d'ací salude el PSAN, salude la unitat de la classe obrera catalana i salude els Països Catalans.

(Salutació en la cloenda del Congrés)

A partir d'aleshores, va ser bastant habitual la seua participació en activitats del PSAN i les seues col·laboracions a la revista *Lluita*. A l'inici del 1979, els acords finals entre el PSAN, el Bloc Català de Treballadors (BCT) i el grup de Lluís Maria Xirinacs, per tal de constituir i registrar la coalició BEAN, es van fer a sa casa de Madrid i, en aquella campanya, va fer una intervenció destacada al míting/aplec final, que tingué lloc a la Muntanyeta dels Sants, de Sueca, i en el qual actuaren Al Tall i Lluís Miquel i els 4Z, així com dirigents del BNG i de HASI, a més del meu parlament com a cap de llista per València.

Col·laboracions a la revista *Lluita* (1979-1992)

Al número 4 (segona època) de *Lluita*, juliol de 1979, hi ha una col·laboració de Gonçal, intitulada «El consell, de l'enemic», on podem llegir una lúcida valoració de l'alliberament nacional des d'una perspectiva d'alliberament de classe, a més de la denúncia de la dreta i l'esquerra espanyoles com a pregonament contràries a la unitat de la nació catalana:

[...] una cosa hi ha ben certa i és que els enemics de les classes populars han comprés perfectament que l'autèntic i cert perill dels seus interessos de classe no rau precisament en els programes més o menys avançats sobre un futur llunyà de reivindicacions i justícia socials, sinó en el desvetllament nacional dels pobles que fins ara formaven part obedientment de l'«España una y grande» i que van comprendre que el seu alliberament nacional és la premissa fonamental per a arribar als seus objectius d'alliberament de classe.

[...]

Per això la UCD, els feixistes i els seus aliats fan seus els advertiments de Calvo Sotelo sobre «la España rota o la España roja», i quan es tracta dels nostres Països Catalans els esborrona de bo de bo que la idea de Nació Catalana arribés al País Valencià i a les Illes, com ja històricament havien estat, on els catalunyesos, valencians i balears se sentissin solidaris d'una catalanitat comuna, els fa sortir de fogó i els aconsella d'emprar la màxima imperial romana del «divide et impera».

Clar que no és solament als feixistes i als reaccionaris d'UCD que preocupa aquesta possibilitat; els coneguts de tots nosaltres, partits espanyolistes d'esquerra, ho tenen també present, i en última instància i en un moment de perill es decantarien per la «sagrada unidad». O no?

Al número 9 (segona època) de *Lluita*, juny de 1980, hi ha una nova aportació de Gonçal, «Un aniversari no commemorat», que fa referència al seixantè aniversari de la formació dels partits comunistes (particularment el PCE), com a escissions de la Segona Internacional (socialista), després de la Gran Guerra (1914-18), durant la qual i abans:

El socialisme reformista dels social-patriotes s'enganxà a la carrossa triomfal del xovinisme patrioter, i les emfàtiques declaracions de solidaritat i internacionalisme varen ser arrossegades pels sagrats interessos de la seua pàtria capitalista.

Com a conseqüència de la vinculació nacionalista dels partits socialdemòcrates en aquella gran guerra europea i del triomf de la revolució bolxevic, continua dient Gonçal:

El 1920, triomfant la Revolució bolxevic, la Segona Internacional s'havia esfondrat, i sorgia com a esperança de l'obrerisme militant la Tercera Internacional, menada i dirigida pels grups socialistes revolucionaris, que trencaven així les vies reformistes de la social-democràcia fracassada i engegaven la creació dels partits comunistes que, brandant de nou el text del Manifest Comunista de Carles Marx de 1848, obrien els camins revolucionaris cap a l'alliberació de la classe treballadora.

Després de criticar l'oblit de l'aniversari susdit per part del PCE del senyor Carrillo, acaba l'article així:

Fa seixanta anys, l'emblema de la falç i el martell representava una esperança per a la classe obrera i camperola de l'Estat espanyol. Avui, i en el context dels Països Catalans, nació perfectament definida, que pateix la dominació castellana des de fa vora tres-cents anys, aquest emblema ha de ser també nostre, unit a la lluita d'emancipació de classe la de l'emancipació nacional.

La següent intervenció de Gonçal a la revista del PSAN la trobem al número 51 de *Lluita* (segona època), gener de 1987. Es tracta de la resposta a una enquesta —també hi respon Elisabet Orri— sobre el Front Patriòtic. La pregunta deia així:

Què en penseu del Front Patriòtic, o front d'alliberament nacional, entès en tant que l'organització unitària del poble català que, sense exclusions ni desqualificacions de cap mena, ha de lluitar contra l'ocupació i per la recatalanització, la unitat i la independència de tot Catalunya?

La resposta de Gonçal va ser clara, contundent i, no cal dir-ho, favorable, com ho seria de ben segur avui:

Referent a Catalunya (la que va de Salses a Guardamar i de Fraga fins a Maó), a més de la força militar superior, Espanya utilitzà la traïció dels botiflers i la pròpia divisió dels catalans, obstinats sempre en atacar-se mútuament en qüestions de diferències dogmàtiques, oblidant-se que l'enemic el tenim ja instal·lat ací dintre i el treball de destrucció és constant i insistent.

Per això la idea del Front Patriòtic és l'antídote que ens cal contra el verí de la dissidència i el treball de sapa dels enemics infiltrats espanyolistes que a tothora es fiquen en les organitzacions nacionalistes catalanes amb el fi de desunir i facilitar el camí als colonitzadors. Exemples els tenim a gavadals!

Si volem que tinga succés la nostra consigna de «Ni França ni Espanya, volem una Catalunya independent i sobirana» haurem d'utilitzar aquest tan esmentat seny que ens caracteritza i agrupar tots els patriotes catalans que ara es troben dispersos i desorientats.

Davant d'aquesta divisa *Divide et Impera* oposem *Unitat dins del Front Patriòtic*, mots clars que resumeixen tota una línia d'alliberament nacional!

En anys successius, hi ha noves col·laboracions de Gonçal a *Lluita*, la primera de les quals, al número 145, de març de 1989, porta per títol «Una salutació al jovent» i és un abrandat escrit, ple d'entusiasme i de confiança en un futur de llibertat, fet a partir de la constatació del creixement social de l'independentisme en aquella dècada dels vuitanta del segle passat. Vegem-ne uns fragments:

Cada dia es parla més d'independència entre la jovenalla, entre les noves generacions que no visqueren ni patiren la vergonya i l'opressió de la dictadura feixista, que s'asabantaren d'aquells anys terribles, dels afusellaments, de les presons i de la fam per

referències dels pares o avis. Entre aquests nous homes i dones del futur, que estan abocats a viure i treballar al segle XXI la idea d'una pàtria catalana lliure i sobirana guanya cada vegada més adeptes.

A qualsevol manifestació juvenil, siga aquesta musical, lúdica o esportiva, cada cop s'hi veuen més senyeres estelades que onegen ufanoses al vent com una afirmació i consigna que Catalunya serà lliure, que l'esperit del jovent dels anys 2000 és aquest, que la Independència de Catalunya és un procés irreversible.

Després, constata que l'alliberament nacional és un fenomen internacional, tant de l'Europa occidental com, també, amb la perestroika, de l'Europa oriental. I torna a fer, en aquest article, una assumpció explícita del nom Catalunya per designar el conjunt de territoris catalans, acabant tancant el cercle de la referència al jovent:

És un fet inqüestionable que nosaltres som una nació que abraça des de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, que malgrat totes les teories que esgrimeixen en contra els moderns regionalistes del nord o els atacs dels blaveros del sud i l'oposició dels botiflers de tota mena, aquesta nació es diu Catalunya, i la volem sencera, amb tot l'àmbit geogràfic, el Nord, el Centre, el Sud i l'Insular, un espai per tots els ciutadans que estimen la nostra pàtria; i que la volem plena i sobirana, un Estat independent amb tots els seus drets i atributs.

És natural que a l'avantguarda d'aquesta idea hi haja el jovent, els qui viuran dins l'any 2000 la realització de les llibertats de la pàtria catalana; a aquestes noves generacions jo els aconselle que tinguem molta cura de les provocacions de l'enemic, que n'hi ha, i no es deixen arrossegar pel sectarisme estret i aïllat, que malden per la unitat d'un front patriòtic; i des de la meua darrera giragonsa de la vida, els salude amb els versos de l'oblidat Majakoskij:

Gent fins els vint! Alt! Aixequen les banderes! Que avui és festa/ de les joventuts...!

L'any següent, al número 154 de *Lluita*, de març del 1990, dedica un article al cinquantè aniversari de la fi de la guerra del 1936-39, «El 1989 ha fet mig segle», que tant ha marcat la vida de més d'una generació. Tampoc no queda al marge, en aquest escrit, l'exposició del seu ideari catalanista, començant per la terminologia i seguint per la interpretació dels fets:

L'any 1989 va fer mig segle que el nacionalisme espanyol, *España*, aquest cop representada pel feixisme, envaïa i dominava tota Catalunya, després d'una guerra provocada per ells que durà vora tres anys, enfonsant les petites parcel·les d'autogovern que havia assolit la Catalunya del Principat amb la II República espanyola.

Com a conseqüència de la invasió es desfermà una brutal repressió contra tots els catalans. Hi hagueren morts, torturats i empresonats, de la mateixa manera que n'hi hagueren al final de la Guerra de Successió de 1707-1718 a tot l'ample i llarg de la nostra geografia; per més que puguem dir que no té res a veure l'una amb l'altra, no és veritat, l'objectiu és el mateix: ensorrar per sempre Catalunya.

D'altra banda, l'antic comandant de l'Exèrcit Popular fa, en aquest article, unes consideracions sobre el desenvolupament de la guerra, realment interessants per a la nostra història recent:

Quan el 18 de juliol de 1938, el comandament franquista amb forces italianes engegava l'ofensiva contra la ciutat de València des de les posicions de Xèrica i Viver, més al nord s'iniciava la batalla de l'Ebre, que fou cabdal per al curs dels últims dies de la guerra. Fou una batalla de desgast en la qual el millor del jovent català morí en defensa del seu terreny trepitjat per les forces invasores.

Des de l'Estat Major de la zona Centre-Sud de l'Exèrcit Republicà, en mans de caps i oficials espanyols, no es va fer res per alleugerir l'atac franquista contra Catalunya, prou que hi havia homes, armament i unitats suficients per començar una ofensiva pel front andalús...

Després de la batalla de l'Ebre, amb la liquidació d'una part de Catalunya [...] A València entraren les anomenades, pels propis (sic) espanyols, *fuerzas de ocupación*, que encara hi són. I començà la duríssima repressió d'afusellaments, martiris i presons contra els catalans d'Alzira, Xàtiva, Gandia, València, etc., tal com ja s'estava portant a terme a Barcelona, Manresa, Tarragona, Mallorca...

I acaba l'article en to profètic i esperançat:

El 1989 ha estat l'acabament d'una dècada i l'encetament d'una altra, que pot reportar l'aixecament d'una punta del teló d'una nova Europa Unida dels pobles i nacions per sobre els estats actuals, quasi sempre artificials com a resultat d'una invasió o una guerra de domini. No sempre ens ha d'ésser adversa la història!

Sopars a la Societat Coral El Micalet (1990, 1991)

Justament relacionat amb aquest aniversari, un dels sopars que el PSAN organitzava —i que encara organitza— a la Societat Coral el Micalet, el 21 de juny de 1990, es va dedicar a homenatjar «els defensors de la llibertat», essent els convidats «Gonçal Castelló, comandant de l'Exèrcit de la República, advocat, autor del llibre *Sumaríssim d'urgència*, que serà presentat en aquest acte, i Carles

Llorens, oficial de cartografia de la 22 Brigada de l'Exèrcit de la República, arquitecte, autor de la *Enciclopedia de la vivienda popular de Valencia* (24 volums)». Els parlaments dels dos vells lluitadors van anar seguits d'un viu col·loqui i, com a record, tots dos estamparen llur signatura al peu d'unes breus paraules, al llibre dels sopars; Gonçal hi escrigué això:

Testimoni de 50 anys de la història del País Valencià, he vingut ací per contar batalletes de l'avi però el que vull és que d'aquestes batalletes el jovent pugui treure conseqüències profitables pel futur del nostre poble català. Visca Catalunya lliure!

El 25 d'abril de 1991, Gonçal Castelló va lliurar al president del Parlament de Catalunya, en nom de la Comissió «10 anys d'Estatut», el manifest «Sí a la sobirania política de Catalunya» i el llibre *Estat de la nació sense estat... després de 10 anys d'autonomies*. En aquella ocasió, va pronunciar un parlament (reproduït al número 163 de *Lluita*, abril de 1991), on Gonçal no s'hi va estar de manifestar clarament el seu ideari d'unitat i d'independència de tot Catalunya:

Em refereixo [al Principat] amb aquest terme, Catalunya central, perquè la nostra pàtria des de segles està esquarterada i dividida a causa dels nostres veïns (Espanya i França), que estan imbuïts d'un nacionalisme agressiu [...]. La Nació catalana ha estat així fraccionada [...] I ja n'hi ha prou! Aquesta divisió ha estat consentida i acceptada pels nostres representants quan arribà l'anomenada transició democràtica [...]

Però el pitjor, i el que no acceptem, és que no reaccionem contra aquesta divisió, al contrari, aquesta partició la consentiu i no reclameu els nostres drets, ens lliureu a l'enemic i regionalitzeu la qüestió, donant la consigna falsa que som 6 milions quan la realitat és que en som 10 milions i escaig.

Avui, 25 d'abril, és una data trista per a tots els catalans; avui fa 284 anys que a Almansa i amb la derrota soferta per les forces austriacistes, començava la pèrdua de la nostra sobirania.

A més de l'edat, em porta ací davant vós, representant de la voluntat del poble del Principat, la meua condició de català del sud. Sóc un català de la ciutat de Gandia...

De fet, al més següent, el 23 de maig de 1991, en un altre sopar a la Societat Coral el Micalet, es presentava el llibre *Estat de la nació sense estat*, amb la presència de quatre dels seus autors: Gonçal Castelló, Ignasi Pujades, Josep Ferrer i Vicent Partal. En aquest llibre, editat per Sirius, Gonçal escrigué una mena de pròleg on fa l'analogia entre els anys d'ocupació i d'opressió de les repúbliques bàltiques i Catalunya, «entesa de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó», per tal

que la nostra nació segueixca el camí de llibertat d'aquelles repúbliques:

Avui els pobles de les repúbliques bàltiques surten al carrer i mantenen una actitud combativa per la seua sobirania. El dret a l'autodeterminació no els és negat per ningú, fins i tot l'Estat espanyol està d'acord a aprovar aquest dret inqüestionable.

Per això diu que s'ha escrit el llibre en qüestió, com a glossa al manifest «Sí a la sobirania política de Catalunya»:

Perquè la Catalunya completa esdevingui una nació sobirana entre les altres nacions d'Europa, en els moments en què es fonamenta i estructura l'Europa de les nacions.

El record de Joan Fuster (1992)

La darrera intervenció de Gonçal Castelló a la revista *Lluita* és del número 171, d'octubre del 1992, amb motiu d'homenatjar Joan Fuster, que havia mort al mes de juny. La revista va dedicar el dossier a l'assagista de Sueca, i va demanar l'opinió de diverses persones:

Avui dediquem el dossier a Joan Fuster. A la persona i a l'obra, en una aproximació plural i sense pretensions d'exhaurir el tema. Entre l'anàlisi i l'homenatge, en el record i l'amistat, en la catalanitat sentida i consentida. Sense cap altra «visió política oficial» que la decisió, política, del consell de redacció de dedicar el dossier a Fuster amb articles signats i diversos. Perquè bé es mereix aquest espai qui va ser el pare del partit que, en els seus inicis, tothom veia com la concreció política dels postulats nacionals expressats públicament per Joan Fuster.

Gonçal Castelló hi participà amb un llarg article intítulat «Quan vaig conèixer Joan Fuster!», que comença així:

Pels volts de l'any 1963, en un dels meus viatges a València des de Madrid, on vivia exiliat des que vaig eixir de la presó, acabada la guerra, em trobí amb un vell amic que em parlà amb entusiasme d'un llibre editat a Barcelona, que circulava amb gran èxit entre els medis de l'oposició al règim de Franco, sobretot entre els universitaris; es tractava de *Nosaltres, els valencians*.

Després, una vegada comprat, llegit i rellegit el llibre, confessa l'impacte que li va causar:

Allò fou per a mi com una revelació, aquell assaig d'un tal (sic) Fuster, que m'era completament desconegut, fou allò que jo esperava des de feia molt de temps. Jo ja m'havia fet la mateixa pregunta que en Fuster: qui som? Què som els valencians?

És interessant el paràgraf que dedica Gonçal a explicar la seva evolució nacionalitària:

Jo havia passat el curs de la meua existència per varies etapes. Quan estudiava batxiller era «espanyol»; després, a la Universitat, «regionalista»; més tard, «valencianista»; i ara, en llegir aquest assaig de Fuster, arribava a ser «catalanista», un català de nissaga, nat a Gandia, que es plantejava la necessitat de separar-se d'eixa entelèquia que alguns malintencionats anomenen Espanya.

Es va decidir, òbviament, a conèixer Fuster i ho va aconseguir així:

Vaig preguntar si algú coneixia Fuster i em varen dir que un tal (sic) Vicent Ventura podria presentar-me'l. En Pep Rausell m'obrí el camí, per ell coneguí Ventura...

[...]

Vaig picar tímidament dos trucs i a la poca estona s'obrí la porta i va aparèixer un senyor alt envoltat amb un batí. La meua primera impressió va ser veure una cara d'òliba i amb uns ulls vius darrere d'unes ulleres.

[...]

—El senyor Joan Fuster? —vaig preguntar [...]

—Sóc jo —em va contestar.

—Porte una tarja de presentació d'en Vicent Ventura.

—Ah sí, doncs passe.

[...] Serien (sic) les quatre de la vesprada i vaig eixir de sa casa cap a Gandia vora les deu, després de beure tres o quatre wiskis (sic)...

[...]

Havia conegut un home excepcional, un intel·lectual clarivident que feia diana en tot, que aclaria d'una vegada per sempre les nostres arrels i el nostre esdevenidor, que explicava de forma planera, en clar i català, el destí i el futur d'un poble... Estava davant d'un patriota català, que proclamava la seua identitat nacional sense embuts.

[...]

Deia en Joan Fuster que és «una obligació moral el principi *in unitate virtus*, és aquest l'únic camí que ens queda si volem subsistir com a poble, valencians, catalans i balears». Els Països Catalans proclamats per ell en un principi com idea salvadora, ara, en passar els anys, arribem a É s molt senzill: digueu-li Catalunya.

Gonçal acaba l'article recordatori amb l'expressió dels seus sentiments arran de la mort de Fuster:

El dia 21 de juny, diumenge, enmig de l'allau de notícies sobre els jocs olímpics, ens queia de sobte com un llamp l'aclaparadora nova donada per TV del traspàs del mestre Joan Fuster...

I jo, ara que he arribat a la vuitantena, em pregunto: Per què no som nosaltres, els qui et portem deu anys d'avantatge, qui fem l'últim viatge i no tu, que encara no et tocava?

Tenies molta feina per enllestir, el poble valencià et necessita més que mai! Com et trobarem a faltar, estimat amic!

Els darrers anys (1993-2003)

Durant els darrers anys de la seua vida, Gonçal Castelló va continuar defensant el seu ideari de reunificació i d'independència, per bé que caldria trobar textos d'aquest període. El 14 de juny de 2002 vaig tenir l'honor de llegir, a petició seua, un dels seus darrers escrits, el que va preparar per al sopar del 25è aniversari de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, a l'hotel Calderón de Barcelona. És llàstima que no tinguem el text, per bé que encara conserve la fotografia d'aquell moment: Gonçal assegut i jo dempeus a la seua vora, amb una mà sobre el seu muscle i l'altra sostenint el paper del seu parlament, mentre el llegia.

A la revista *Lluita* 230, d'abril-maig de 2003, a la secció «Els dies i els fets», es donà notícia de la seua mort: «*Dissabte, 1 de febrer de 2003. L'escriptor, advocat i patriota català Gonçal Castelló mor a Barcelona als noranta anys.*»

L'acte de comiat, al qual vaig assistir acompanyant la seua vídua Elisabet, va congrega molta gent del món polític i cultural i va ser ben emotiu.

Conclusió

Gonçal Castelló, des del temps en què va descobrir i assumir la seua condició nacional com a català de Gandia, a partir de la lectura de *Nosaltres, els valencians* (1962), va ser un decidit defensor de la integritat territorial i humana de la nació catalana, que sovint va anomenar Catalunya, seguint les tesis del meu llibre *És molt senzill: digueu-li Catalunya* (1985). Pel que fa a la reivindicació d'independència, que Gonçal va fer seua en entrar en contacte amb el PSAN, va seguir una

certa evolució, des de la justificació de l'alliberament nacional com a element propi de l'alliberament de classe, d'acord amb els principis marxistes renovats que es formularen arran de la descolonització posterior a la Segona Guerra Mundial, fins a la consideració de la independència com a un dret de les nacions, sense que tinga necessàriament cap connotació específica de classe.

En aquesta evolució, que va des dels anys setanta fins als anys noranta, la defensa de la necessitat d'un front patriòtic per arribar a la independència, assumida per Gonçal en la segona meitat dels anys 80, és com una fase intermèdia, de transició entre la reivindicació o justificació de la independència com a interès d'una classe i la consideració de la independència com a dret d'un poble. En el ben entès que es tracta, aquesta evolució, d'una qüestió d'èmfasi, ja que en cap moment va posar en dubte la correcció de totes dues perspectives. També cal destacar que, en la primera fase d'aquest procés, durant els anys setanta i primera meitat dels vuitanta, és molt crític, des de la ideologia marxista, amb l'espanyolisme dels partits de l'esquerra clàssica, especialment amb el que havia estat el seu, el PCE; així mateix, també cal subratllar la seua anàlisi, en clau catalana, de determinats episodis fonamentals de la guerra de 1936-39.

L'ideari sobre la qüestió nacional de Gonçal Castelló, doncs, beu fonamentalment de les fonts de Joan Fuster, de Joan Ballester i Canals, del PSAN i dels fronts d'alliberament nacional de països colonitzats. No va fer-ne cap formulació teòrica, però va ser un persistent i combatiu divulgador de la reunificació i la independència nacional de la Catalunya completa.

II

Presentació del llibre:

*Final de viatge. Memòries d'un gandià:
amics, coneguts i saludats,*
de Gonçal Castelló

1

«L'arxiu i la biblioteca de Gonçal Castelló»

Borja Fuster i Jesús E. Alonso

AHG, Arxiu Històric de Gandia

Els arxius històrics, potser, tenen fama de ser rics i valuosos en els fons però pobres i arqueològics en les formes i en els mètodes. La realitat és que els arxivers tenim un repte permanent per aconseguir la nostra funció de salvaguarda de la memòria; però també per estar vius, acompanyar persones, famílies, associacions, institucions i la societat sencera en el seu bategar, en el seu quefer i en les seues quimeres i inquietuds quotidianes i sentides.

La veritat és que a l'Arxiu Històric de Gandia (AHG) estem particularment contents d'haver merescut la confiança dels hereus del patrimoni documental i bibliogràfic de Gonçal Castelló. Evidentment, pel valor dels documents, però també pel simbolisme que comporten i pel desig i sentir d'un personatge que, malgrat els exilis, sempre es va sentir lligat a la seua ciutat de Gandia.

A hores d'ara, l'AHG acull, per un costat, el seu patrimoni documental: bona part d'aquells escrits, papers i fotografies que va generar al llarg de la seua vida. Com també el seu patrimoni bibliogràfic: els llibres i revistes que va col·leccionar, d'acord amb els seus gustos i interessos.

L'arxiu

El fons documental d'en Gonçal va ser donat l'any 2005 i tractat arxivísticament entre 2005 i 2008. La seua major part és, d'una banda, correspondència, i d'altra, documentació de caràcter hemerogràfic.

La correspondència comprén un període molt ampli en el temps: des dels anys 1940 fins gairebé la seua mort en 2003, encara que amb predomini de la

més recent. Destaquen les cartes de presó i les que el relacionen amb personatges coneguts, com ara Josep Renau, Antoni Miró, Joan Fuster, Xabier Arzalluz o Enric Valor. Abunda la relació epistolar amb dirigents polítics i amb editorials.

La documentació hemerogràfica inclou nombrosos retalls de premsa: col·laboracions, crítiques de llibres; articles d'opinió propis, majoritàriament de contingut polític, i també alguns números de premsa local antiga, com ara un exemplar de *El Distrito de Gandía*, de 1892. Evidentment, hi ha premsa de caràcter polític com ara *Lluita*, *Reviure* o *La veu de la Terra*.

No obstant això, també trobem documentació biogràfica, professional i patrimonial. Pel que fa a la biogràfica, destaquen diversos documents militars de temps de la República, alguns diplomes i uns quaderns d'aprenentatge de l'alemany escrits a la presó. Quant a la professional, hi ha inventariat un document notarial datat en 1749 i els mecanoscrits originals d'algunes de les seues obres: *València dins la tempesta*, *Sumaríssim d'urgència*, *La clau d'un temps* i altres novel·les i contes, potser alguns inèdits com ho eren, fins ara, les seues memòries.

Altres tipologies documentals completen el fons: cartells, pamflets, carnets i invitacions de tota mena, un àlbum fotogràfic, un llenç amb el seu retrat i alguns llibres i documentació del grup Independència Nacional.

Aquesta documentació ocupa un total de 15 unitats d'instal·lació i es troba catalogada en l'aplicació informàtica de l'Arxiu Històric en un total de 408 entrades descriptives.

La biblioteca

La biblioteca de Gonçal Castelló ha estat recentment integrada en el conjunt de biblioteques particulars donades o cedides a l'Institut Municipal d'Arxius i Biblioteques. La seua catalogació va tenir lloc al llarg de 2009 i 2010 per la bibliotecària Anna Enguix, assessorada per Borja Fuster i Josep Almendros. Així doncs, ha passat a integrar-se dins la Biblioteca Històrica i dels Clàssics, la qual es troba al si de l'Arxiu Històric. Aquesta, al seu torn, forma part de la xarxa local de biblioteques de l'IMAB i de la Xarxa de Lectura Pública Valenciana, la qual cosa facilita l'accés al seu catàleg per Internet. És un cas equiparable al de les biblioteques de Josep Camarena, Francesc Olmos o la família Sáenz de Juano.

Formada per un miler de volums, està integrada per novel·les, llibres de matèries, diccionaris, publicacions periòdiques i separates d'articles i treballs. La

matèria predominant és la política, tot abundant així mateix la literatura i la lingüística.

Hi ha molts llibres amb dedicatòries dels autors, la qual cosa particularitza i li dóna un valor especial al fons. Així mateix, encara que la llengua predominant és el català, hi ha volums en portuguès, francès, anglès i basc.

S'han pogut diferenciar el material arxivístic del bibliogràfic, de manera que la correspondència, els retalls de premsa i les anotacions que s'han trobat entre els llibres han estat integrades en l'apartat corresponent del fons documental, sempre indicant-ne la procedència. Són prestables aquells llibres editats amb posterioritat a 1975 i que es troben en bon estat de conservació.

Biblioteca i arxiu, doncs, són tractats amb metodologies diferents però en ambdós casos s'ha intentat de reconstruir la personalitat de Gonçal Castelló. En el primer mitjançant l'organització i descripció de la documentació produïda per ell i indescartable del desenvolupament natural de la seua vida; en el segon, mitjançant la descripció dels objectes bibliogràfics que va col·leccionar.

Gandia, gener de 2011

2

Discurs-presentació de les memòries de Gonçal Castelló

Àngel Velasco

filòleg per la Universitat de València,
curador de les memòries

Deia Isabel-Clara Simó en *Els racons de la memòria*, que els qui escriuen les memòries,

creiem que si diem en veu alta les nostres petites covardies, les nostres petites vileses i els nostres monstruosos egoïsmes, quedem eximits de responsabilitat. Si estan ben escrites, els lectors en fruïm, però la seva excel·lència no el treu aquest caràcter de redempció que tenen totes.

Potser la cosa siga així, però he de reconèixer que no m'agraden aquelles memòries on l'autor sols intenta justificar-se, o donar comptes de la seua vida.

Fet i fet, els textos que ara presentem, després de més d'una dècada d'estar escrits, són molt més que això. En primer lloc, com totes les memòries, són records del passat, però en aquest cas, estan exempts d'excessiva nostàlgia ploramiques, potser també perquè estan vistos des d'un present on l'autor continua estant immers; vull dir, viu el present plenament. Ja des de les primeres pàgines, el mateix Gonçal Castelló ens ho diu i ens delimita el que pretén amb aquests escrits:

[...] El que seguirà no seran bàsicament unes memòries escrites per una persona que en arribar a una edat [anava ja cap als 80 anys quan va començar a redactar-les], diguem-ne raonablement avançada, es posa a redactar fets viscuts durant el pas dels seus anys. En el meu cas es compleixen les dues condicions indicades: he arribat a aqueixa edat, ja entrada en la línia de la decadència física que donen els anys, i he vist i viscut infinitat de coses i situacions de tota índole. Però malgrat això no seran memòries a l'ús corrent, sinó més aviat el relat d'una munió de records, d'uns fets, situacions i

circumstàncies que em vénen al cap. I, en primer lloc, les anotacions dels éssers que han passat pel meu costat i entren en la llista d'amics, coneguts i saludats, que és la classificació que els vull donar segons el grau de coneixença que han tingut amb mi.

En segon lloc, de la mateixa manera que Antoni Miró em definia fa poc l'escriptor i advocat gandí com «un gran continent de la nostra història recent», ho són també, tot plegat, les pàgines d'aquest llibre. En aquest sentit, Isabel-Clara Simó, en el llibre de records citat més amunt, definia Gonçal Castelló com una «enciclopèdia deambulante». Jo crec, efectivament, que amb aquest llibre ens trobem davant d'una petita enciclopèdia del segle XX.

I, en tercer lloc, la importància que té el testimoni personal de Gonçal Castelló com a argument d'autoritat davant molts fets i situacions passades que han provocat tot tipus de reaccions i situacions. Hem de ser justos amb el valor que pot arribar a tenir la memòria personal. Al remat de tot, viure els fets, i la implicació personal que això comporta, és una prova fefaent de la visió insubstituïble del testimoni del nostre autor; repetisc, per l'autoritat que això comporta.

Perquè, qui era Gonçal Castelló o qui eren algunes persones d'aquella generació de valencians i republicans, valencianistes o comunistes, dels anys trenta? (I pense ara en Josep Renau, Manuel Sanchis Guarner, Emili Gómez Nadal, Empar Navarro, Maximilià Thous, Àngel Gaos, Joan Pons Serrano, Ricard Blasco, Pasqual Pla i Beltran, Bernart Clariana, per citar-ne uns quants). O, si volem, per tant, què aporta, en general, un testimoni com el de Gonçal Castelló, més enllà dels records de les vivències personals o anècdotes? Jo crec que, abans de res, varen ser uns homes i dones molt compromesos amb els temps que visqueren —temps convulsos, a cavall entre la dictadura de Primo de Rivera i els primers anys democràtics i republicans—, i que tingueren un protagonisme manifest per la democratització i valencianització, per exemple, de la Universitat, o amb l'adveniment de la Segona República. Que, com em remarcava fa temps l'escriptor i editor Antoni Serra, i que és un tret bàsic de la ideologia d'aquella generació, creien «que la formació cultural i el rigor educatiu són eixos fonamentals per fer avançar la societat», o que són mitjans imprescindibles «perquè la societat siga més lliure i conserve la capacitat crítica». I que arriscaren les seues vides, fins i tot, alguns d'ells amb les

armes, per recuperar els drets democràtics perduts arran de la rebel·lió militar i contra el feixisme. En el cas concret de Gonçal Castelló, i que és l'eix central que vertebrava de dalt a baix les pàgines que presentem, un home (com m'apuntava també fa poc Antoni Miró), «que va fer del seu compromís i la seua ideologia una forma de viure i de convida».

I què aporta Gonçal Castelló que no aporten els altres? Jo diria que, sobretot, radicalitat i la no alienació amb el poder establert; en altres paraules: rebel·lia, crítica, inconformisme i una visió diferent de la resta d'altres *vells* comunistes, fins i tot, *vells* valencianistes. Perquè, primer, va ser molt crític amb la *transició pactista* que es va fer aleshores. Per a Castelló —un testimoni excel·lent, no ho oblidem, per veure i viure tot des del costat on es traïa la cosa— constituir o construir el futur, com es va fer, sobre la desmemòria, és a dir, l'*oblit* (i remarque que l'*oblit* sistemàtic pactat aleshores és acceptat gairebé avui en dia per tots; una altra cosa és debatre sobre el *silenci* pactat, o la conveniència o no de si es va fer com calia) és un error que, tard o d'hora, té males conseqüències, perquè com li agradava recordar a Gonçal Castelló, i així ho citava en un discurs en un acte d'homenatge que li va fer l'Associació Cultural la Brúixola, el 2002, el passat, sempre, agrada o no, torna. Des del meu punt de vista, en certa manera, estava intuïnt coses que ara estan passant.

I, segon, perquè va entendre la qüestió nacional i va participar i va lluitar per redreçar la situació del país. A més, va creure profundament, influenciat per personatges de la talla de Joan Fuster o Joan Ballester Canals, o pel socialista mallorquí Andreu Crespí en la curta estada seua a Mallorca, i fins al final de la seua vida, en els Països Catalans, màxim marc de llibertat, o punt d'arribada nacional. Per a Castelló, el nacionalisme (entenguem-ho ara així: valencianisme i catalanisme), com m'apuntava igualment Antoni Serra, «no tindria sentit des d'una òptica limitada, esquifida —i no cal dir, subordinada—, sinó des d'una perspectiva oberta i no tancada a possibles influències —sense renunciar als orígens— de caràcter internacionalista». Per a l'escriptor gandià, lluitar pel teu país més que un dret és un deure de tota persona íntegra. Només des del total cinisme, i des d'una degradació espiritual absoluta, es pot acusar d'extremista un home que fa el que convinga perquè la seua nació esdevinga lliure.

A més, hi ha un altre aspecte que, des del meu punt de vista, s'ha de tenir en compte sempre per valorar com cal la posició des d'on parlava i expressava les seues idees. Aspecte, a més, deduïble de la lectura de les pàgines que ara presentem. L'explicaré a partir d'una entrevista que Joan Rendé li va fer per al periòdic *Avui* a finals de 1981. L'entrevistador, en la seua introducció, resumia aquesta idea que aporte ara amb aquestes paraules (i cite textualment):

El seu allunyament involuntari, potser també la manca d'oficiament directe amb els cenacles nostrats, li ha donat una perspectiva original del món polític i cultural dels Països Catalans, coratjosa i sense recels inútils.

I el que es pot concloure també de la lectura d'aquest llibre és que la trajectòria i l'evolució ideològica de Gonçal Castelló, malgrat que, recordem-ho, en els seus inicis no era valencianista o catalanista (tampoc n'era ignorant en el tema), exemplifica el que haguera pogut ser una evolució concreta d'una part del nacionalisme (o del valencianisme) d'esquerres des dels anys trenta ençà, si no fos pel trencament amb el passat immediat que va suposar el nou règim feixista instaurat pels *vencedors*. Dit d'una altra manera, i com més o menys he subratllat en la meua introducció que acompanya el text memorialístic que presentem, Gonçal Castelló exemplifica significativament —marquem-ho bé: de manera molt singular— una part de la trajectòria del valencianisme d'esquerres —l'evolució d'un sector no hegemònic del republicanisme que s'identifica amb l'àmbit nacional— que, d'ençà dels anys trenta —i malgrat la ruptura que suposa el francofalangisme—, malda per estructurar relacions internacionalitàries amb afins interlocutors a la resta de l'àmbit lingüístic.

Però, quines coses més trobarem, o què podríem destacar en el llibre que ara us presentem? Hi trobarem contades les baralles universitàries entre els sectors conservadors i catòlics, partidaris majoritàriament de l'ordre establert i de la dictadura, i els sectors republicans i progressistes, partidaris majoritàriament de la democràcia, representats sobretot per la Federació Universitària Escolar; la constitució dels primers nuclis de joves comunistes a València amb Antonio Deltoro, Juanino i Josep Renau; Alfons Tortosa, els germans Àngel i Miquel Uribes Moreno, Pla i Beltran, Alejandra Soler, etc.; la formació de la Unió d'Escriptors i Artistes Proletaris (UEAP), que es va fundar a València a partir a partir dels estatuts de l'Association des Écrivains et Artistes Révolutionnaires (l'AEAR), la gestió dels quals la va fer Gonçal Castelló a París per encàrrec de Josep Renau; la guerra,

especialment, amb les vivències als fronts de Terol i de la defensa de València; o els fets tràgics de l'empresonament posterior; les depuracions entre comunistes, com en els casos de León Trilla, o, sobretot, Heriberto Quiñones, amb qui va col·laborar i va compartir presó i tortura. (Amb el cas de Quiñones, si bé en una entrevista que li feren a *Canigó* el 1979 no va voler entrar massa en detall amb aquesta etapa obscura del comunisme espanyol, ara tot queda molt explicat en aquests textos que presentem, on es desmunta la teoria de l'aparell oficial del comunisme en l'exili, dirigit entre d'altres per Carrillo, d'acusar Quiñones d'estar al servei d'espionatge o de ser un agent de la policia.)

Trobarem també en les pàgines notes i records interessants de les confrontacions entre comunistes i anarquistes, d'aquells dies de debat polític i social a la ciutat de València entre anarquistes i comunistes de si *comunisme llibertari* o *comunisme estatal* (destaque ara que un d'aquests contertulians habituals d'abans de la guerra era un destacat membre i fundador de la Columna de Ferro, Josep Pellicer, del qual s'acaba de publicar no fa molt una biografia; o amb d'altres anarquistes com Mercedes Maestre o Emilio Beltrán), de si primer calia la guerra o la revolució, o tot al mateix temps, o el relat en primera persona (Gonçal Castelló era present allí) dels fets tràgics de la plaça de Tetuan on hi va haver un tiroteig entre les forces comunistes i anarquistes durant l'enterrament de Tiburcio Arizza. Uns fets, que venen molt bé a compte ara que se celebra o es recorda els cent anys de naixement de la Confederació Nacional de Treballadors, la CNT.

Altres aspectes que cal subratllar d'aquestes pàgines és la constatació de la corrupció del règim franquista i la ideologia del Movimiento i la trajectòria de determinades persones que el representaren, com la del seu denunciador, el *reaccionari* valencià Diego Andrés Sevilla (i remet ara una breu semblança biogràfica que apareix en el llibre *Els reaccionaris valencians*, coordinat per Gustau Muñoz). En una novel·la que roman encara inèdita, *Les corrupcions* (o *La Gangrena*, segons altres documents), diu Gonçal Castelló: «A les dictadures, els esdevé el mateix fenomen que li passa al peix fora de l'aigua; es corromp aviat, i el primer que es podreix és el cap». Aquest fet, i la coneixença de l'ambient del Madrid franquista i de l'entrellat i els personatges que donen vida al centralisme, per la seua activitat com a jurista, porten, a poc a poc, a la intensificació del nacionalisme en Gonçal Castelló, el qual, com es pot deduir de la lectura del text, no deixa de ser també una arma més, potser de les més importants, de lluita contra el franquisme.

A Madrid, a més de reunir a una sèrie de personatges residents allí, i d'altres que anaven i venien ocasionalment, de l'àmbit catalanoparlant, entorn la Colla Tirant lo Blanc, vehiculà les seves energies cap a l'escriptura periodística i pots ser va entendre que allí mai ens entendrien. Aquests inicis periodístics, segons ell mateix confessa en una entrevista que li va fer l'escriptor mallorquí Miquel López Crespí, per a la revista *El Mirall*, a finals de 1994, «[...] la col·laboració periodística, sobretot, al País Valencià, i també al Principat, és clar, ha estat encaminada a conscienciar sobre la realitat i la necessitat de reunificar els Països Catalans».

Fet i fet, en aquestes pàgines, el concepte d'identitat nacional cobra una importància cabdal, i m'atreveria a dir que pronostiquen, a la seua manera, el fracàs del multiculturalisme que vindria després com alternativa a la idea d'identitat nacional, atès que no reconeix el valor de la història ni les particularitats culturals, ètniques, lingüístiques i cíviques d'un territori o d'una nació, que Gonçal Castelló sí que va voler reivindicar. En altres paraules, com es pot també comprovar en la trajectòria de l'autor, també avui en dia, la voluntat de viure al ritme de la pròpia història pot resultar sempre molt incòmoda al poder de torn. I a més, pel lligam que va defensar entre el compromís social i el nacional, Castelló pensava que l'autèntic patriota no serà mai un somiatruites ni tampoc un cínic acomodat, sinó algú entestat a actualitzar i fer créixer el consens bàsic que constitueix la nació, i que té com a pilar fonamental la cohesió social.

Finalment, com ja havia mostrat en algunes obres literàries anteriors, gràcies a la seua capacitat de novel·lar els fets viscuts o coneguts —és saber per aquells que coneguen mínimament l'obra d'aquest autor, el tret summament testimonial que travessa tota la seua obra literària novel·lística—, aquest text memorialístic que ara presentem té també en molts moments un to novel·lesc i un valor literari manifest. Per a mi, el mèrit més remarcable de la literatura del gandià Gonçal Castelló és el seu caràcter testimonial apassionat, de vegades molt irònic, expressat amb una escriptura intensa i hàbil, capaç de suscitar els sentiments més pronunciats de la seva vivència en l'ànim del lector, trets que també algunes pàgines del present llibre reflecteixen. Com ja s'apuntava en l'entrevista esmentada de 1981, avui, i abans, el memorialisme franc, obert, sense disfresses d'alta pretensió creativa, és poc comú, almenys entre les nostres lletres, i això fa que entre la narrativa imaginativa de basament històric i el tractament científic i historiogràfic quede un buit ample en el qual es perden molts d'aquells lectors

amants de reviu els fets històrics amb un desig emocional que reclama l'acompanyament de l'amenitat i l'anècdota. Cal insistir en aquesta idea. Per a Castelló, la seua literatura era un arma, o una manera de comunicar-se amb el seu poble, com li agradava constatar. Potser per això, per no fer «literatura per la literatura», com ell mateix també afirmava, un motiu més entre d'altres, no tingué en vida el reconeixement com a escriptor que per a mi li calia. En canvi, Herbert Marcuse considerava que «contra la rendició del temps la restauració dels drets de la memòria és un vehicle d'alliberament; és una de les més notables vessants del pensament humà».

I vaig acabant, i recapitulant. A més del que he exposat fins ara, per què considere que cal divulgar la figura i el pensament de Gonçal Castelló? O per què calia una publicació d'un memòries com aquestes? Jo crec, primer, que davant el sentit profundament devaluat de la política actual s'imposa la reivindicació de l'acció, la política ben entesa i el pensament crític. I Gonçal Castelló n'és un exemple, un referent. Com algú ha apuntat, «l'absentisme de la raó» (possiblement pel fracàs dels ideals utòpics, o gairebé utòpics, del segle XX), la deixadesa de l'esperit crític i l'afirmació que sols allò que existeix és l'única cosa possible, o que no cal anar més enllà, ha deixat, com ja s'ha dit a bastament, la política subordinada al mercat, amb la consegüent mercantilització de la societat i la dissolució de la democràcia en pur individualisme. Com es conclou en el llibre recent de Josep Ramoneda, *Contra la indiferència*, sense la noció de bé comú, «la política es converteix en un bé de consum més». La indignació i malestar que sempre havia acompanyat a la contemplació de l'abús del poder i la injustícia social ha esdevingut en pura indiferència; seguint els raonaments del filòsof català, en un «totalitarisme de la indiferència». Un, després de llegir les pàgines de Gonçal Castelló, pot arribar millor encara a la conclusió que cal plantar cara als que manen i només aquest posicionament permet articular una societat lliure. A més, com apuntava Milan Kundera, «la lluita de l'home contra el poder és la lluita de la memòria contra l'oblit».

D'altre costat, l'oblit o la falta d'aprenentatge de les coses que han passat en el segle XX (i és molt suggeridor els llibres sobre aquest tema del politòleg

recentment mort Tony Judt) i el canvi del paper dels intel·lectuals, com també el dels periodistes, que no són o no es converteixen en la consciència crítica del poder, ha creat un gremi mediàtic excessivament subordinat. És a dir, comunicadors de masses que no han de comunicar res, ni una realitat sociològica, ni un antecedent antropològic, ni la valoració més mínimament ètica, ni un principi moral davant la injustícia, la desigualtat, la incoherència, els prejudicis i la intolerància. Són conformistes que s'han venut, o que han renunciat al seu compromís públic, i han venut l'ànima al mercat i al capital.

Convé destacar també, com no fa molt em recordava en una carta l'escriptor mallorquí Antoni Serra, que «el que importa en un personatge (llegiu intel·lectual, escriptor, poeta, dramaturg o assagista, artista), més o menys públic, no és el paper que els altres li atribueixen —els qui es consideren *acadèmics acadèmicistes*, que deia ell—, vull dir, els qui es consideren massa sovint posseïdors de la veritat, quan no se'ls silencia, margina o discrimina (la qual cosa succeeix sovint, sempre que resulte incòmode), sinó la seua capacitat de lluita davant l'adversitat, el seu sentit d'independència i, sobretot, el seu inconformisme enfront de les postures culturals acomodaticies». Perquè, com s'explica, si no és per això, la incomoditat que suposava un personatge com Gonçal Castelló, que no fos inclòs en la *Gran Enciclopèdia Catalana* fins el segon suplement que es va publicar el 1989? Tampoc el *Diccionari de la Literatura Catalana* de Moles i Massot, publicat per edicions 62 el 1979 inclou el novel·lista i periodista gandià. Per no parlar ja del *Nou Diccionari 62 de la Literatura Catalana* publicat l'any 2000.

I en canvi, tot té la seua importància i validesa. Primer, perquè de vegades, aquelles aparentment *segones figures* (literàries, polítiques, agents culturals, crítics, etcètera), són els qui fan de pont o emporten o donen confiança perquè molts esdeveniments succeeixen o que algunes idees es porten a cap (publicacions o edicions d'algun llibre, realització d'algun projecte artístic, realització i legalització d'estatuts i associacions, projectes i realització de revistes, etcètera). I en segon lloc, perquè l'intel·lectual, és clar, ha de ser creatiu i, en conseqüència, rebel, i la seua literatura, com la de Castelló, *literatura de resistència*, com també em definia Antoni Serra per anomenar aquest tipus de creativitat. Jo crec que aquesta és una de les millors lliçons que el lector podrà extreure també d'aquest llibre.

I acabe. Marxisme i independentisme, dues coordenades que convergeixen en Gonçal Castelló. Marxisme. Si bé al final de la seua vida, Gonçal Castelló,

sobretot, a partir de la desfeta del socialisme d'arrel soviètica, com molts altres, va sofrir una profunda desil·lusió (però que ja venia de darrere amb les seues experiències i vivències amb el comunisme espanyol), i fins i tot, demanava als partits, o als líders polítics esquerrans, reinventar-se, o acoblar-se millor a la realitat social present, l'actual imperfecció del capitalisme, segons retrata Castelló en les seues pàgines, origen de greus desequilibris i injustícies socials, fa pensar i dir que no s'ha demostrat encara la no validesa del marxisme. Em venen al cap ara, unes reflexions que feia Doro Balaguer en un llibre recent, *L'esquerra agònica. Records i reflexions*, una espècie de memòries, si voleu, sobre l'actualitat del marxisme. Perquè ell es pregunta: «no hi haurà lluita, però algú nega que no hi ha classes socials?» Per a aquest artista i polític,

si el missatge marxista no troba traducció política, també és cert que ningú vol que la trobe, i potser per això ací està contingut un primer argument a favor de la vigència de Marx. [...] Perquè, l'exploració, la marginació, l'empobriment, la injustícia, la fam, continuen presents i creixents al món d'avui.

I independentisme. Gonçal Castelló creia i volia uns Països Catalans independents, lliures, o sobirans, solidaris, respectuosos amb el medi i diria que, compromesos, alhora, amb tot allò que és humà. «L'independentisme és l'únic moviment revolucionari», manifestava el 2002 en la *Revista del Centre de Lectura de Reus*, en una entrevista, l'última que li feren. En aquest sentit jo crec que aquestes pàgines són també un espai obert a la reflexió i a la trobada que vol entrar a fons, des de la perspectiva de país, en els temes que ens articulen i dinamitzen, amb els sentits ben oberts a les fites del nostre temps. Molts discursos —i el poder que porten associats, no oblidem açò— que estan en contra de l'alliberament dels pobles i, per tant, de la llibertat de les persones, i que s'atreveixen a predicar, fins i tot, felicitats i paradisos, no són més que teranyines que atempten contra els drets més bàsics dels éssers humans. Per això, aquest llibre, obre les seues pàgines a tots aquells discursos que també a alguns de nosaltres ens il·lusionen per a la construcció d'un món de llibertats, incloses les col·lectives i nacionals.

En el recentment encetat segle XXI potser es fa necessari, com apuntava en una entrevista a un mitjà valencià no fa molt, el 2009, el sociòleg Zygmunt Bauman,

el ressorgiment del nucli essencial [d'allò que anomena ell] la *utopia activa socialista* [és a dir, una manera de contracte o de principi de responsabilitat col·lectiva] contra

la misèria i la mala fortuna amb tota la humanitat com a objecte seu i contra tipus de totalitarisme.

«No hi ha prou de ser antifeixista; cal ser antitotalitarista», sembla que deia George Orwell quan se'n tornava de la guerra on va participar. Potser per això també, crec que Gonçal Castelló, com em deia el pintor i amic seu Antoni Miró, «era un home del futur».

Llegia l'altre dia uns escrits d'un sociòleg i uns reportatges periodístics i d'altres textos on apareixia la figura de Julio Cortázar, i vaig pensar que l'escriptor argentí, que va assumir el compromís intel·lectual des del socialisme humanista i revolucionari, aquell que preconitza, encara, *l'home nou*, sabia que les prohibicions o desautoritzacions més estúpides i reaccionàries, les supersticions, les transgressions de lleis i principis, els actes excepcionals, les infraccions a la normalitat tranquil·litzadora, tenen una força davant la qual la intel·ligència poca cosa hi pot fer. I, per això, per sobre de la mediocritat que fa que tots els homes siguin iguals en la estupidesa —i afegiria també que els fa més corruptes—, que més enllà de la massificació del món global, de falsos referents i de l'entreteniment banal i idiotitzant, concloïa que ja hi haurà temps per parlar de moviments, però, ara, cal que ens moguem sense parlar tant. Moltes gràcies.

Gandia, novembre de 2010

III

Taula rodona
amb els amics de Gonçal Castelló

1

«Gonçal Castelló: un home de futur»

Antoni Miró

pintor

Vaig conèixer Gonçal Castelló a Altea, on jo vaig viure la dècada de 1970-80. A les primeries dels anys setanta va vindre Gonçal amb la seua companya Elisabet Orri, acompanyats pel pintor Just Quadrado (que també ens ha deixat) i Anna Banyuls, per trobar-nos i iniciar així una gran amistat, que acabà amb una gran intimitat. En aquells moments, amics com Antonio Gades, que vivia també a Altea amb la Pepa Flores (Marisol), o Carles Llorca, de Benidorm, hi coincidíem sovint amb molts altres d'ideologia esquerrana o independentista, o bé interessats per la cultura.

Amb Gonçal vaig trobar una gran connexió; em volia com un fill i així em tractava. Li entusiasmava tot el que feia i s'identificava plenament amb la meua pintura, que, deia, tenia molt a veure amb el missatge d'en Josep Renau; fins i tot, em comentava que si ens haguérem conegut, hauríem sigut grans amics. També eren del seu gust altres pintors, amb els quals es va relacionar també, com Francesc Carreño, Just Quadrado, Joan Genovés o Ricard Zamorano.

Jo sempre dic que Gonçal no sols era ell, que ja era prou; a més a més era un gran continent de la nostra història recent, que ho havia viscut en directe i, a través d'ell, enfilaves història viva. Amb Gonçal era un plaer conversar o simplement escoltar-lo.

D'altre costat, en el cas de Gonçal, com en alguns de nosaltres, el seu compromís sociopolític, la seua militància per la independència dels Països Catalans i la seua obra era indestriable. Tot va junct i la seua literatura ve marcada pel seu pensament o ideologia, força influenciada bàsicament, a partir d'un moment, per la figura de Joan Fuster, el qual, no cal dir-ho, ha estat al nostre país el gran *conscienciador*, el nucli que ha irradiat a tothom, però de forma creativa i creixent. Això, Gonçal ho repetia sovint.

Jo afegiria que gran part dels republicans dels anys trenta mai van entendre la qüestió nacional com quelcom seriós, o simplement van ignorar-ho de per vida. Gonçal Castelló ha estat un dels pocs que mes aviat ho van entendre, van participar i lluitar intensament. I, potser, l'evolució normal de part del republicanisme en les diverses nacions de l'estat hauria d'haver anat com la de Gonçal Castelló; però dissortadament, repetisc, es un cas molt singular.

Del seu compromís i de la seua capacitat per treballar, recorde especialment la seua col·laboració i coordinació en algunes seccions de la Mostra Cultural del País Valencià, que férem a Alcoi, el 1981. Cal tindre en compte que tots els aspectes de la cultura i del País Valencià hi estaven representats amb les diverses *mostr*es, que comptava amb una participació de més de 700 artistes, músics i intel·lectuals. Allò va ser «una *mostra* nacionalista i d'esquerres», d'acord a com vaig pactar amb l'alcalde de la ciutat, Josep Sanus, i l'esquerra nacionalista del país. Gonçal va assolir el paper de coordinar la Mostra Literatura i se'n feu càrrec de parlar amb Joan Fuster, Sanchis Guarner, Jordi Valor, Joan Valls, Vicent Andrés Estellés, Isabel-Clara Simó i d'altres, perquè participaren en les diverses conferències, així com de participar personalment en alguna en concret. Gonçal, a més, també va intervindre en la Mostra Cinema per mitjà de Ricard Blasco, on va estar assessorant en diversos nivells.

Comptat i debatut, l'exemple que caldria destacar més de Gonçal és, precisament, que va ser un *home exemplar*, que va fer del seu compromís i la seua ideologia una forma de viure i conviure. Crec també que caldria estudiar-lo més; i en aquest cas, se l'hauria d'estudiar tal com va ser. Jo crec que era una persona molt progressista, un home del futur —almenys això voldria. I un altre aspecte que cal destacar de la seua personalitat és que, en absolut, no era un home d'*evolució*, millor dit, de *canviar de jaqueta*. La crítica que podia fer de molts dels sectors comunistes, especialment els més jacobins i dogmàtics —i que molts de nosaltres compartim—, és que, al remat, aquells eren ben poc comunistes. Com podria pensar també Gonçal, jo crec que socialisme del futur serà el que antepose en primer lloc l'ésser humà, respecte el medi natural i ho faça de manera global, i constrüisca una societat amb els pilars de la solidaritat i de la justícia. I com deia Fidel Castro: «Un poble mai serà lliure, si primer no és un poble culte».

Sopalmo, gener de 2011

2

Gonçal Castelló: records i relacions

Lluís Alpera
escriptor

Recordar ara i ací és tot un plaer per als qui ens consideràvem amics de Gonçal Castelló. Tot i que la meua amistat amb Gonçal fou més bé espaiada —massa espaiada, dissortadament—, sobretot per raons de residència —ell va triar Barcelona en la darrera fase de la seua vida, jo porte a Alacant 40 anys—, les nostres trobades eren força encoratjadores per la seua força comunicadora i emprenedora. En finalitzar aquestes trobades, sempre pensaves que havien estat massa curtes.

Em sembla que el vaig conèixer durant el primer aplec valencianista que férem a Lliria, l'any 1960. Es va alegrar molt en assabentar-se que treballava al costat del mestre Sanchis Guarnier, a qui considerava un amic de tota la vida i amb qui havia compartit estudis durant la República i fortes i diverses vicissituds durant la Guerra Civil: mentre el mestre Sanchis arribava a capità republicà, Gonçal fou nomenat cap de l'Estat Major de la divisió 54 del cos d'exèrcit A. Així mateix, tots dos, un cop acabada la guerra, patiren les represàlies posteriors: quasi sis anys va passar Gonçal a la Model de València, enfront dels vora quatre de Sanchis a la de Montolivet. Posteriorment, mentre aquest era *exiliat* a Palma, Gonçal hagué, així mateix, de marxar *exiliat* cap a Madrid.

Més enllà d'una certa semblança biogràfica quant a les vicissituds entre tots dos, Gonçal tenia una profunda admiració per l'obra científica de Sanchis, amb qui congeniava en molts punts de vista sobre el panorama ideològic i cultural del moment, car se sentien nacionalistes i esquerrans de tota la vida, malgrat les condicions adverses que el franquisme els hi oposava. Tots sabem, i Sanchis es trobava entre els primers, l'enorme fruïció narrativa amb què Gonçal va escriure, per fi, la trilogia narrativa desitjada: *Sumaríssim d'urgència* (1979), sobre els anys a la presó; *La clau d'un temps* (1982), premi Jaume Roig, en què es reconstrueix el temps històric que va del final de la dictadura de Primo de Rivera a la proclamació de la

República, i *València dins la tempesta* (1987), que narra, des d'aquesta ciutat, els fets històrics des de la proclamació de la República fins al final de la Guerra Civil de 1936-1939. Estic convençut que Sanchis Guarner, atesa la seua forta i llarga amistat, el va encoratjar en tot moment a escriure l'esmentada trilogia.

Durant els quatre anys llargs en què vaig treballar al costat de Sanchis Guarner, de tant en tant, feia esment de l'amistat i excel·lent relació amb el seu amic de tota la vida, Gonçal Castelló. Aquest li ho manifestava, per la seua banda, al llarg dels diversos actes culturals en què es trobaven. Una petita constància gràfica la tenim dins el llibre *Manuel Sanchis Guarner. Fotobiografia*, d'Alfons Llorenç (1984), on apareixen, primer, presidint taula tots dos amb l'ocasió de l'homenatge a Vicent Andrés Estellés per la concessió de la «Lletra d'Or», l'any 1976; i segon, durant el sopar de la X edició dels Premis Octubre (1981) on fou homenatjat el mateix Sanchis.

Pel que fa a les trobades personals amb Gonçal, sempre m'agradava retrobar-me'l i xerrar amb ell. Potser perquè conservava molt bon record de la Colla Tirant lo Blanc de Madrid on s'hi trobava al costat d'altres valencians com Francesc de Paula Burguera, el periodista Garcia Candau i d'altres. Crec que la tarja de crèdit que duia aleshores era, sobretot, el fet d'haver estat el primer deixeble de Sanchis, el fet d'haver passat uns anys ensenyant català a les universitats nord-americanes i haver publicat, a més d'uns quants llibres de poesia, una antologia de la poesia realista valenciana dins *Identity magazine*, revista literària de la Universitat de Harvard (1966). Em sembla que la invitació que em feren girava principalment entorn a allò que significava en aquell moment: l'arrogància de plantar cara al règim franquista des d'aquella plataforma cultural americana. Tots els presents, amb Gonçal al capdavant, xerràrem amb extensió del tema.

Així mateix, vaig veure Gonçal en diversos aplecs valencianistes dels anys seixanta, així com en diferents jornades del Galeusca, com a representants o assistents per part de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. La veritat és que tant ell com jo fruïem molt amb aquestes jornades, perquè teníem l'ocasió de contrastar literatura i nacionalisme amb altres escriptors de la perifèria espanyola. I no caldrà dir que era un dels pocs llocs idonis on podíem somniar amb federalismes o sobiranismes de tota mena. Gonçal Castelló va mantenir al llarg de la seua vida un esperit ben ferm en la seua ideologia republicana i nacionalista dins una visió de Països Catalans.

Alacant, octubre/novembre de 2010

3

Gonçal Castelló: Un home d'esquerres, un home revolucionari i un home de Països Catalans

Isabel-Clara Simó

escriptora

Jo estic una mica tocada aquesta vesprada i una mica emocionada perquè les intervencions que hi ha hagut m'han colpit especialment. I això m'ha fet pensar en un poema de Bertolt Brecht que és molt breu i que crec que s'entén perfectament: «Jo no vaig lluitar contra els tigres; jo vaig lluitar contra les xinxes. A mi em va matar la mediocritat». Estic tota la vesprada recordant eixe poema de Brecht pensant, precisament, en Gonçal Castelló. A mi m'ha emocionat molt la intervenció d'en Pep Guia, que ha fet, com sempre fa, una reivindicació valenta i profunda sobre què és l'esquerra marxista i independentista. Encara que, de fet, m'heu emocionat tots els qui heu intervingut. També la intervenció de M. Eduarda, aquí, al final. Però jo voldria fer una reflexió personal, més enllà de Gonçal Castelló, més enllà de nosaltres mateixos, a propòsit d'en quin país vivim —un país que no té ni nom, amb una llengua que tampoc no té nom.. I quina barra tenim de viure així, no? I jo voldria dir aquí que Gonçal Castelló era, inequívocament, un home d'esquerres, un home revolucionari, i un home de Països Catalans.

I el cas és que constato això perquè alguns ens volen fer creure que això s'ha acabat; que quan va caure el mur de Berlín tot això es va acabar, i tots vam dir: «Ai, mare, quina desgràcia!». Però també és veritat que ara fa dos anys, el 2008, les veus més poderoses del planeta van dir que el capitalisme també s'havia acabat. Perquè, des del moment en que l'administració americana va començar a donar diners a bancs privats, això es podria entendre d'eixa manera, com la catàstrofe o caiguda del capitalisme, cert? Però la veritat és que ni el comunisme es va acabar amb la caiguda del mur de Berlín, ni dissortadament el capitalisme ho ha fet amb la crisi financera internacional.

La història és un pèndol, i ara passen unes coses i després passen unes altres. Però jo estic convençuda que les persones que hem defensat determinades idees, i que en el curs de diferents èpoques ens han dit *extremistes* —i en altres dissortats moments ens han dit, fins i tot, *terroristes*, i això sense haver fet mal a ningú—, doncs jo crec que les idees romandran, i que en un moment o un altre seran recollides. I un bon exemple d'aquesta collita serà gràcies a les memòries de Gonçal Castelló. I les recollirem gràcies a què estan vives, perquè són idees de tots nosaltres.

Per tant, no és veritat que hi ha uns que manen i uns que obeeixen. No és veritat que el món estigui fet així, o que hi ha uns espanyols que poden més que nosaltres i que això serà així per sempre més. Tot això són falòrnies perquè ens conformem.

De la mateixa manera us he de dir que en el segle XIX les dones van començar a plantar-se i a dir prou. Especialment les dones occidentals, tampoc ho negaré. Però darrerament, quan jo vaig a congressos, les dones que veig que hi assisteixen portant el *burka*, doncs he descobert que elles obeeixen, callen i es posen el *burka*, però et diuen que «ja no ens ho creiem». I això darrer és una revolució molt més important d'allò imaginable, pel fet de sentir-se escèptiques, després d'haver passat tota la vida pensant-se que eren inferiors, de fet, als homes. Doncs les dones van començar aquella revolució que jo esmentava, i ho van fer sense armes, sense bombes, sense sang —fet i fet, l'única sang vessada va ser la de les dones mateixes. I allò va començar a una fàbrica de teixits de Chicago, el 1908, quan van cremar a més de cent obreres, cremades vives, només perquè protestaven per uns salaris... El feminisme, jo crec que ha estat la revolució més profunda del segle XX; la més profunda de totes, sens dubte. I això vol dir que ha afectat el teixit profund de les relacions humanes. I la cosa ja és irreversible. I com ho vàrem fer les dones si no teníem armes? Doncs fent el corcó, insistint, sent avorridores —practicant això que a mi m'ha suposat tota la vida que em diguen: «Calla, Isabel, que ets una pesada, perquè sempre estàs parlant del mateix». Doncs, sí senyor; sempre penso continuar parlant del mateix.

I crec que en la mateixa situació de les dones que explico, doncs està també la meva pàtria, cosa per la qual també m'han dit *pesada*; i que ja canso amb el *tema catalán*, com ja va dir el senyor Ortega y Gasset —aquell senyor tan intel·ligent—; o amb el *tema de les esquerres*. Sempre amb temes, segons els meus detractors, *desfasats*, i sempre recolzant-se en caigudes de murs de Berlín per criticar les esquerres, per encabir a tothom dins el mateix sac del comunisme pansit. En fi, tot això són les veus de la dreta perquè ens conformem i no anem més enllà.

I llegir les memòries de Gonçal Castelló ens aixecarà l'ànim. I participar en unes jornades com aquestes, especialment aquesta vesprada en què s'han dit paraules tan sàvies, això a mi m'aixeca el cor i em fa molta alegria perquè puc dir que no estem sols i que continuem vius. Potser som poquets? Jo no sé qui ens compta, perquè això és molt fàcil de dir: «Sois una minoria radical». Doncs no: prou. Som els qui som, i cada dia en serem més. No en tingueu cap dubte: l'esquerra no s'ha mort, la revolució no s'ha acabat, i la independència dels Països Catalans no és una utopia. Tot això continua en peu, i nosaltres som responsables de nosaltres mateixos. Tenim els nostres mestres, com Gonçal Castelló, per a llegir-los, per a recordar-los, per a emocionar-nos amb ells, tot i que van ser tractats de manera injusta, cosa que vull dir expressament de Gonçal Castelló, a l'igual que López Crespi avui ho ha explicat. A veure: el senyor Manuel de Pedrolo va ser intencionadament silenciats perquè era independentista, in-ten-ci-o-na-da-ment! I us n'estic parlant del meu gremi, que crec que me'l conec un poc. I s'han fet campanyes perquè ningú no en parli del Pedrolo. I Pedrolo era un gran novel·lista, i també va ser poeta i dramaturg. I tot i això, resulta que no se'n parla perquè l'estatus quo diu que no se n'ha de parlar. I això ha passat també amb un dels dos grans poetes catalans que hem tingut al llarg del segle xx. Un, Salvador Espriu. L'altre, que era Vicent Andrés Estellés, tinc notícia que, afortunadament, s'està llegint a les escoles. I si això és veritat, com m'assegureu, llavors visca per Escola Valenciana. Però el cas de Salvador Espriu ha estat intencionadament silenciats també, i no perquè fos independentista, sinó perquè va posar un espill davant de la societat catalana de dalt a baix i es va atrevir a dir: «Mireu com sou de bàrbars i de salvatges, i mireu les coses que fem; mireu com som d'energúmens, i mireu com funcionem». I va estar silenciats per això.

El cas de Gonçal Castelló és un altre: és el cas d'algú que no va ser acceptat per la societat literària. Tampoc per la d'esquerres. Per quin motiu? Jo us asseguro que no ho sé pas. He estat en jurats, he indagat. Potser perquè no sabia escriure gaire bé en català. Molt bé, i jo dic que el senyor Perucho encara en sabia menys. Perquè jo he vist originals del senyor Perucho, amb tots els respectes ho dic, que consti. Per tant, amb Gonçal, quines causes més hi havia? Va arribar tard a la societat catalana? Era massa radical? Era massa d'esquerres? Massa vell, potser? No va saber tocar les esquenes que havia de tocar? Maria Aurèlia Capmany deia una frase admirable que jo recordo molt: «Llepeu culs tant com vulgueu, però sobretot no us equivoqueu de cul». Clar, qui no s'ha equivocat mai de cul?

Bé; sigui com sigui, l'esquerra de Gonçal Castelló està viva, la revolució heretada dels nostres majors està viva, i encara que es burlen de nosaltres, encara que facin acudits, nosaltres sabem que estem vius. I us diré encara més: tota gran novel·la és un acte revolucionari. I ara us voldria referir un conte famós, que ho il·lustra molt bé tot això. És la famosa paradoxa entre el rei i el poeta. El primer representa el poder, qualsevol poder —republicà, bancari, cap d'oficina, tant fa—; i el segon representa qualsevol creador —poètic, pictòric, el que sigui, però creatiu. Doncs tota la vida, des del principi de la humanitat, ocorre que el rei ha necessitat del poeta, ja que amb això dota de prestigi el seu reialme. I el poeta necessita del rei perquè sempre va molt apurat i necessita ajuda —digueu-li subvenció, patrocini; ja m'enteneu. La qüestió és que es necessiten mútuament. Però vet aquí la paradoxa, tan antiga com l'ésser humà: ambdós es repelen. I per quin motiu passa això? Doncs es repelen perquè el rei no pot entendre que el creador estigui creant un món virtual, diferent del món que sap controlar el rei, i això fa que se li escapi entre les cames sovint. Per tant, el rei recela de qualsevol que faci coses que escapin al seu control. Per tant, tota gran obra cultural, la que sigui, és un petit acte revolucionari perquè té la virtut de dir-li al poder establert el següent: «Mireu, el món és també això que jo he imaginat». Des d'aquesta perspectiva, jo penso que mentre hi hagi art, hi haurà la guspira de la revolució.

I no ens faran callar, i estarem atents, i ens repetirem les vegades que faci falta, i ho tornarem a dir una i altra vegada. Jo m'he emocionat quan l'Àngel Velasco parlava aquesta vesprada. M'he emocionat perquè estava parlant des de la veritat més autèntica d'un ésser humà que ha estat capaç de moure'ns a tots nosaltres a canvi de no res, com a homenatge a un home que ell admira. I s'ha atrevit a posar negre sobre blanc les paraules d'aquest senyor admirat, de Gonçal Castelló. I jo trobo que això no té preu, no en té. Això d'aquí no ho ha muntat l'*establishment*, ni cap poder de cap tipus; ho ha muntat un senyor que creu en determinades coses, i nosaltres mateixos estem aquí perquè som una colla que també creiem en aquestes coses. El cas és que, definitivament, no estem morts, i no ens matarà la mediocritat. Si ens ha de matar algú, que sigui algú que pugui amb nosaltres de veritat; fins ara, aquest algú no s'ha presentat. Moltes gràcies.

Gandia, novembre de 2010

El 13 de novembre de 2010 tingué lloc a Gandia la Jornada d'homenatge a Gonçal Castelló.

Podeu consultar el reportatge gràfic de la jornada a la web del CEIC Alfons el Vell: <<http://www.alfonselvell.com/actes/acte54nov10.htm>>

© De l'edició: CEIC Alfons el Vell, 2013

© Dels textos: els autors

Portada: Antoni Miró

Revisió lingüística: Adriana Gil Puig

Composició: Estudi Pau Lagunas

ISBN: 978-84-96839-52-6

DL: V-1759-2013